

१

114

३२३७

ग्रहालय ७/१०/१९

विह्वल प्रसन्न ॥

आनंदलहरी
(काव्यसंग्रह)

लेखक व प्रकाशक

लक्ष्मण रामचंद्र पांगारकर बी. ए.

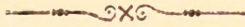
संपादक ' मुहूर्तु ' पुणे.

विशत वारा आणे.

॥ श्रीविठ्ठल प्रसन्न ॥

आनंदलहरी

काव्यसंग्रह

लेखक व प्रकाशक

लक्ष्मण रामचंद्र पांगारकर, बी. ए.,
संपादक 'सुसुक्षु' पुणे.

अक्षय्य तृतीया शके १८४२—मे १९२०

कामत वारा आणे

प्रिंटरस

श. श. महादेव सखाराम दाते खेडकर वैद्य यांनी पुणे पेठ शनवार घर
नं. १२१ येथे आपल्या "वैद्यकपत्रिका" छापखान्यांत छापिलें.

अनुक्रमणिका

नं. रचनेचे स्थळ व काल ~~पद्यसंख्या~~ पृ.

१ समर्पण ३ १

१ स्तोत्रे

१ श्रीगणेशध्यान	संगमनेर, गणेशचतुर्थी शके १८२१	२१	३
२ मोरयाचे भजन	पुणे, अश्विन शु० ३ शके १८३४	९	५
३ श्रीरामप्रार्थना	पंढरपूर, चैत्र शु० १ शके १८२५	१२	६
४ रामप्रार्थना	पुणे, माघ वद्य ३ शके १८२६	१०	६
५ आत्मवचन	पुणे, रामनवमी शके १८२९	११	९
६ श्रीहरिप्रार्थना	पुणे, भाद्र शुद्ध ५ शके १८३९	६	१०
७ श्रीकृष्णध्यान	पुणे, माघ वद्य ११ शके १८३९	६	१०
८ हरिशरणागत	पुणे, वैशाख वद्य २ शके १८३९	३	१२
९ दूर्जन्याची आराधना	पुणे, चैत्र शके १८३९	२४	१३
१० श्रीरामाष्टक	इंदूर, श्रावण वद्य ११ शके १८३९	९	१३
११ श्रीरामस्तुति	पुणे, माघ वद्य ७ शके १८३९	१५	१३
१२ अवतारप्रयोजन	उमरावती, रामनवमी शके १८२६	५	१३
१३ द्वैताद्वैतसंगतिस्तोत्र	इंदूर, आषाढ शके १८३९	१२२	१०
१४ नर्मदास्तव	महेश्वर, पौष शके १८३९	३	१०
१५ सप्तशृंगी	सप्तशृंगी, नवरात्र शके १८२९	५	१४
१६ मनीषानिवेदन	मुंबई, अश्विन वद्य ११ शके १८४०	२	१५
१७ आनंदाचा क्षण	पुणे, चैत्र शुद्ध १५ शके १८३६	१०	१६
१८ पर्दे	पुणे	५	१६

२ महाराष्ट्र, संत आणि सद्ग्रंथ.

१९	माझा महाराष्ट्र	मसूरी, वैशाख शुद्ध ६ शके १८३८	२१	४१
२०	महाराष्ट्रमहोदय	पुणे, दासनवमी शके १८४१	६०	४३
२१	गीता-ज्ञानेश्वरी	पुणे, पौष वद्य ४ शके १८४१	१३	५५
२२	कविवर्ये मारोपंत	पंढरपूर, जेष्ठ शके १८२३	३१	५७
२३	मनाचे श्लोक	इंदूर, मार्गशीर्षि शके १८३८	६	६०
२४	दासबोधार्थे मंगलाचरण	इंदूरबाद, श्रावण शके १८४०	१३	६१
२५	जन्मसाफल्य	उमरावती, पाडवा शके १८२८	८	६४
२६	धर्मगुरूचा आदर्श	पुणे, शके १८१७		६६

३ उपदेशपर कविता.

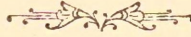
२७	उद्यम	इंदूर, माघ शके १८३८	१३	६९
२८	निग्रहासी साध्य सर्व कांहीं-मसूरी, वैशाख शके १८३८		२७	७१
२९	व्यवहारनीति-फटक्या	पुणे, शके १८१६		७४
३०	अनुभव षोडशराज-सर्ग १ ला संगमनेर शके १८२१		७२	७६
		सर्ग २ रा पंढरपूर, शके १८२४	५३	८३
३१	क्रोध	इंदूर, शके १८४०		८८
३२	आपत्तीचे गाणे	पुणे, श्रावण शके १८४१	२५	८९
३३	स्तुतिनिंदा	पुणे, माघ शके १८२९	५	९४
३४	स्वातंत्र्यलाभ	उमरावती, कार्तिक शके १८२८		९५

४ प्रासंगिक.

३५	विवाहसमयी सासण्याचा उपदेश-भुवई, माघ वद्य १ शके १८२१	१०	९६	
३६	एक प्रसंग-'भयहृत् भयनाशनः' इंदूर, नाथपंथी शके १८४१	१६	९८	
३७	लीला आणि मोरया	इंदूर, फाल्गुन वद्य ७ शके १८४०	५	१०२
३८	पद्मेचे हास्य	पुणे, कार्तिक शके १८४१	४	१०६
३९	दोहलता	इंदूर, श्रावणे शके १८३९	५	१०७
४०	उपकृतिस्मरण	पुणे, चैत्र शके १८४२	७८	१०८

॥ श्रीविठ्ठलाय नमः ॥

ग्रंथपरिचय

गेल्या पंचवीस वर्षांत वेळोवेळीं वेगवेगळ्या विषयांवर मी लिहिलेल्या कविता ह्या पुस्तकांत एकत्रित केल्या आहेत. ह्यांतील गुणदोषांचें विवेचन करण्याचें काम मार्मिक रसिकांचें आहे, माझे नाही. यांत दोष असतील व आहेत, पण गुण कांहींच नाहीत असें मला वाटते तर त्या प्रसिद्ध करण्याच्या भानगडींत मी मुळींच पडलों नसतों. श्रीज्ञानेश्वर महाराजांच्या वाणीनें ' तरी न्यून तें पुरतें । अधिक तें सरतें । करूनि ध्यावें हें तुमतें । विनवित असे ॥ ' अशी वाचकांची प्रार्थना करून प्रस्तुत ग्रंथाचा त्यांस परिचय करून देतो.

२ ह्यांतील ७४ व्या पृष्ठावरील ' फटका ' सुमारे २२।२४ वर्षांपूर्वी ' करमणूक ' पत्रांत प्रसिद्ध झाला होता. ' अनुभवयोगिराजांच्या ' आर्या मुंबईच्या माजी ' श्रीसरस्वातिमंदिर ' मासिकांत प्रथम प्रसिद्ध झाल्या. ' जन्मसाफल्य ' हें अष्टक इ. स. १९०६ सालीं उमरावतीस कांहीं प्रसंगानें तयार झालें व त्याच्या छापील प्रती श्रोत्यांस वाटल्या जाऊन त्यावर श्री. दादासाहेब खापर्डे यांनीं व्याख्यानही दिलें होतें. हीं व आणखी ४।५ प्रकरणें रा. नरसोपंत केळकर यांनीं संपादिलेल्या ' अभिनवकाव्यमालेच्या ' तिसऱ्या भागांत प्रसिद्ध झालीं आहेत. रा. किनरे यांनीं आपल्या ' काव्यामोदांत ' तीन प्रकरणें घेतली असून मध्यप्रांतांच्या विद्याखात्यानें

प्रसिद्ध केलेल्या क्रमिक पांचव्या पुस्तकांत ' जन्मसाफल्य ' हें अष्टक घेतलें आहे. बऱ्याचशा कविता वेळोवेळीं मी मुमुक्षूत प्रसिद्ध केल्या आहेत. याशिवाय कांहीं स्तोत्रें वगैरे डायरींतच सिसपोन्सिलीनें लिहिलेलीं पडलीं होतीं तीं निवडून यांत घेतलीं आहेत. ' द्वैताद्वैतसंगति ' यांताल विचार द्वैती व अद्वैती या उभयतांस पसंत पडले असून ' उभय मतांचा समन्वय आपण फार उत्तम केला आहे ' असे उद्गार हुबळीच्या श्रीसिद्धारूढ स्वामीनीं काढले होते. हें प्रकरण व ' महाराष्ट्रमहोदय ' हीं दोनीं स्वतंत्रपणें छापलीं आहेत. ' उद्यम ' ' माझा महाराष्ट्र ' व ' महाराष्ट्रमहोदय ' हीं माझ्या महाराष्ट्रावरील प्रेमांमुळे निर्माण झालीं आहेत. ' उद्यम ' ' आपत्तीचें गाणें ' व ' निग्रहासी साध्य सर्व कांहीं ' हीं तीन प्रकरणें प्रयत्न, पौरुष व निग्रह या गुणांना उत्तेजक आहेत. ' एक प्रसंग ' ' लीला आणि मोरया ' व ' पद्मेचें हास्य ' हीं काव्यें गृहस्थाश्रमांत सर्वांच्या अनुभवाला येणारीं अशीं वत्सलरसपूर्ण आहेत. यांत मुलांच्या बाललीलांचें कौतुक केलें आहे. ' उपकृतिस्मरण ' हें आत्मचरित्रपर प्रकरण मात्र ह्या पुस्तकाचे चार फर्में छापून निघाल्यावर लिहिण्याची बुद्धि झाली. तें नुक्तेंच ह्मणजे परवा चैत्रांत लिहिलें गेलें व तसेंच छापवयास पाठविलें. माझ्या वडिलांची भगवद्भक्ति; पुण्याच्या शाळा—कॉलेजांतील शिक्षण; माझ्या आवडीचे संस्कृत, मराठी व इंग्रजी ग्रंथकार; आगरकर, रानडे, जिन्सीवाले व टिळक; आगरकरांच्या संगतीनें नास्तिकपणाची झालेली प्रवृत्ति व तिचें भगवत्कृपेनें झालेलें निरसन, परमार्थदृष्टीनें झालेलें ग्रंथाध्ययन, साधु-

संतांचा दर्शनसहवास, वाद व संवाद, अलीकडील स्थिरावलेली मनाची बैठक इ. विषय ह्या शेवटच्या प्रकरणांत आले आहेत. पहिलीं १८ प्रकरणें केवळ भगवद्भक्तिपर आहेत, बाकीच्यांचें दिग्दर्शन वर केलें आहेच.

३ ह्यांतील ४० प्रकरणांशिवाय श्रीतुकाराममहाराजांचें अभंगांत गायिलेलें चरित्र ह्या ग्रंथावरोवरच पण स्वतंत्रपणें प्रसिद्ध होत आहे. मोठें गद्यचरित्र वेगळें तयार झालें आहे, त्याचा ह्या अभंगात्मक चरित्राशीं संबंध नाहीं. वाचकांनीं दोहोंचा गोंधळ करूं नये.

४ प्रस्तुत काव्यसंग्रहाचें नांव 'आनंदलहरी' असं ठेविलें आहे. आनंदाच्या लहरींतच हीं बहुतेक प्रकरणें निर्माण झालीं आहेत. काव्य ह्मणजे कवीच्या हृदयांतील आनंदलहरी. चित्त प्रसन्न असतां, आनंदतरंगाशीं खेळत असतां, त्यासह सुखस्वरूपाचें आंदोलन पावत असतां हीं काव्यें जन्मास आलीं तेव्हां आनंदलहरीपेक्षां यांना दुसरें कोणतें नांव द्यावें ? काव्यरचनाकारांनीं कवीला, किंबहुना कोणतेंही सत्कार्य करीत असतांना कर्त्याला जो अनुपम आनंद होतो त्यापेक्षां त्याला कोणत्याही बक्षिसाची अपेक्षा नसते. लहान मुलांसारखीच कवींची 'सद्यःपरनिर्वृति—' परता असते. काळाच्या अनंतत्वांत कशाची यशःस्फीति ? भासासारख्या कवींची रमणीय नाटकेही जग अल्पावधीत विसरून जातें, तेथें इतरांची मातच्यरी काय ? लहान मुलें वर्षाकाळाच्या प्रारंभीं गावांतील नदीनाले पाण्यानें तुडुंब भरून वाहत असतांना अत्यंत हौसेनें कागदाच्या नावा

करून पाण्यांत सोडतात, त्यांचें आंदोलन सकौतुक आनंदभरित होऊन पाहतात, त्या आनंदलहरींत घरदार व सारें जग विसरतात ! नावांचा खेळ खेळतांना मुलें जो तन्मयतेचा आनंद भोगतात, जें अज्याजमनोहर सुख अनुभवितात त्यापुढें त्या नावा तरतात कां बुडतात, कां कोटें वाहत जातात, याचा विचारही त्यांला स्फुरत नाही. काव्यरचनाकार्लीं कवींचें सुत्र याच प्रकारचें असतें. आपल्या लेकराला नाहं माखूं घालत अलंकारमंडित करून त्याकडे सप्रेम पाहण्याचा जो आनंद आईला, तोच आनंद आपला ग्रंथ जगापुढें ठेवतांना ग्रंथकाराला. तें वाळ पुढें आपल्या प्रारब्धकर्मानुसार बरें वाईट फळ भोगावयाचें असलें तें भोगील. तो विचार आई आपल्या आनंदानुभवांत गर्क असतांना करीत नाही !

५ माझे रसिक मित्र माधव गोविंद भिडे कीं, ज्यांच्या सप्रेम नजरेखालत माझी प्रत्येक ओळ लिहिल्यावरोवर किंवा लिहितां लिहितांच जाते त्यांचे मी मनःपूर्वक आभार मानतां; अथवा १०।१२ वर्षांच्या सतत सहवासामुळें त्यांचे विचार कोणते व माझे कोणते हेंही चिरखेहामुळे आमचे आत्मांसच कळणें जेथें दुर्धट होत चाललें आहे तेथें आभार तरी कोणी कोणाचें मानावें ?

अक्षय्य तृतीया
१८४२.

ल. रा. पांगारकर.

समर्पण.

उपजाति.

वाक्पुष्प माङ्गं तुजला समर्पण
माङ्गं ह्यणायसि नसेहि कारण ।
वाचा तुङ्गी बोलविताहि तूं हरी
सत्ता तुङ्गी गाजतसे चराचरीं ॥ १ ॥
नृदेह हा दुर्लभ निर्धुनी भला
त्वां वाग्लता लाविलि यांत कोमला ।

प्रेमामृतं सिंचुनि आपण स्वयं
संगोपिली त्वां सदयं हि चिन्मय ॥ २ ॥
संपुष्प वाणी तव बाहिली तुला
म्यां कोटुनी गा हरि ! आणिले हिला ।
वा ! अंगसंगं करुनी सुनिर्मला
प्रेमादरं स्वीकरि गा ! हिला—मला ॥ ३ ॥

१ स्तोत्रं.

१ श्रीगणेशध्यान.

साकी.

विघ्ननाशका ! सिद्धिदायका ! नमितो मी सद्भावें ।
ऋद्धिसिद्धिसह गजानना ! हो देवनायका ! यावें ॥
वहनावरि वसुनी । हस्तीं मोदकही धरुनी ॥ १ ॥
शब्दब्रह्माकार दिसे तव मूर्ती ही सकलांला ।
ज्ञानरूप तूं अससी ऐसें सांगति गुरु आह्वांला ॥
प्रत्यय हा आला । संशय विलयाला गेला ॥ २ ॥
व्यासमुनींचीं अष्टादश हीं महापुराणें गमतीं ।
अलंकार तव गात्रावरचे-भावदीतिनें खुलती ॥ ३ ॥
सहा भुजांचीं आकृति पाह्नुनि निश्चय कीं षट्शास्त्रें ।
हींच ह्यणुनि या करीं चमकती विसंवादशस्त्रास्त्रें ॥ ४ ॥
एके हातीं मोदक मिरवे वेदान्तामृतसार ।
अन्यहस्तिचा परशु दाखवी भीति नास्तिका फार ॥ ५ ॥
शुंडादंडाहि विवेकवंता मोक्षसुखाचा कंद ।
वंदनंकरितां शंभुनंदना होत असे आनंद ॥ ६ ॥
स्फटिकासम जो दंत विलसतो तो समतेच्या भासें ।
गुरुशिष्यांचा प्रेमळ सुखकर सुसंवादसा भासे ॥ ७ ॥
ज्ञानसुगंधें युक्त झळकती भाळा ज्या सुमनांच्या ।
माळा नसुनी उपनिषदें शिरिं राजति सुरराजाच्या ॥ ८ ॥
अकार मांडी पदद्वयाची उदर उकाराकार ।
मकार मस्तक विशाल तव हें धन्य रूप ॐकार ॥ ९ ॥
भक्तांमाजी आर्तचि पहिला जिज्ञामू तो दूसरा ।

अर्थाथी तिसरा, तो ज्ञानी देवा ! त्वद्रूप खरा ॥ १० ॥
 ज्ञान्याची भूमिका 'चतुर्थी' पावतांच तव जन्म ।
 होउनि लोपे मनश्चंद्र, तद्दर्शन तेथें अधम ॥ ११ ॥
 जागृत्यादि अवस्थात्रय तें ओलांडुनियां जावें ।
 तेव्हां तुर्या-चतुर्थांस तव मंगलदर्शन व्हावें ॥ १२ ॥
 दर्शन झालें, कृतार्थ गमले, तरि तें साधन करितां ।
 नवविधभक्तिपथानें जातां साध्यचि येइल हातां ॥ १३ ॥
 आत्मनिवेदन होतां ध्याता विरुनि 'चतुदर्शभुवनें ।
 व्यापुनि उरला 'अनंत,' मग तें ध्यान करावें कवणें ? ॥ १४ ॥
 एकां दाविसि अनेकता तूं एक अनेकीं अससी ।
 एकात्मता न खंडे ह्यणुनीं 'एकदंत' वा ! दिससी ॥ १५ ॥
 अणुरेणुहि जें मूक्ष्म सान तें अधिष्ठान तव नाथा ! ।
 'मूषकवाहन' नाम ह्यणुनि हें सुचलें रुचलें संतां ॥ १६ ॥
 विघ्रांचें कोठार असा हा दुःखरूप संसार ।
 आहें सकळां ठावा, गावा येथ तूंचि वा ! सार ॥ १७ ॥
 संसारस्वप्नातें उडविसि आत्मसुखामृत देसी ।
 ह्यणुनी दिधली 'विघ्नहर' प्रभु आख्या संतीं ऐसी ॥ १८ ॥
 ब्रह्मांडांच्या अनंत कोटी सांठविल्या तव पोटीं ।
 यास्तव 'लंबोदर' ऐसें हें नाम जनांच्या बोटीं ॥ १९ ॥
 ज्ञानस्वरूप तूं गणराया ! ज्ञानदानही करिसी ।
 स्वानंदाचे भजका द्याया 'मोदक' हातीं धरिसी ॥ २० ॥
 वंदन करितों पुनः पुन्हा मी विद्यागारा ! तुजला ।
 अज्ञानाचें पटल काढुनी सद्विद्या दे मजला ॥
 तुजविण संसारीं । कोण लक्ष्मणा तारी ? ॥ २१ ॥

२ मोरयाचें भजन.

(माझा वडील मुलगा मोरया दोन वर्षाचा असतांना त्याशीं
सहज खेळतां खेळतां ' मोरया यावे यावे । बापा लवकर यावें ')

असा चरण तोंडून आला व अकस्मात् ' तो मोरया ')

वृत्तीवर उभा राहून पुढील भजन निर्माण झालें.)

मोरया यावें यावें । बापा लवकर यावें ॥ ध्रु० ॥ मोरया
हो लवकर यावें । अहो समयातें पावावे । आह्लातें सांभा-
ळावें । व्रीदातें वा पाळावें । अहो दर्शन द्यावें । निजरूपातें
दावावें । अहो लवकर यावें ॥ मोरया० ॥ १ ॥ अहो श्रद्धा-
बळ द्यावें । प्रज्ञाबळ द्यावें । शक्तीबळ द्यावें । युक्तीबळ द्यावें ।
अहो भक्तीबळ द्यावें । साधूंचें यश गाया । प्रज्ञाबळ द्यावें ।
अहो मोरयाहो लवकर यावें ॥ २ ॥ आमुचें आह्लां द्यावें ।
निजरूपधन द्यावें । मायिक सर्वाहि न्यावें । नश्वर सर्वाहि न्यावें ।
अविनाशी पद दावावें । आत्मपदीं होवसवावें । मोरयाहो लव-
कर यावें ॥ ३ ॥ अहो क्लेशांतें वारावें । मोहातें वारावें ।
विघ्नांतें वारावें । दुष्टांतें निर्दाळावें । षड्रिपुंतें निर्दाळावें ।
पुण्यांतें सांभाळावें । सात्त्विक सांभाळावें । अष्टभाव सांभा-
ळावें ॥ मोरयाहो० ॥ ४ ॥ अहो शमदम द्यावे । यमानिय-
मांचें सत्फल द्यावें । चित्स्वरूप द्यावें । सत्यस्वरूप द्यावें । सदा-
नंदरूप द्यावें । माझे मजला द्यावें । अभेदभजनाचें वर्म
दावावें ॥ मोरयाहो० ॥ ५ ॥ अहो प्रेमाचें ज्ञान द्यावें ।

ज्ञानाचें प्रेमहि द्यावें । गुण गातां चित्त रमावें । चित्तचि हें
 चैतन्य व्हावें । आपपर भेद नुरावे ॥ मोरयाहो० ॥ ६ ॥
 अहो सर्व तूंचि भावावें । सर्वाभूतीं तूंचि दिसावें । स्वरूपाचें
 प्रेम भरावें । श्रीहरिचें प्रेम भरावें । स्वस्वरूप डोळां यावें ।
 आंतवाहेरि म्यांचि भरावें ॥ मोरयाहो० ॥ ७ ॥ अहो
 जिव्हेवरि वेंसावें । हृदयांतरिं वेंसावें । या मुकयातें वदवावें ।
 पंगूतें चालवावें । हृदयचौफाळीं स्थिर व्हावें । स्वानंदाचे
 डोल यावे ॥ मोरयाहो० ॥ ८ ॥ अहो वित्रांच्या दातारा ।
 वेदांच्या गव्हारा । अहो शास्त्रांच्या जिव्हारा । धर्माच्या गोप्तारा ।
 अहो साधूंच्या माहेरा । वाणींच्या परात्परा । लवकर यावें ।
 सर्वांगीं संचरावें । हृदयकल्हारीं स्थिर व्हावें । मोरयाहो
 लवकर यावें ॥ लक्ष्मणासि पावावें ॥ मोरया० ॥ ९ ॥

३ श्रीरामप्रार्थना.

आर्या.

श्रीरामा जयरामा ! भक्तारामा ! अनंतगुणधामा ! ।
 वंदी दास पदाब्जा अवाप्तकामा ! विभो ! वनश्यामा ! ॥१॥
 त्वद्गुणकीर्तनरस म्यां सेवावा वा ! अतृप्तकर्णाहीं ।
 स्वत्पदपद्मपहावें अखंड—यावेगळी स्पृहा नाही ॥ २ ॥
 नेत्रादींद्रियसंघ प्रभो ! तुवां रक्षिला सदा साचा ।
 हाच उपायनभावे अर्पावा तुजचि हेतु दासाचा ॥ ३ ॥

‘ आरोग्य धन महत्तम ’ वदला श्रीभारतीं महाव्यास ।
मज ते द्यावें, पुरलें, स्वर्णाचा मज नसेचि हव्यास ॥ ४ ॥

सद्विद्याधन द्यावें कीं भ्रम हा लेशही नुरावाच ।

मज भगवद्भक्तांचा संग घडो राघवा ! सदा साच ॥ ५ ॥

नामार्थीन प्रभु तूं, नामहि त्वद्भक्त जें तयासंगीं ।

त्वद्भक्तसंग यास्तव सदया ! दे पंगु दास आपंगीं ॥ ६ ॥

शुद्धचित्त जेणें शत्रुहि सन्मित्र आप्त होतात ! ।

तीर्थांचे तीर्थ तुझे पायहि येणेंचि प्राप्त हो तात ! ॥ ७ ॥

शांति क्षमा दया या गंगायमुनासरस्वती असती ।

यांत निमज्जन करूं हें चित्त, घडो या तिथें सदा वसती ॥ ८ ॥

श्रीमन्मयरचरितीं मन घालुनि चार जाहले अब्द ।

ग्रंथ प्रसिद्ध लवकर हो सुजनाचा न यो मला शब्द ॥ ९ ॥

संतमहंतहि मागे झाले तद्ग्रथितकाव्यमकरंदा ।

म्यां भ्रमरें लोभावें छंद पुरा द्याचि या महा मंदा ॥ १० ॥

ही आळ पुरवुनी गा ! स्वीकृत कार्यां सदा सुयश द्यावें ।

ध्यावें लक्ष्मणवाळें प्रभुपदपंकजरजा शिरीं घ्यावें ॥ ११ ॥

अश्वधाटी.

गावें तुजें नाम हा एवढा काम साधोनि आराम चित्तासि दे ।

तूं भक्तविश्राम देवा ! घनश्याम ! गायासि निष्कामवाप्रेम दे ॥

रामा ! परंधाम पावावया ठाम सद्भक्तसंतामर्थें वास दे ।

दे शुद्ध वाचामती मूर्ते ती श्याम पूर्तीमनीं कोमला राहुं दे १२

४ रामप्रार्थना.

(' मुमुक्षु ' च्या पहिल्या वर्षाच्या पहिल्या अंकांतील मंगलाचरण)
आर्या.

श्रीरामा ! जयरामा ! जयजयरामा ! विभो घनश्यामा ! ।
तुझिया पदकमलादुनि आधार जगत्रयीं नसे आह्लां ॥ १ ॥
विषयसुखाभासाला मानस विटलें, दया करा देवा ! ।
स्वोन्नत्यर्थे झगडतो—परि माझ्या अभयकर शिरीं ठेवा ॥२॥
योगक्षेम तयांचा चालविसी येति जे तुला शरण ।
निजधन त्यांतें अपिसि सद्भावें करिति जेतुजें स्मरण ॥ ३ ॥
बापा ! संचित जाळी, दयाकरा ! तूंचि होसि पावकसा ।
आरोग्य, यश, सुसंपत्, दे मजला, धांव, धांव; पाव कसा ४
मायानिर्मित दुःखें दुःसह (दुःसह) परि तीं अपाप वीसरती ।
सरतीच यातना जरि जीव जगन्नायका ! तुला स्मरती ॥५॥
व्यंकटरमणा ! संकट वारुनि दावी अकंटक सुपंथ ।
खंत कशास करूं ? यश, सुख दे, पाहों नको नको अंत ॥६॥
विषयविपचि निरय, परि त्यांतुनि सोडील एक सत्कर्म ।
सर्व सुखाचें वर्मचि धर्म, इतरथा न पाविजे शर्म ॥ ७ ॥
त्या धर्मां मति गुंतो, जसि कां गूळासि गुंतते माशी ।
राज्य असो, मोक्ष असो, धर्मचि जीवासि येत कामाशीं ॥८॥
दे बुद्धींत सुनिश्चय, तैसा दे सुप्रसाद वाणींत, ।
सर्वेंद्रियांत भगवत्प्रेम, शिरो मन न विषयघाणींत ॥ ९ ॥
हरिपदिं मुमुक्षु सजला स्वपरार्थे वर प्रभत मागाया ।
लावा या स्वचरित्रें संतचरित्रें प्रभूत्तमा ! गाया ॥ १० ॥

५ आत्मकथन.

आर्या.

श्रीरामप्रभुच्या हा प्रमुदित होवोनि भक्त पादास ।
 नमितों सद्भावें कीं तारावा राघवें तुवां दास ॥ १ ॥
 चंचल मन धडपडतें मायिक सौख्यार्थ हाय ! तडफडतें ।
 सर्वसुखागर पाय प्रभुचे दडुनी न तेथ कां पडतें ? ॥ २ ॥
 चित्ता ! भ्रमसि कशाला ? मिथ्यामोहाचिया उगा तोंडीं ।
 पडसी कां ? हृदयस्थ-प्रभुरूपीं इंद्रियें सख्या ! कोंडीं ॥ ३ ॥
 मायामय जग सारें चित्ता ! उमजुनि वळेंचि कां रडसी ? ।
 जें आपलें नव्हे त्यासाठीं आर्तस्वरोचि आरडसी ! ॥ ४ ॥
 या विपयांची गोडी थोडी कां चाखलीस सांग मना ! ।
 विटलासि आजुनी नच ? निर्लज्जा ! हरिपदीं करीं नमना ॥ ५ ॥
 शास्त्रें सांगति संतहि कथिती कीं आत्मरूप आचक्षीं ।
 नेत्रादि इंद्रियें हीं अवधीं लावीं म्हणूनि त्या लक्ष्यीं ॥ ६ ॥
 आत्माराम प्रभु हा निकट हृदयवर्तिही अमूनि कसा ।
 आढळला न तुला गा ! परांपुढें पसरिसी कशास पसा ? ॥ ७ ॥
 अंगावरि येउं न दे अहंकृतिप्रवळसर्प हा दुष्ट !
 द्वैताचा वायु पहा भक्षुनि हा मातला भला पुष्ट ॥ ८ ॥
 आनेष्टसुहृद्वंधुस्त्रीधन इत्यादिकीं न हो सक्त ।
 आत्मसुखीं रम, रस घे, होसिल-आहेस तूं स्वयें मुक्त ॥ ९ ॥

थारा सर्वसुखांचा पारावार न सुखासि या लोकीं ।
 वारा हरिभक्तीचा सारा या सेवुनी सुखी हो कीं ॥ १० ॥
 ऐसें स्वमुखें सांगा रामा ! प्रेम कृपा करा दासीं ।
 लगटवुनि घ्या वळेंचि प्रवळ मना आपुल्याचि पादांसीं ॥ ११ ॥

६ श्रीहरिस्तव.

(मुमुक्षुच्या दुसऱ्या वर्षाचें मंगलाचरण.)

श्लोक (वृत्त-रथोद्धता.)

श्रीहरिप्रभुपदांसि वंश्न । प्रेमयुक्त करि रामनंदन ।
 सत्सभा हरिपदांसि वानिते । व्हावया त्रिविधतापहानिते ॥ १ ॥
 जीं पदें हृदयिं नित्य चितुनी । हा भवार्णवहि लंघिती मुनी ।
 जीं महोग्रतर दुःख वारितीं । या भवार्णवभया निवारितीं ॥ २ ॥
 हा भवार्णव फिरुनि भागलों । त्वत्पदीं विफलयत्न लागलों ।
 वावरे बहुत चित्त, नावरे, । नाव रे ! तवचि येथ नांव रे ॥ ३ ॥
 'नाम मात्र भविं तारिते ' असें । संत बोलति, अविश्वमूंकसें ? ।
 संत वाप, गुरु संतमाउली । याविना दुजिनसेचि साउली ॥ ४ ॥
 संत गायचि 'मुमुक्षु'-वासरा । याविना मज दुजा न आसरा ।
 'संतसंग-मुखि नाम-हो तुला' । या वरें हरि ! पुरीव हेतुला ॥ ५ ॥

आर्या.

वळवा दयाघना ! हो अमताची दृष्टि या मुमुक्षुकडे ।
 तुकडे शिल्लेहि चारा. परि घ्या हो द्रवुनि वाळकासि कडे ॥ ६ ॥

७ श्रीकृष्णप्रार्थना

भक्तीनिं आळवितां नारायण सर्व पुरवितो आळ ।
 पाळ्क विश्वाचां हा प्रेमनिधि प्रणतभक्तपरिपाळ ॥ १ ॥
 वाय्वश्वा आरूढे प्रभु माझा मेघमंदिरीं राहे ।
 रविशशिनयनांहीं हा विश्व सकळ सर्वकाळ हें पाहे ॥ २ ॥
 ब्रह्मविष्णुमहेश प्रभुच्या आज्ञेत वागती वा ! हे ।
 मद्रक्षण क्षणक्षण करि शिरिं मम देवदेव हा आहे ॥ ३ ॥
 झाडी सर्व अहंकृति, तोडी ओढी मनाचिया कृष्णा ! ।
 विषय—मगजळीं वाहे वा ! हें मन, आवरी स्वयें तृष्णा ॥४॥
 चित्तीं विवेक जागो, ज्ञान विवेकेंचि येतसे हाता, ।
 ज्ञानेंचि मोक्ष लाभे,—ऐसा क्रम संत सांगती ताता ! ॥ ५ ॥
 श्रीकृष्णनाथ ! निजसख ! करुणाब्धे ! भक्तवत्सला देवा ! ।
 स्वप्रेमामृतविंदु प्राशन करवुनि अखंड घे सेवा ॥ ६ ॥
 त्वच्चरणीं जन्मुनियां झाली त्रैलोक्यपावनी गंगा ।
 चरणांभोरुहेरेणुस्मरणाहि पावनें करी सदा अंगा ॥ ७ ॥
 ताराधनकर्मां रावो हा देह गेह विसरुनियां ।
 विस्तारीं भतदया, भावो त्वद्रूप ही अलंदुनिया ॥ ८ ॥

८ हरिशरणागति

(एके रात्रीं भयभीत होतच जागा झालों तों ध्रुवपद मुखांतून
निघालें. लगेच ही शरणागति लिहिली गेली.)

चालः—एडका मदन । तो केवळ पंचानन ॥ ध्रु० ॥

जीव हा भ्याला । म्हणुनि हरिशरण रिघाला ॥ ध्रु० ॥
ची नानाविध उद्भवती । अपुल्या संगें बोद्धित नेती । शांति-
सुखाला उंसंत नेदिति । जीव हा भ्याला । म्हणुनि हरि-
शरण रिघाला ॥ १ ॥ शेळी व्याघ्रमुखीं सांपडली । कृपांत
गाय काय गा पडली । वणव्यांत हरिणि तडफडलि । तेवि
हा भ्याला । म्हणुनि हरिशरण रिघाला ॥ २ ॥ भार्या
सुगुणवती हे सुसती । पुत्र मित्रही प्रेमळ असती । परि भव-
भय कुणि वारु न सकती । जीव हा भ्याला । म्हणुनि हरि-
शरण रिघाला ॥ ३ ॥ विद्याधनयशआरोग्यांहीं । भ्रमलों
भ्रुललों शुद्धी नाहीं । हरिपदविस्मृति झाली पाहीं । जीव हा
हा भ्याला । म्हणुनि हरिशरण रिघाला ॥ ४ ॥ प्राकृत
संस्कृत ग्रंथ पसंत । धीर द्यावया सज्जं अनंत । माझ्या
जिविचे कलिजे संत । तरी जिव भ्याला । म्हणुनि हरिशरण
रिघाला ॥ ५ ॥ नक्रे धरितां पाय जळांत । आठविलासि
गजासि पळांत । तारियला त्वां भवानळांत । समय आठवला ।
चित्तासि धीर बहु आला ॥ ध्रु० ॥ वाळ ध्रुव तो बहु गडव-
डला । हरिसंदर्शनकामें भरला । नारद मुक्तिनें प्रभु भेटविला ।
समय आठवला । चित्तासि धीर मज आला ॥ ७ ॥ साक्षात्

जनकें तो जरि छळिला । प्रल्हाद प्रभुपदीं विनटला । त्यास्तव
स्तंभीं अति कडकडला । समय आठवला । चित्तासि धीर
मज आला ॥ ८ ॥ नवल वतलें कसें क्षणांत । उगव
हरिपदचंद्र मनांत । प्रेमतरंग चढति गगनात । जीव हा धाला ।
लक्ष्मण निजहृदयिं निवाला ॥ ९ ॥

१ दर्शनाची आस

(माझे स्नेही कै. ध्यंभवक गुरुनाथ काळे हे अकार्ली कालवश झाल्याचे
पाहून आलेल्या उदासीनतेत हें प्रकरण लिहिलें गेलें. काळे अत्यंत
विद्वान्, रसिक व सज्जन होते.)

अनुष्टुप् छंद.

श्रीरामकृष्णचरणा शरणागत होउनी ।
वंदितों त्यांस हा दास आस सर्वहि सोडुनी ॥ १ ॥
संसारभयदीनातें नातें सर्वस्व तूंचि गा ।
वामना ! पाव गा यातें, गायातें लाव गा मना ॥ २ ॥
त्वत्पादकंजचि खरा आसरा वासरा मला ।
पादस्पर्शचि तरली गौतमा या तमांतुनी ॥ ३ ॥
त्वत्पाददर्शनासाठीं भुकेला जीव हा अती ।
मती नाहीं तुला गावें भावें पायाचि चिंतितों ॥ ४ ॥
अज्ञानध्वांत हें सारी, भारी भिववितें मला ।
लागलों वा ! तुझ्या पाया वांया जन्माचि चालला ॥ ५ ॥
चालला बहुधा गेला गेला प्रापंच हातिंचा ।
देखिले पाय नाद्यापी पापी पापांत वाढलों ॥ ६ ॥
पापपुण्य तुला ठावें भावें गावें पदासि गा ।
दाखवी दाखवी पायां ! पां या वांचीव सत्त्वरी ॥ ७ ॥

जाळी पर्वत पापाचे तापाचे पादरेणु तें ।
 ऐकिलें संतवाणीनें, वाणीनें ब्रीद रक्ष गा ॥ ८ ॥
 जंजाळ वासनेंच गा तोडी काढी भवांतुनी ।
 काळव्याळासि पाहूनी घावरे वावरे मन ॥ ९ ॥
 कृतांतकटकाची ही पताका चमके शिरीं ।
 उरीं वाणाचि हा लागे भागे गा जीव हा बहू ॥१०॥
 चाळिसी लागली डोळां गोळा पोटांत ऊठतो ।
 चालले सोवती माझे जीवाचे सोयरे सखे ॥ ११ ॥
 स्वमुखें सांग पां! यास सांग पायास लागलों ।
 भागलों त्रासलों भारी आसलोभा निवारिजे ॥१२॥
 निवारी भवतापाचें पापाचें भय मानसीं ।
 शुनीसी वासना सैरां धांवत दुःख पावते ॥ १३ ॥
 स्वगुणस्तुति जीवाला आवडे, नावडे कदा ।
 निंदा-कुत्सा, जरी हेची सांभाळी मायसी सदा ॥१४॥
 स्तुतिकर्ता मित्र वाटे, वाटे शत्रूचि निंदक ।
 भाव हा दवडी आतां वाटो निंदक वंदक ॥ १५ ॥
 निंदका वंदका मानी सारिखे, पारिखे न, तो ।
 आठवे नाथ धन्यात्मा साम्योपासक निर्मळ ॥ १६ ॥
 दोष हे मानसींचे मा ! वारी तारी भवांतुनी ।
 आंतुनी प्रार्थितां रामा ! बोल फोल नको गणूं ॥१७॥
 दाखवी रूप तें डोळां दाविलें तुकयासि जें ।
 चाखवी रस भक्तीचा भुक्तिचिंताचि नूरवी ॥ १८ ॥

‘ कोठें तो ज्ञान वैराग्यमेरू, वाचाढ तूं कुठें । ’
 वदान्या ! वत्सला ! ऐसें न वदा, न्याय हानसो ॥१९॥
 सुंदरा ! इंदिरा जैशी तुह्मां प्रिय तशीच ती ।
 वांकुडी सात ठायींची, मान्य केली तुवां कुडी ॥२०॥
 तुझ्या प्रेमसुखाहूनी नसो अन्या तृपा मषा ।
 प्रेमळा वृत्ति गोपींची मुरली मुरलीरवें ॥ २१ ॥
 तुझा प्रेमसुधाविंदू इंदुसा हृदयीं वसे ।
 तत्पाद प्रसरो देहीं होवो सर्वांग शीतळ ॥ २२ ॥
 ग्रंथावलोकनाचा हा छंद मंदास लागला ।
 वाटे निःसार संसार सार पाय तुझे खरे ॥ २३ ॥
 वेदांत ग्रंथ वाचूनी वाचूनी लाभ काय गा ।
 भवत्संदर्शनाकांक्षीक्षू लक्ष्मण प्रार्थितां पदा ॥ २४ ॥

१० श्रीरामाष्टक

(श्रीमदाचार्यांची व्यतिरेकपर प्रकरणें पाहून हें अन्वयाचें स्तोत्र
 लिहिण्याची बुद्धि झाली.)

सग्विणी.

आदि हा अंत हा मध्य, आकाश हा ।
 वायु हा तेज हा आप थ्वी महा ।
 चार खाणी सृजी जीवजाता पहा
 राम हा राम हा राम हा राम हा ॥ १ ॥

पंचतत्त्वीं शिरे त्याहुनी वेगळा
 रामराणा स्मरा, काळ चेपी गळा ।
 काळ विक्राळ ज्या कांपतो चळचळा
 तो प्रतापी स्मरा राम सर्वागळा ॥ २ ॥
 रुद्र हा विष्णु हा हाचि ब्रह्मा खरा
 वैखरी मध्यमा हाचि वाणी परा ।
 वाल्य तारुण्य प्रौढत्वही हा जरा
 दुस्तरां या भर्ती रामराणा स्मरा ॥ ३ ॥
 स्थूल हा सूक्ष्म हा राव हा रंक हा
 पिंडब्रह्मांडविस्तार निष्टंक हा ।
 जागृतिस्वप्न हा हा सुषुप्ति स्वयं
 हाचि तुर्या तशी उन्मनी हा अये ॥ ४ ॥
 सिंह हा श्वान हा हंस हा काक हा
 तोष हा रोष हा दान हा भीक हा ।
 योग हा भोग हा त्याग आदान हा
 धर्मकर्मादि हा ज्ञानविज्ञान हा ॥ ५ ॥
 काल हा कर्म हा देश हा शेष हा
 देवदेत्यादिकांचे धरी वेष हा ।
 बुद्धचहंकार हा प्राण हा घ्राण हा
 श्रोत्रनेत्रादि सर्वान्वयी जाण हा ॥ ६ ॥
 राम सीतापती ध्याइज गाइजे
 हाचि सत्सेव्य सर्वेद्रियीं पाहिजे ।

संत योगी मुनी यासि आराधिती
 हाचि सर्वांतरात्मा अयोध्यापती ॥ ७ ॥
 याचिया चिंतनें नामसंकीर्तनें
 भोगणें स्वात्मसुख सज्जनें सन्मनें ।
 वाहणें राघवा पुत्रदाराधनें
 भाग्यसुख हेंचि गा ! लक्ष्मणाच्या मनें ॥ ८ ॥

आर्या.

बा ! राम तोचि लक्ष्मण, भेद नसे खचित यांत गा लवही ।
 गुंगे भक्तुवीं मति, रीत जुनी सोडिती भले न कहीं ॥ ९ ॥

११ श्रीरामस्तुति.

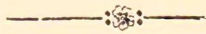
(तुळशीदासांच्या रामायणाचें उत्तरकांड पाहत असतां त्यांतील
 एका स्तोत्राचें हें बहुधा त्यांच्याच शब्दांत रूपांतर झालें आहे.)

तोमरवृत्त.

जय राम रमारमणा शमना भवतापभयाकुल राक्षि जना ।
 अवनशि रमेश सुरेश विभो शरणागत दास अनन्य प्रभो ॥ १ ॥
 दशतुंड प्रचंड वितंड अही मथुनी सुखवा अखिलाहि मही ।
 रजनीचरवृंद पतंग हरी ! तव सायकपावक भस्म करी ॥ २ ॥
 महिमंडलमंडन वीरवरा ! हरि ! सायकचाप निषंगधरा ।
 मदमोहमहाममता-रजनी-द्युतिपुंज-दिवाकर तूंचि जनीं ॥ ३ ॥
 अति दुर्धर कामकिरात करी जन विव्हळ भोगशरेण हरी ।
 विषयाटाविं पामर जीव भुले म्हणुनी तुज होति अनन्य भले ४

अतिवृष्टि अवृष्टि क्रमेचि दिसे बहु रोग कुभांगे शरीरिं वसे ।
 चरणीं तव निश्चल भाव नसे ह्यणुनी बहु भोगिति दुःख असे५
 बहु पाप त्रिताप वियोग जनीं बहु दुःखचि भोगिति लोक मनीं
 तव पायिं निरादर, प्रेम नसे ह्यणुनी बहु भोगिति दुःख असे६
 जन पाप अधर्म अकर्मचि ते बहु आचरिती मनिं भीति नसे ।
 लव सत्पादिं निर्मल भाव नसे ह्यणुनी बहु भोगिति दुःख असे७
 किति शास्त्रविधी गुरु संत मुनी पथदाविति उत्तम आचरुनी ।
 तरि वागति स्वेच्छ पिसाट जसे ह्यणुनी बहु भोगिति दुःख असे८
 शवासिंधु अगाध, बुडे नर तो, पदपंकज प्रेम न जो धरितो ।
 अतिदीन मलीनचि ते असुखी हरिनाम नयेचि जयासि मुखीं९
 प्रिय संत अनंत जयासि अती भवताप न त्यासि कदा वरिती ।
 हरि ! संत अनत अभिन्न असा प्रगटो मनिं निश्चळ नित्य ठसा
 नच कोप न लोभ न मोह मद धरितो वरितां हरिचें सुपद ।
 सम मानि निरादर आदरही समचित्त फिरे सकलाहि मही ११
 रसना रमवीं रघुवीरगुणीं पदपंकज चिंतुनि रम्य मनीं ।
 हरिभक्त गणी नच योग दुजा हरिनामसुखें करि माक्ष खुजा १२
 मुनिमानसपंकजभृंग हरी रघुवीरसरावर या लहरी ।
 गुणशील कृपाघन वीर हरी भवरोग महामदमान हरी ॥१३॥
 तव नाम निरंतर गाउं हरी तव रूप निरंतर ध्याउं हरी ।
 गुणगान करुं मनिं प्रेम धरुं भवदुःखचि हें मनिचें विसरुं १४
 तुलसीपद पाहत पाहत रे मनि हर्ष भरे नच शोक उरे ।
 जड पामर दुःखित जीव नरे मग दास मुमुक्षु कसा न तरे १५

१२' अधतारप्रयोजन

धर्मदीप कलि नष्ट मालवी
पापपादप सहर्ष पालवी ।
जातिवर्ण सर्व कालवी
तो अकंटकचि राज्य चालवी ॥ १ ॥

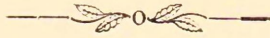
भ्रष्ट नष्ट जनता समस्तही
होउनी बहुत होति मस्तही ।
न्यावया निरयलोकिं घातकें
स्वेच्छ संचरति पंच पातकें ॥ २ ॥

तेधवां कळवळे जगत्पती
देहही धरुं असी धरी मती ।
पुण्यवंत कुळवंत सन्मती ।
त्यांचिया उदरिं देव जन्मती ॥ ३ ॥

धर्मनष्ट स्वळ दुष्ट मारिती
भक्तताप हरि सर्व वारिती ।
लोकशोकभय ते निवारिती
या रिती सकल विश्व तारिती ॥ ४ ॥

श्रीरामप्रभुनें प्रपन्न जन जे ते वंधुसे पाहिले
साकेतीं अनवाप्तकाम बहुधा नाहीं कुणी राहिले ।
या लोकीं सुख त्यांसि देउनि वरी स्वर्गीं सर्वें वाहिले
कीर्तिस्तंभ उभारुनी स्वपितरां प्रेमाश्रुंनीं नाहिले ॥५॥

१३ द्वैताद्वैतसंगतिस्तोत्र,

[हुवळी व इंदोर या दोन्ही ठिकाणच्या श्रांशंकराचार्यांत्सवांत 'द्वैत आणि अद्वैत मतांचा समन्वय' ह्या विषयावर अनुक्रमें इ. सॅ. १९१२ व १९१६ सालीं मार्झी व्याख्यानें झालीं व द्वैती व अद्वैती श्रोत्यांस तीं सारखांच प्रिय झालीं. हें विषय मनांत सारखा घोळत असतां इ. १९१७ च्या आषाढांत प्रस्तुत स्तोत्र निर्माण झालें. परमात्मा निर्गुण निराकार आहे, तसाच तो सगुण साकार आहे, तत्वबुद्धीनें जीव-परमात्मा एकरूप आहेत तरी उपासनेचा आनंद कांहीं अपूर्व आहे, ज्ञान आणि भक्ति हीं दोन्ही भिन्न नाहींत—ही ज्ञानोत्तर भक्ति, अद्वैतभक्ति किंवा अभेदभक्ति, ही मुक्तीवरील भक्ति-आपल्या सर्व महाराष्ट्रीय साधुसंतांना अभिप्रेत आहे. संत ज्ञानाच्या बैठकांवर स्थिर होऊन भक्तीचा सुख सोहळा भोगतात. हें अद्वैतभक्तीचें वर्म ध्यानांत आल्या-वांचून सत्कवांचें हृद्गत समजणार नाहीं. असो. प्रस्तुत स्तोत्रांत मंगळाचरणां-नंतर अद्वैतभावानें परमात्म्यांची स्तुति केली आहे (आर्या १ ते २६). तेथून द्वैताची मांडणी केली आहे. द्वैतावांचून प्रेमसुखानंद जीवांना भोगतां येत नाहीं (२८ ते ३८). द्वैतांत अद्वैत व अद्वैतांत द्वैत हा देवाचा खेळ आहे हे पतिपत्नीचें अन्योन्य प्रेम व उभयांचें अपत्यावर प्रेम या दृष्टांताच्या मिषानें सांगितलें आहे (३८ ते ५०). प्रेमाची महती (५१ ते ५६). कामक्रोधादि प्रेमाचींच विकृतरूपें आहेत (५७ ते ६०). प्रेमाची सत्ता देवावरही चालते (६१ ते ६८). प्रेमाला द्वैत पाहिजे (६९). प्रेम व परोपकार याला वश होऊन देवही सगुणसाकार होऊन अवतार घेतात (७०-८१). देवाचे भक्त प्रेम (८२-९२). मुख्य मुख्य अवतार (९३-१०४). देव आणि भक्त (१०५-११०). निर्गुणापरिस सगुण सोपें व गोड (१११-११३). देवाचें ध्यान व भक्तिसुख (११४-११९). उपसंहार (१२०-१२२).]

आर्या.

श्रीरामकृष्ण जयजय दामोदर वासुदेव गोविंद ।

मंदयशोदानंदन भवकंदन जय मुकुंद सुखकंद ॥ १ ॥

कर्ता तूं धर्ता तूं संहर्ता तूंचि विश्वभर्ता तूं ।
 चाता तूं दाता तूं धाता तूं सकलदुःखहर्ता तूं ॥ २ ॥
 वसुदेवसुता ! देवा ! वास तुझ्या या चराचरामाजी ।
 तूं वासुदेव ! गाया तुज मति सोत्कंठ जाहली माजी ॥३॥
 प्रेरक वाणीचा तूं, वाणी तुज पावतांचि हो मूक ।
 हें सत्यचि ! काय करूं, गाया वाचेसि लागली भक ॥४॥
 तुजपासुनीच उठती चिळेंहरी, तुजचि पावती परत
 त्रिपुटी प्रासुनियां तूं होमी सुखरूप तूंचि आत्मरत ॥५॥
 त्वत्संकल्पावांचुनि वृक्षाचें पर्णही न तें हाले ।
 सत्ता तुझीच देवा ! ब्रह्मांडीं शर्मदा ! सदा चाले ॥ ६ ॥
 ती क्षोभे तरि वापा ! हातीचा घासही गळां नुतरे ।
 हातां प्रसन्न कांहीं अप्राप्य न सकल विघ्न आशुं तरे ॥७॥
 एक भरे एक रितें, होय रितें तेंहि भागुतें भरतें ।
 गर तें अमृत, अमृत विप, त्वत्सत्तेसम न कांहींही ठरतें ८
 एक हंसे एक रडे, एका दे भाग्य आणि एक रंडी ।
 हें किति ? ब्रह्मांडांच्या उतरी रचि ती अनंत उतरंडी ९
 सत्तेनेच समर्था ! वायु ठरे छिद्रभग्न देहांत ।
 मरतांहि उठे संदय प्रभु जरि अबळा जनास दे हात १०
 सत्तेने वायु फिरे, जळ वाहे, वन्दि पर्चवि सकळांतें ।

१ वसुदेवसुत म्हणून वासुदेव व चराचरांत वास करणारा तूं देव म्हणून-
 ङ्ही वासुदेव. २ ज्ञानाच्या लहरी. ३ सौख्य देणाऱ्या. ४ सत्ता. ५ तात्काळ.
 ६ रडी आणतोस. ७ उकडतो, भाजतो, भस्म करतो.

व्यापुनि सर्वत्र वसे नभे, वसणे प्रात त्याहि अचळते ११
 अक्षोभ्यता समुद्रा दिधली, उलंघि तो न मर्यादा ।
 वाहे मृगमनुजाते पृथ्वी, नभही खगांसि, जल यादां १२
 ऐसीं सत्तामूत्रें चाळविसी, तूं धणी समर्थ महा ।
 वेडा जीव फुगे धरि कर्तृत्वाहंकृती किमर्थ पहा ॥ १३ ॥
 तुझिया ज्ञानकलेनें करिती गा ! जीवजंतु व्यापारा ।
 प्राणाचा प्राण सख्या ! भूतात्म्या चिन्मया निराकारा ॥ १४ ॥
 त्वच्चित्सुखांशलाभें भोगिति बहु देव गा ! सुखानंद ।
 सत्यज्ञानानंदा ! देवा ! तूं पूर्ण सच्चिदानंद ॥ १५ ॥
 एकी अनेक देवा ! एक अनेकीहि तूं चि गा ! अससी ।
 भूतें तुझ्याच ठायीं भूतामध्येहि तूं च तूं वससी ॥ १६ ॥
 भूतांहुनी निराळा साक्षी तूं अससि त्या नभाचाही ।
 व्यापक सकळांहि घटीं देवा ! स्वयेंचि दे ग्वांही ॥ १७ ॥
 व्यापक म्हणणें हेंही साजेना, व्याप्य वा नसे दुसरें ।
 दुसरें तिसरें न सरे येथ, तुझ्याविण न कांहीही कुसै रे १८
 ब्रह्मा तूं विष्णू तूं रुद्रहि तूं नाथ ! सूर्यचंद्रहि तूं ।
 इंद्राग्निवायु अवचा एकचि नटसी अनंतरूपें तूं ॥ १९ ॥
 जेथें न अंधकार, ज्योतीहि न, एकमय असे अवघें ।
 तेथें जीवशिवादि द्वैताची कवण सांग, वा ! चव घे ॥ २० ॥
 पीतं न रक्त न जें न श्वेतहि, मनबुद्धि जेथ पांगुळते ।

१ आकाश. २ पर्वतांना वसायचीच प्रभूची आज्ञा आहे. ३ मत्स्यादि जलचर.
 ४ सहाव्या ओवीपासून १५ व्या पर्यंत सत्, चित् आनंद या पदान्वयें प्रभुस्तुति
 केली आहे. ५ साक्ष. ६ वाकी, अणुभरही स्थळ. ७ हे तीन वर्ण तम, रज व
 सत्व यांचे वाचक आहेत. तूं त्रिगुणार्तात आहेसु हा भाव.

अणुरेणुहि भरलें जें, उरलें कोठें कसें दशांगुळ तें? ॥२१॥

जें इंद्रियां न गोचर, जाग्रत्स्वप्नीदकांडुनी पर जें ।

‘अंतर्वहिश्व’ सकलहि, ‘अधऊर्ध्व’ सर्वही चराचर जें ॥२२॥

जेथें न पापपुण्य, न जन्ममरण, विधिनिषेध जेथ सरे ।

तें देवदेव ! अवयें रूप तुझे, कवण भाष तेथ उरे ? ॥२३॥

दिकालावच्छेद न तुज लिंपे, ज्ञप्तिमात्र तूं देवा ।

अससी अनंत अमित प्रभो ! करावी कसी तुझी सेवा ? २४

सर्वात्मका ! नसे वा तुजमजमध्ये सख्या ! तिळहि भेद ।

जीव ब्रह्मचि न दुजा—ऐसें तो ज्ञानराशि कथि वेद ॥२५॥

आह्मीं तुह्मीं तसें ना ? हेमीं नगै, सागरीं तरंग जसे ।

सच्चित्सुखरूप तुह्मी नित्य निरंजन, आह्मी कसे न तसे? २६

अमर तुह्मी ? आह्मी ही ! सत्य तुह्मी ? मीहि ! लटिक ?

मीहि तसा ! ।

आह्मां तुह्मां न नाव न रूपहि, गुजगोष्ट कथिन मी हि-

तसा ॥ २७ ॥

साखर गोड खरी परि साखर होऊनि राहण्यापरिस ।

वा ! राहुनी निगळें खाण्यांतचि मौज शाहण्या ! परिस २८

साखर तूं मुंगी मी, मुंगी तूं मीहि शर्करा हो तों ।

द्वैतीं आनंद गडच्या ! रसिकवरा प्राप्त वा ! खरा होतो २९

देवा ! अभेद असतां, जाणत असतांहि आवडे भेद ।

द्वैता-वांचुनि सख्या ! मौज कसि घडे कसा सरे खेद ? ॥३०॥

१ दशांगुळें उरला हेंही वोलणें पूर्वपक्षांत गेलें. २ ज्ञानस्वरूप. ३ सुवर्णावर जसे अलंकार तसे. ४ गुह्य. येथून पुढें द्वैतांची उभारणी केली आहे.

जळ न जळातें सेवी, पिउनि तृपार्तीचि निवे मॅन अंगें ।
वृक्ष न स्वाय फळातें, तद्रस सेवूनि पक्षिगण रंगे ॥ ३१ ॥
माता न सेवि आयुलें दूध, पिउनि तोप पावते तोकें ।
वृक्षछाया सुखदा, येनि छायेसि तप्त जरि लोक ॥ ३२ ॥
वाडे सुंदर, वगिचा सुंदर, माड्या महाल आहेत ।
स्त्रीपुरुषलेंकुरें नच भोगिति तरि तें अर्मगळ प्रेत ॥ ३३ ॥
सौनें शुद्ध नवें, परि सरी ठुसी गोठ पाटल्या घडती ।
जडती अंगा त्या जरि सुंदरिच्या तरिच सार्थकी पडती ३४
द्वैतावांचुनि कैचा प्रेमसुखानंद भोगवे जीवा ? ।
नसतां तो रसिकवर भ्रमर पुसे कोण सांग रौजीवा ? ॥ ३५ ॥
राजा प्रजानुरंजन न करी तरि राजपण कसें तगतें ? ।
उद्धरि शिष्य, गुरुत्वहि शिष्यगुणें त्यासि लाभतें मग तें ३६
होउनि अनन्य माये अनुसरते वत्स तनुमनप्राणें ।
स्मरणेंहि फुटे पान्हा मायेसी ! प्रेम विमल जग जाणे ! ३७
पतिवांचुनि सतिचे गुण यौवन सौंदर्य काय कामाचे ? ।
सतिवांचुनि पतिलाही प्रेमें रिझवील कोण गा ! वाचे ? ३८
आषुकमाषुकरूपें प्रेमसमुद्रासि येतसे भरती ।
सरती संसृतिदुःखें, आनंदाची उदंड भरभर ती ! ॥ ३९ ॥
द्वैतीं अद्वैत तसें अद्वैतीं द्वैत हा तुझा खेळ ।
दोन्हीं तुझींच रूपें, तुज जाणे तोचि पाहतो मेळ ॥ ४० ॥
पतिपत्निप्रेमांत द्वैत मुरे, एकता उरे खाशी ।
तेव्हां त्यांतचि निपजे आनंदग्रंथि बाळ सुखराशी ॥ ४१ ॥

प्रेमालिंगन देती, सुखठेवा चुंबिती किती रमती, ।
 आनंदजळें वर्षति, होती वाळ स्वयें अधीरमती ! ॥ ४२ ॥
 हास्य अकारण करितां पसरे दिव्यप्रभा मुखावरि ती ।
 तें ध्यानभान हरपे, पितर ब्रह्माधिका सुखा वरिती ॥४३॥
 मिळवुनि मुखासि मुख ते चुंबिति, लीलेसि त्याच्या भुलती
 खुलती हृदयकपाटे, भ्रमरभ्रमरी फुलावरी झुलती ! ॥४४॥
 रिझवी 'गुलाम चिमण्या' त्यातें तो सहजसुभग लीलानीं ।
 गानीं वानिति त्यातें, ऐकविती ऐकती सुगुण कानीं ४५
 शिशुलीला तच्चित्ता देति रसें प्रेमरज्जुचे झोले ।
 खोले लोल नयन तंत्र उभयांचें विमल हृदय आंदोले ४६
 कधि हांसेहि रडे कधि पडे उडे बोल बोलडे बोले ।
 ते ऐकुनि पितरांच होती प्रेमामृतें नयन ओले ॥ ४७ ॥
 तन्मुखदर्पणिं पाहति दोघे गुणरूप एकमेकांचे ।
 गालीं हांसुनि पटाविति खूण, मनीं सौख्य तेश्चवां नाचे ४८
 प्रेमाची ती त्रिपुटी नाचवुनि तिघांस होय एकपुटी ।
 दिव्यप्रेमरसायन सेवी त्याच्या सुखा कधी न तुटी ॥४९॥
 देवा ! साजुक सुख हें कांसल्येला दिलें यशोदला ।
 करधृतकंकण मंजुस्मित करुनि तयापुढे जधी ठेला ॥५०॥
 प्रेमें विश्व चळे हें प्रेम तुझें रूप माधवा ! धन्य
 प्रेमामृत जीवविना तरि जीवा जाळितें भवारण्य ॥ ५१ ॥
 प्रेमामृत पिउनि पहा ! आनंदें जीव डोलती सकळ ।
 सर्व चराचर भरलें प्रेमें, प्रेमेंचि जन्म हा सफल ॥ ५२ ॥
 प्रेमोत्कंडित गंगा भेटाया सागरासि कसि धांवे ।

सागरहि प्रेमानें वेंचुनि वषु मेघमंडळीं पावे ॥ ५३ ॥
 रविकिरणचरणनिकटीं उघडी नेत्रांसि कमलिनीकांता ।
 तें देखुनि नलिनी ने हपें चंद्रा-प्रियासि एकांता ! ॥५४॥
 धावे रविसत्कारा पूर्वदिशा क्षाळुनी स्वमुखकमळ ।
 रेखुनि कुंकुम भाळीं-अरुणोदय ज्यासि बोलती सकळ५५
 पशुपक्षिकीटदानवमानवदेवादिकांसि आधार ।
 एक प्रेमधि जाणा, देवा ! प्रेमेंचि सार संसार ॥५६॥
 हे काममोहलोभक्रोधादि तरंगरंग जाणावे ।
 सर्वहि विकार^१ दिव्यप्रेमाचे-हें मनांत आणावे ॥ ५७ ॥
 ' कोठें प्रेम कुठे हे विकार ? ' ऐसे मनांत आणाल ! ।
 दीपांत काजळी कसि सांगा उगवे ? जलांत शेवाल ? ५८
 झांकोळे आकाशा मेघ कसा ? डोळियांसि पडळ कसे ? ।
 जागृति झांकी निद्रा ? निद्रेवरि स्वप्न केविं मिरवतसे ? ५९
 हेंहि असो, ब्रह्मीं ती माया कसि जाहली तुला ठावें ।
 सन्यस्वरूप एक प्रेम, तदन्यचि वृथा कशा गावे ! ॥६०॥
 सामर्थ्य असे प्रेमीं तेंसें अन्यत्र आढळेना कीं ।
 नाकीं देवाच्या ये लवतां बाळापुढेहि नव नाकी ॥ ६१ ॥
 शक्ति प्रेमाची गा ! अद्भुत तुजवरिहि करितसे सत्ता ।
 भषण मिरविसि लोकीं भृगुनें जी मारिली उरीं लत्ता ! ६२
 शबरीस वरी ह्मणसी, काय तिचें ज्ञान ? कोणयोगवळ ? ।
 दाव्यानें वांधियलें गौपीनें, काय जाहला दुवळ ? ॥६३॥
 विदुरस्त्री प्रेमपिशी, केळीं खाऊनि चारिल्या सालीं ।

हविषान्नाहुनि मानुनि अधिक रसें उतरल्या घशाखालीं!६४
 ताकपिरे गवळ्यांचीं पोरें तोंडांत तोंड घालोनी ।
 पाजिति शक्रसुदुर्लभ तक्र पहा ! हस्त धरुनियां दोनी ६५
 प्रेमाची सोसवते जवरी, उपचार वाह्य नावडती ।
 पोहे फिके शिळे प्रिये जसि कां रामेश्वरासि कावड ती६६
 गोडी प्रेमरसाची अमृतासीही कधी न यायाची ।
 ज्ञानी उद्धव रडुनी गोपीशीं गलितगर्व या याची ॥ ६७ ॥
 वा ! ज्ञान सत्य जप तप पूजन योगादि सर्व जें कांहीं ।
 प्रेमाधिणें फिकें तें ग्राह्य तुझां कधिच जाहलें नाहीं ॥६८॥
 ऐसें दिव्य प्रेम प्रगटे द्वैताविना कुठे सांगा ! ।
 द्वैतीच रंग मांजे, अद्वैतीं मौज ही कुठे हां गा ! ॥ ६९ ॥
 देवा ! अद्वय तुझी असुनि प्रेमासि जागते नसता ।
 साकार न होतांतरि कैसे भक्तासि लाभले असता? ॥७०॥
 भक्तोद्धार न करिता, त्यांच्या कार्यासि वाहिले नसता ।
 तरि मी निर्भय पुसतां, प्रांजळ बोला, तुझां कवण पुसतां?
 लोकाचार दिसे तो सोडुनि मी स्पष्ट भीड, सांगेन ।
 लोक न त्यासि नवाजिति परकार्यीं जो झिजेचि आंगें न७२
 कैवल्याहुनि वाटे अधिक शतगुणें असे परोपकृती ।
 परदुःखवारणीं जो सर्वस्वेसी झटेल तोचि कृती ॥ ७३ ॥
 माझे सर्वहि जावो परि पर वांचो ह्मणोनि जो अपीं ।

१ यज्ञांत दिलेल्या हविभार्गापेक्षां. २ सुदामदेवाचे पोहे तुझांला आवडतात !
 कसें ? तर गंगेची कावड जसी रामेश्वरास आवडते तसे ! ३ स्तुति करीत नाहींत.
 ४ मोक्षाहून. ५ भाग्यवंत.

कायावाचामन, त्या परकार्यरतासि विश्वजन तर्पी ॥७४॥
 ऐकत दुःखार्ताची हाक उडी घालितोचि कळवळुनी ।
 प्रिय लोकीं तो, नच जो निश्चळ राहे उगा सकळ कळुनी
 'भक्त पर नव्हे, भाङ्गा आत्मा तो, ही नव्हे परोपकृती'
 ऐसें ह्मणाल देवा ! तरि करितां मान्य मी करुनि नती ७६
 परि ह्मणतो ' उपकृतिची स्फूर्ति प्रेमाविणें न व्हायाची ।
 ' परं ' जाउनि 'आप' उरे, प्रेम भरे, तरिच ही उठे साची
 उपकृति वा प्रेम म्हणा मज नावाची नसे मुळी खती ।
 कीं आत्मकार्यहि म्हणा ही भगवद्गीति वानिली संतीं ७८
 देवा ! तुम्हीच जाणां प्रेममया ! हें परोपकारित्व ।
 ताराया स्वजनांतें अवतरतां विवश विसरुनी स्वत्वें ॥७९॥
 अव्यक्त अचिंत्य तुम्हीं अज अव्यय अकलही परात्पर ते ।
 शोध कराया जातां मति खुंटे वाणिही परा परते ॥८०॥
 ठेवुनि अजत्व परतें, संभैवतां दास संकटीं पडतां ।
 मनुजावतार घेउनि लीलालेशें जगासि उद्धरितां ॥ ८१ ॥
 रूपीं आग्रह न धरा, भान नुरे मुळिच लोककार्यरतां ।
 परि देवा ! कैसी हो आवडली मत्स्यकूर्मभूकरता ? ॥८२॥
 लुगडीं अंगें झालां, नामारूपा न पाहतां पांड ।
 खचित प्रेमांधासि न विचार, लज्जा न कीर्तिची चाड !
 श्रुतिशास्त्रपुराणांनीं भक्तपिसें गायिले तुजें देवा ।
 ठेवा आत्मसुखाचा अर्पुनि भक्तासि करिसि तत्सेवा ८४

भक्तार्थ कष्टसहनीं परपीडावारणीं रणीं-तेथ ।
 वज्राहुनि कठिण तुह्नी व्हा लोण्यापरिस मृदु सख्या ! येथ
 ' सत्वर उपाय सारे करा, परी पोर वांचवा, हाता ।
 यश ध्या ' वैद्यां पायां लागुनि कळकळुनि हंवरे माता ८६
 तैसेंच तुह्नां होतें पडतां दासासि कांहिं जडभारी ।
 अव्यक्तही प्रगटतां अवचित समयासि भक्तकैवारी ॥८७॥
 हो भक्तकार्य सत्वर सत्वरतां सज्जनां समाधान ।
 धर्मार्थ झटति संतत संत तथा कुजनविघ्नवाधा न ॥८८॥
 हो भूतांचें पाळण, निर्दळणहि दुष्टदुर्जनांचे हो ।
 यास्तव अवतरतां तुह्नि, हर्षें तव देववृंद नाचे हो ॥८९॥
 भक्तां घालुनि पाठीं, झुजां दुष्टांसि एकले वीर ।
 कळिकाळ तळीं दडपां, दावां दासासि देव ! परतीर ९०
 आपण खाय शिळें परि माय मुला दे दुधावरिल साय ।
 तैसा स्वकाय कर्षीं टाकुनि दासासि सुखवि यदुराय ॥९१॥
 चरणस्पर्शें वसुधा, सती अहल्या तशीच, उद्धरतां ।
 दर्शनमात्रें देवा ! जीववुनि जडत्व पापमल हरतां ॥९२॥
 जैसा प्रसंग तैसे तत्तत्कार्यार्थगौरवासाठी ।
 अवतार तुह्नी धरिले, प्रत्येकीं वेगळी नवी धाटी ॥ ९३ ॥
 निजतां ब्रह्मा चारी वेद स्रवले मुखांतुनी त्याचे ।
 ते श्रुतिरक्षक देवा ! रक्षियले धरुनि रूप मत्स्याचें ॥९४॥
 बुडतां समुद्रमंथनसमयीं रवि मंदराख्य गिरिवरही ।
 धरिला पृष्ठीं होउनि कूर्म तुह्नी रक्षिले सुरासुरही ॥९५॥

तारां वराहरूपं दंती धरुनी धरा सुराराध्या ।
 कवण्याहि उपायें गा ! रक्षितसा सकललोक जगदाद्या ९६
 स्तंभीं प्रल्हादास्तत्र कडकडला, विश्व त्या महौ गायें ।
 चिरला नखदंष्ट्रांहीं अत्युग्रप्रकृति^३ तो महाकाय ॥ ९७ ॥
 मागा त्रिपाद-भूमी, जागे सत्वा, वळी अनुग्र महा ।
 वामनरूपें हरिलें नश्वर वैभव, वळी अनुग्रह हा ॥ ९८ ॥
 राजे ब्रह्मद्वेषे अथर्मरत मत्त जाहले फार ।
 तें परशुराम होउनि करुणेनें उतरला धराभार ॥ ९९ ॥
 जय अकलंका ! नाथा ! लंकानाथासि बुडवुनी लोक ।
 तारियले स्वचरित्रें, रामें, नामेंचि दवडिला शोक ॥ १०० ॥
 गोपीमानसहंसा ! पार्थसख्या ! कंसमर्दना ! कृष्णा ।
 त्रिभुवनमंगलचरितें भक्तांची शमविली महातृष्णा ॥ १०१ ॥
 श्रीव्यासरूप घेउनि रचिला तो भारतेतिहास महा ।
 जो धर्मनीतिसेतु प्रख्यात भवार्णवांत, यासम हा ॥ १०२ ॥
 अवतरुनि कषिलरूपें माता जगती तशीच उद्धरिली ।
 त्वां आत्मबोध करुनी सर्व भवभ्रांतिही तिची हरिली १०३
 अनमूयासतिच्या गा ! पोटीं दत्तावतार त्वां धरिला ।
 केवळ तिचा न सान्या जगतीचा दुःखभारही हरिला १०४
 अवतार फार झाले, प्रतिभक्तां भेटतां तुझी राया ।
 होता कीर्तिमुख तुझी अन्योन्यांचेचि-लोक ताराया १०५
 भक्तांसि ख्याति नको, जगदुपकारार्थ तुझिच वाढवितां ।
 तुमच्या यशासि गाती भक्त, किरण ते तुझी हरे ! सविता

उपनिषदांनीं निर्गुणरूप तुझे गायिलें ह्यणुनि कळलें ।
 झालां मुनीश्वरांतें 'श्रुत'ह्यणुनिच सूत्र तेथ ना वळले १०७
 श्रीवाल्मीकिसमर्थ श्रीतुलसीदास रामदास भले ।
 रामकर्थापीयूषीं हे रमले जणुनि कोटिजन रमले ॥१०८॥
 पुंडालिकास्तव सदया ! कटिं कर ठेडनि विटेवरी नटलां ।
 चट लाविली समस्तां, भव हटला, प्रेमळा जना पटलां १०९
 भक्त प्रसिद्ध झाले ज्ञानेश्वरनाथनामदेवतुका ।
 ह्यणुनी विठलनामारूपाचा गजर जाहला इतुका ! ११०
 निर्गुणरूप कठिण तव, मनवाचाबुद्धिसी अगम्य सदा ।
 शास्त्रांसि मर्म न कळे श्रुति उगली राहिली धरुनि पदा १११
 निर्गुण तेंचि सगुण गा ! जैसें कां तूप विघुरलें थिजलें ।
 थिजलेंचि गोड लागे रसिका, स्वादिष्ट खावयासि भलें ११२
 भक्तांसाठी आला नावारूपासि जाहला सोपा ।
 हो पा गोपाळ प्रिय मज अतितर जेविं गोपिकागोपा ११३
 घनसांवळा रमाश्रव रुळते वक्षःस्थळींहि वनमाळा ।
 माथां मुकुट झळाळी भाळीं तो टिळकरेखिला पिंवाळा ११४
 कंठीं कौस्तुभ झळके कटिं तळपे दिव्य पीत पाटोळां ।
 पार्शीं वेल्हाळ उभी कमळां कमळासि लाजवी डोळा ११५
 काळ कराळ कठिण परि तच्छिरिं देतोचि पाय हरि भोळा ।
 प्रणतजनांतें रक्षिति तच्छक्ती जेविं पापण्या डोळां ॥११६॥
 श्रीभूर्तिदर्शनानें डोळ्यांचें पारणें फिटे राया ।

१ रामकथामृतांत. २ पीतांबर. ३ लक्ष्मी, रुक्मिणी. ४ पापण्या जशा
 डोळ्यांचें रक्षण करितात, त्याप्रमाणें देवाच्या शक्ति भक्तांचें रक्षण करितात.

होय महानंद, बुडे वृत्ति सुखीं, दूर ती पळे माया ॥११७॥
 त्वद्दर्शनें अघ गळे ताप टळे त्रिविधकर्म सर्व जळे ।
 किंतु पळे मार्ग कळे, देव वळे तरिच होय हें सगळें ॥११८॥
 तप सत्य दान सम्यग्ज्ञान इहीं मार्ग गा ! तुझा निवळे ।
 परि निःसंशय न कळे जंव करुणार्द्र प्रभु स्वयें न वळे ११९
 जय निर्गुण गुणसागर संतकमलवनवसंत भगवंत ।
 जय शरणागतवत्सल निगमागमगीत इंदिराकांत ॥१२०॥
 जय दानवजनभंजन ! सज्जनरंजन ! करुनि अंगलगा ।
 पादास दास लक्ष्मण वंदी याचें करी सुमंगल गा ॥१२१॥

शिखरिणी.

श्रीदेवी सति नीतिधर्मनिरता ख्याता अहल्या भली
 भूताराधनयज्ञकर्म करुनी मोक्षासि जी लाभली ।
 तीच्या इंद्रपुरींत लक्ष्मण रची स्तोत्रासि सप्रेम या
 होवो मान्य असो समर्पण पर्दां श्रीपांडुरंगाच्या ॥१२२॥

१ यथार्थ ज्ञान. २ अंगलगा करणें हेंच सूमंगल करणें होय. ३ इंदूर
 शहरांत.

१४ नर्मदास्तव

—:०:—

(मी सहकुटुंब महेश्वरास गेलों. ते दिवशीं नर्मदेला महापूर आला होता. मोठे स्तोत्र होणार असं वाटत होतें, पण तिगच्या श्लोकांतीं चित्त समाधान पावलें व स्तोत्र संपलें!).

वृत्तः—विबुधप्रिया.

नर्मदा बहुशर्मदा सति धर्मदान करावया
व्हावया जन पुण्यशील भवाब्धिमाजि तरावया ।
पातली जनताघविप्लव दुःखशोक हरावया
दर्शनेचि प्रसाद पावलि धांवली मति गावया ॥ १ ॥
नर्मदे ! करिती तुझा स्तव थोर सन्मुनि सज्जन
मज्जनांसह लाभलें अजि दानपाननिमज्जन ।
राहुनी निकटीं तुझ्या तरले किती सुतपोधन
सत्समागम सद्गतिप्रद जाहला कवणासि न ? ॥ २ ॥
दिव्य उज्ज्वल रूप देखुनि बुद्धि फार सुखावली
रक्ष देवि ! दया करीं स्वसुतावरी जसि मावली ।
भक्तिभावसमुल्लसंचि मिळावया प्रिय सागरा-
प्रति धांवसी तसि बुद्धि भेटिव माथवा स्वसुखाकरा ३

१५ सप्तशृंगी

—:o:—

(नाशिक जिल्ह्यांत सप्तशृंगीच्या उंच डोंगरावर देवीचे जागरूक स्थान आहे. तेथे देवीच्या दर्शनास गेलों असतांना हें स्तोत्र झालें.

वृत्तः—स्रग्धरा.

श्रीदेवी सप्तशृंगीभिद्यगिरिशिखरीं गाढवृक्षमचूरीं
 राहे, भक्तांसि तारी, दुरित हरि, करीं दुष्टदैत्यांस चूरी ।
 दासांचें दैन्य चारी सकलहि सदया ताप गौरी निवारी
 लोटी श्रद्धावताला शमसुखयुत त्या मोक्षसामुद्रपुरीं ॥१॥
 अंबे ! तूं मोक्षदात्री इहपरसुखदा यास्तव स्पष्ट सिद्ध
 मोठे योगी तपस्वी तव पदकमलीं लोळती हें प्रसिद्ध ।
 अंबे ! तूं मूळमाया त्रिभुवनजननी आसरा वासरा या
 ध्याती तूतेंचि माये ! विधिहरिहरही या भवा वोसराया

पापताप मम चारी गे

दैन्यदुरित हे सारी गे ।

कृपाकवळ मज चारी गे

दीन दास हा तारी गे ॥ ३ ॥

कुवासनानग जाळीं गे

तोडीं ही भवजाळी गे ।

काम दैत्य मज पोळी गे

क्रोप झोकितो खोळी गे ॥ ४ ॥

अःत्मशुद्धिसुख देईं गे
 पादपांसुनग लेईं गे ।
 कटीं लेईं रूढं घेईं गे
 निजसदनीं या नेईं गे ॥ ५ ॥

१६ मनीपानिवेदन

शिरीं ज्याचिया स्नान गंगोदकाचें
 श्रुतीं ज्याचिया पान गीतामृताचें ।
 मुखीं ज्याचिया नाम गोविंदजीचें
 करीं त्याचिया मोक्षसाध्राज्य साचें ॥ १ ॥
 पदीं चालणें मंद श्रीमंदिरासी
 मनीं चिंतणें रूप लावण्यराशी ।
 सदा योग सप्रेम भक्तोत्तमासी
 तथा आंगणीं रावती मुक्ति-दासी ॥ २ ॥
 हरिप्रेम जें भोगिलें गोपगोपीं
 तदंशांश नंदात्मजा ! यासि वोपीं ।
 तुझ्या नामरूपीं सख्या ! म्यां रहावें
 पहावें बहावें तुला भक्तिभावें ॥ ३ ॥
 तुझे गूण गातां रमावें नमावें
 हंसावें रिझावें पडावें रडावें ।
 तुझ्यावेगळा ठाव मातें नको रे
 मला मारुनी तूंचि नांदे मुरा रे ! ॥ ४ ॥

१७ आनंदाचा क्षण

हरी हरी राम हरी हरी हरी
 हरी हरी कृष्ण हरी हरी हरी ।
 असा मुखीं ओघ अमोघ चालला
 रघूत्तम प्रेमसमुद्र पावला ॥ १ ॥
 यन्नाममंत्रावलिछंद लागला
 अत्यंत पुण्योदयकाल पातला ।
 चित्ता रमाकांतपरीस गावला
 रघूत्तम प्रेमसमुद्र पावला ॥ २ ॥
 चित्तीं सुखानंद अपार दाटला
 गमे क्षणीं या भव सर्व आटला ।
 नेत्रीं सुखोर्म्युत्थित पूर लोटला
 रघूत्तम प्रेमसमुद्र भेटला ॥ ३ ॥
 नेत्रीं मुखीं पादकरादिकांतरीं
 कर्णीं त्वचीं राहुनि चाळवी हरी ।
 हा चारही देह भरोनि राहिला
 रघूत्तम प्रेमसमुद्र पाहिला ॥ ४ ॥
 सर्वैद्रियां श्रीहरि एकला वसे
 असोनि सर्वत्र कुठेंहि ना दिसे ।
 तरी पहा मदहृदयीं प्रकाशला
 रघूत्तम प्रेमसमुद्र पावला ॥ ५ ॥

नक्षत्रताराग्रहमंडलीं भला
 अनंतरूपीं हरि हा विराजला ।
 ब्रह्मांड गोविंद भरोनि राहिला
 रघूत्तम प्रेमसमुद्र पाहिला ॥ ६ ॥
 जिथें तिथें एक हरी समावला
 चराचरीं श्रीहरि हा दिसे मला ।
 तथाविना ठाव रिता न राहिला
 रघूत्तम प्रेमसमुद्र पाहिला ॥ ७ ॥
 अनंतजन्मार्जित पुण्यपुंज हा
 कसा अजि प्रेमफळा अला पहा ।
 पहा ! कसा हर्ष अमर्ष कोंदला
 हृदंतरीं येति सुखोर्मि कोंमला ॥ ८ ॥
 अनंत हा एकरसात्म जाहला
 जिथें तिथें भासत एक चित्कला ।
 'अहं' पहा ! म्यां मम हा गमावला
 रघूत्तम प्रेम भरोनि राहिला ! ॥ ९ ॥
 श्रीरामसौख्यांत विलीन जाहला
 हा लक्ष्मण प्रेमसमुद्रिं नाहला ।
 प्रेमाच विश्वांत अफाट कोंदला
 हरी पहा प्रेमसमुद्र जाहला ॥ १० ॥

१८ पदें

(यांतील पदें २।३।४ शके १८१७ च्या पाडव्यास व.
पद १ लें शके १८३७ सालीं झालें असून ५ वें
पद शके १८४० सालीं झालें. त्याचा उगम.)

[१]

रामा ! कामा दूर करा गा खुडा मूळवासना ।
जडो द्या चरणपंकजीं मना ॥ ध्रु० ॥
जप तप केलें ग्रंथ पाहिले केलें तीर्थाटणा ।
अजुनि कां जडती या कामना ॥ १ ॥
नश्वर ह्यणुनी जाणत बोलत असतांही गा धना ।
वितेना जीव कसा वामना ॥ २ ॥
स्तुति-निंदा या भाव प्रियाप्रिय उपजवुनी यातना ।
कशा रे देती करुणाधना ॥ ३ ॥
परवनिता मातासम व्हाव्या शुद्धाचि हे भावना ।
टिकावी नित्य जगज्जीवना ॥ ४ ॥
विषयविपाला विटो वसों दे वासुदेविं वासना ।
दान हें द्यावें गा ! लक्ष्मणा ॥ ५ ॥

[२]

स्मर हरिनाम मना ! । रसने ! येवो दे वदना ॥ ध्रु० ॥
विषयाटविं या वणवण फिरवुनी । नेसी गे पतना ॥ २० ॥ १ ॥
परदोषातिं गाउनि शिणशी । सेविसि कां वमना ॥ २० ॥ २ ॥
परनिंदास्तुति सोडी । जोडी श्रीहरिच्या चरणा ॥ २० ॥ ३ ॥

[३९]

रामकृष्ण हरि यादव माधव । भज पट्टिपुदमना ॥ २० ॥४॥
लक्ष्मण यापरि बोधुनि चित्ता । आळवितो रसना ॥२०॥५॥

[३]

असो मज संतसमागम तो ॥ ध्रु० ॥

क्षणभंगुर संसारापासुनि । चित्तचि परतवितो ॥ असो०॥१॥
मळ काडुनि जो देखोदेखीं । मानसवस्त्र धुतो ॥ असो० ॥२॥
विविध पापतापांतें वारुनि । शांतिवृष्टि करितो ॥ असो०॥३॥
जीवभाव तो दडवुनि सारे । आत्मबुद्धि भरितो॥असो०॥४॥
लक्ष्मणहृदयीं राम सदोदित । संतकृपें स्फुरतो ॥ असो०॥५॥

[४]

दिन हा भाग्याचा भाग्याचा । आजि उदेली साचा ॥ ध्रु० ॥
तळमळ नुरली चिर्ती । शांत झाल्या वृत्ती ॥ दिन० ॥ १ ॥
वांझट झाली तृष्णा । गेली ममता जाणा ॥ दिन० ॥ २ ॥
अवघें मायिक कळलें । मिथ्या जग वीसरलें ॥ दिन० ॥३॥

[५]

गुरु गोविंद गोविंद । लागला तयाचा छंद ॥ ध्रु० ॥
गोविंदावांचुनि कांहीं । मज वाई करमत नाहीं ।
त्या सांगुनि कांहीं वाही । आणा हो आणा कोणी ॥१॥
साजिरें रूप लावण्य । गोजिरें हास्य तें धन्य ।
मधुरेक्षण माझे प्राण । हरितें मी करु गत काई ? ॥ २ ॥
लागला तयाचा ध्यास । त्याविना घेईना श्वास ।
पाहीन मूर्ति ही आस । वांचाया कारण होई ॥ ३ ॥

जागृति वा स्वप्न सुषुप्ती । नेत्रांसि होइना तृती ।
 रचुनियां कांदिंही क्लृप्ती । भेटवा माझा प्राण ॥ ४ ॥
 तत्संगसंगि आनंद । आणा हो तो सुखकंद ।
 त्यावांचुनि दुसरा फंद । राधेसि ठाउका नाहीं ॥ ५ ॥
 धन्य कृष्ण धन्य ती मुरली । नादांत राधिका मुरली ।
 पळ वियोग होतां झुरली । कृष्ण होय अंतर्बाह्य ॥ ६ ॥
 धन्य कृष्ण राधा धन्य । वृंदावनरजही धन्य ।
 गोविंदकथेविण अन्य । लक्ष्मणासि प्रियतर नाहीं ॥ ७ ॥

२ महाराष्ट्र संत, आणि सद्ग्रंथ.

१९ माझा महाराष्ट्र

-----:~:-----

अभंग.

महाराष्ट्र माझा अत्यंत पवित्र ।
हरिकृपापात्र पुण्यभूमी ॥ १ ॥
कृष्णागोदाभीमातटिर्नांचा प्रांत ।
येथ पावे श्रांत विश्रांतीतें ॥ २ ॥
साधुसंत कवी येथें थोरथोर ।
होती सच्चरित्र विश्वोद्धर्ते ॥ ३ ॥
वेदशास्त्रधर्मपुराणांची चर्चा ।
देवतांची अर्चा जेथें तेथें ॥ ४ ॥
विठ्ठला राघवा दत्तशिवशिवा ।
नानारूपें देवा पूजिताती ॥ ५ ॥
साधुसंतांपरी शूरवीर धीर ।
पुरुपांचें माहेर महाराष्ट्र ॥ ६ ॥
प्रपंच परमार्थ दोन्ही यथासांग ।
संपादिती व्यंग न ठेवितां ॥ ७ ॥
महाराष्ट्र प्रयागीं मिळती अतिप्रीती ।
प्रवृत्ति निवृत्ति एकरूपें ॥ ८ ॥
महाराष्ट्र राजा राष्ट्रांसी सकळां ।
कांपती चळचळां सानथोर ॥ ९ ॥

महाराष्ट्रीयानें मराठे ह्मणती ।
 मरेतों न हटती मरहट्ट ॥ १० ॥
 सहाचलोदरीं नृसिंह उपजती ।
 प्रतापें कांपविती मेदिनी हे ॥ ११ ॥
 घडिती चिडिती रडविती बळें ।
 महारिपुदळें लोळवीती ॥ १२ ॥
 निष्णात अत्यंत शस्त्रप्रहरणीं ।
 जयांची करणी अघटित ॥ १३ ॥
 मर्द मानी धीट वीरश्रीचे भोक्ते ।
 वक्ते आणि कर्ते शूरमर्द ॥ १४ ॥
 धर्मसंरक्षणीं राज्यसंपादनीं ।
 आपदुद्धरणीं शूरमर्द ॥ १५ ॥
 संतशिगेमणी वीरचूडामणी ।
 मंत्रिलोकाग्रणी विश्वख्यात ॥ १६ ॥
 शस्त्रीं आणि शास्त्रीं धर्मीं आणि कर्मीं ।
 निपुण सद्धर्मीं शोधकर्ते ॥ १७ ॥
 स्वधर्मस्वदेशस्वभाषादिकांतें ।
 प्रिय प्राणांपरते मानिनाती ॥ १८ ॥
 सिद्धमुनीसंतमहंतांची माय ।
 ऐसें विश्व गाय भारतातें ॥ १९ ॥
 भारताच्या वक्षस्थळीचा कौस्तुभ ।
 सर्वराष्ट्रककुभ महाराष्ट्र ॥ २० ॥

एवं महाराष्ट्र आत्मा भारताचा ।
झेंडा नाचे त्याचा त्रैलोक्यांत ॥२१॥

२० महाराष्ट्रमहोदय.

(श्रीशिवाजी महाराजांच्या कार्या महाराष्ट्रांत संत, कवि, वीर व मुत्सर्गी
निर्माण होऊन महाराष्ट्राचा महोदय सर्वांगांनी झाला तो प्रस्तुत स्तोत्रांत गाइला
आहे. श्रीदासनवमीच्या निमित्तानें हें राष्ट्रीयस्तोत्र स्फुरलें.)

महाराष्ट्र माझा असे हा पवित्र
हरिप्रीतिला सर्वथा पूर्णपात्र ।
असा पुण्यभूभाग अन्यत्र नाही
मला नावडे यापुढें स्वर्ग काहीं ॥ १ ॥
इथें चंद्रभागातटीं देव राहे
इथें पुण्यगोदावरीनीर वाहे ।
त्रिलोकीं पहा ! ज्ञानदेवीसमान
नसे ग्रंथ सर्वांगसंपूर्ण जाण ॥ २ ॥
महाराष्ट्र माझा त्रिलोकीं प्रसिद्ध
इथें नांदती सत्कवी संत सिद्ध ।
इथें शत्रुनिदाळणीं शूर वीर ।
इथें नांदती मानवांभाजि हीर ॥ ३ ॥
इथें कार्यकर्ते इथें विश्वधर्ते
इथें शोकहर्ते इथें लोकभर्ते ।

इहामुत्र सर्वा भर्वा कर्णधार
 इथे नांदले, नांदती, नांदणार ! ॥ ४ ॥
 इथे गाजला मर्द राजा शिवाजी
 तुकाराम भक्ताग्रणी वीर गाजी ।
 इथे रामदास प्रभु तो समर्थ
 अशा ना मिळे कोणता हा पुमर्थ ? ॥५॥

× × × ×

जनीं गाजतां या कलीचा प्रताप
 बहू भोगिती मंत गो विप्र ताप ।
 मनीं पापभीती सुगिती सुटोनी
 सदाचार सन्मार्ग जातो खुटोनी ॥६॥
 नसे स्नानसंध्या नसे नामनिष्ठा
 न वैराग्य न ज्ञाननिष्ठा बलिष्ठा ।
 नसे भूतमात्रीं दयाधर्म कांहीं
 मनें भ्रष्टी दुष्ट दुर्वासनांहीं ॥ ७ ॥
 स्वधर्म स्वयें सांडिती वर्णजाती
 तदा पुण्यसौख्यें लया सर्व जाती
 पहा ! पातकें दैन्य दारिद्र्य तेथें
 उर्भीं ठाकतीं सोडिती धर्म जेथें ॥ ८ ॥
 असा काळ येतां स्वयें विश्वनाथ
 जनीं जन्म घेतौ सर्वे येति संत ।
 अधर्मासि मोडूनि धर्मासि दावी
 मुखें काय म्यां गोष्ट ती हो ! वदावी ॥९॥

जगीं धर्म नांदे सुखें विश्व कांदे
सुखें चालती सर्व व्यापारधंदे
बडी वैसते नीट वर्णाश्रमांची
यथापूर्व चाली रुळे सज्जनांची ॥१०॥

× × × ×

रितें तें भरे जें भरे तें रिचे कीं
असा खेळ खेळे विधी मृत्युलोकीं ।
कधीं खोल जाये भरेही यशानें
चढे ऊतरे चक्रनेमिक्रमानें ॥ ११ ॥
पहा ! न्याय हा थोर सर्वांहि ठायीं
कुटुंबांस राष्ट्रांसही हाच पाहीं ।
मना ! जाणुनी हें रघूत्तंसपायीं
बुडी देउनी स्वस्थ तेथेंचि राहीं ॥१२॥

× × × ×

असो आज गाईन या सुप्रसंगीं
कथा प्रेमळा सोज्ज्वळा अंतरंगीं ।
महाराष्ट्र सद्भाग्यसंपन्न झाला
स्मरूं आदरें पूर्वजांच्या यशाला ॥१३॥

× × × ×

पराधीनता सर्व राष्ट्रास आली
तिच्या कारणें लोकसत्ता बुडाली ।
अती जाहली हीनदीन प्रजा ही
न वाली कुणी राहिला तीस पाहीं ॥१४॥

निशा दाटली घोर अंधार झाला
 विवेक स्वधर्मासवें पार गेला ।
 अशा त्या महाघोर आपत्तिकाळीं
 हरिस्फूर्ति उत्पन्न झाली निराळीं ॥१५॥
 हरिप्रेरणेनें हरीचे निरोपी
 जनां वाट दावावया शुद्ध सोपी ।
 स्वधर्मीं स्वकर्मीं तथा जागवाया
 सती संत झेपावले याचि ठाया ॥१६॥
 हरिप्रेमगोंडी जना चाखवाया
 स्वधर्मक्रिया सज्जना दाखवाया ।
 जना बोधवाया धरा उद्धराया
 कवी संत झेपावले याचि ठाया ॥१८॥
 स्वदेशस्वधर्मस्वभाषादिकांसी
 जिहीं दुर्जनीं मांडिलें वैर त्यांसीं ।
 स्वबाहुप्रतापें रणीं लोळवाया
 महावीर झेपावले याचि ठाया ॥१८॥
 स्वराष्ट्रोदया आड जें विघ्न आलें
 रिपूंनीं रणीं वा गृहीं डाव केले ।
 स्वबुद्धिप्रतापें तथा तोड घाया
 सुमंत्र्याग्रणी पातले याचि ठाया ॥१९॥
 अहा ! धन्य तो काळ गावें तथासी
 स्मरूं आदरें संतवीरोत्तमांसी ।

कृती दिव्य त्यांची स्मरूं प्रेमभावे
गुणध्यान होतां स्वयें उद्धरावे ॥२०॥

× × × ×

जर्नीं खडली दत्तभक्ति प्रसिद्ध
पहा गाणगापूरवाडीत सिद्ध ।
तसे मोरयारंगनाथादि संत
बहू गाजले जागजागीं महंत ॥ २१ ॥
महाभक्त नाथ प्रतिष्ठानवासी
उदले जर्गीं ज्ञानविज्ञानराशी ।
घरीं चाकरी त्या करी कृष्णनाथ
तयें फार विस्तारिला भक्तिपंथ ॥२२॥
तुकाराम सद्भक्त सर्वांसि ठावा
विरागी क्षमावंत सनेम गावा
दयाशील दामाजि निंवाजिवावा
असा प्रेमळीं भक्तवृंद स्मरावा ॥२३॥
कथा भारती गोड मुक्तेश्वरानें
तशा कृष्णलीलाहि त्या वामनानें ।
बहुंनीं बहु ग्रंथ निर्माण केले
जनोद्धारकार्यास ते सिद्ध झाले ॥२४॥

× × × ×

कुळस्वामिनी भोंसल्यांची भवानी
जना पावली थांबली ती निदानीं ।
शहाजी न सामान्य योद्धां, न काचा

गुलामींत हा जन्म गेला तयाचा ॥२५॥
 शहाजीस भार्या मिळाली जिजाई
 तिच्या पूर्वपुण्यासि यत्ता न कांहीं ।
 सती निश्चयी धूर्त मानी सुशीला
 तिच्या जन्मले श्रीशिवाजी कुशीला ॥२६॥
 तया थोर दादाजिही कारभारी
 भला जाहला पूर्णता साहकारी ।
 दिलें शिक्षण क्षात्रधर्मानुसारी
 पुराणां शिवाच्या मनीं प्रीति भारी ॥२७॥
 कथा रामजीची कथा कृष्णजीची
 कथा शक्तिभक्तिप्रदा मारुतीची ।
 कथा लक्ष्मणावीरवीभीषणाची
 कथा स्फूर्तिदा भीष्मकर्णार्जुनांची ॥२८॥
 कथा ऐकतां पूर्ण तल्लीन झाला
 शिवानें मनीं निश्चयो थोर केला ।
 स्वकर्तव्यनिष्ठाहि चित्तीं उदेली
 महाराष्ट्रभूकामना तुप्त झाला ॥ २९ ॥
 शिवाची विभूतीच राजा शिवाजी
 महाभाग त्या जाहलें विश्व राजी
 भले भावडे गावळे मावळे ते
 जय वेधलें लाविलें क्षात्रपंथें ॥३०॥
 बळी मावळे वीर तानाजि बाजी
 यसाजी प्रभूवीर मूरारि बाजी ।

फिरंगोजि नेताजी आनाजि गाजी
शिवाजीहि सप्रेम ज्यातें नवाजी ॥३१॥

रणीं पिंगळे पेशवे वीर गाढा
जयें लोटिले शत्रु काळाग्निदाढा ।
पिता-पुत्र नीराजि-प्रल्हाद गाजी
निळो-रामचंद्रांसि सारोहि राजी ॥३२॥

रघूनाथ हण्मंत विख्यात वीर
महाधोरणी कारभारी सुधीर ।
जये अपिली राष्ट्रकार्यांत सारी
स्वबुद्धी, शिवाजीस जो मान्य भारी ॥३३॥

तयामुख्य मंत्रीहि बाळाजि औजी
बहिर्जाहि वार्ताहरांमाजि मौजी ।
शिवें गुंफिली थोर हे रत्नमाळा
बहू होय आनंद त्या लोकपाळा ॥३४॥

गुणश्रेष्ठ सत्पात्र हे प्रेमसूत्रें
शिवें बोडिले जोडिले पुण्यगात्रें ।
हिरे कोंदणामाजि हे वैसवूनी
शिवें रुष्ट संतुष्ट केली भवानी ॥३५॥

बहू रत्नशाळा बहू पांचशाळा
बहू मौक्तिकांच्याहि शाळा विशाळा ।
बहु जोडिती भूप—ऐसीं न रत्नें
तिथें—जोडिलीं जीं शिवें थोर यत्नें ॥३६॥

महावीर तानाजि त्याचा दरारा
अरी संगरीं कांपती त्या थरारा ।
बडा रावगीवीर तो चंडदेही
उदेभान ज्याला रणीं भान नाहीं ॥३७॥

रणीं झुंजतां मळयुद्धासि आला
तयांचा तिथें घोर संग्राम झाला ।
गडा देउनि सिंह कामासि आला
ह्मणोनि शिवा शोकसंतत झाला ॥३८॥

पहा अफजुला त्या फजूलास त्यानें
स्वहस्तें रणीं मारिले नीकरानें ।
वधाया धरी शत्रु कापव्यभाव
शठा ठोकितां नाहिं दोषासि ठाव ॥३९॥

असंभाव्य सामर्थ्य याचें कळेना
शिवाजी कुणा शत्रुला आकळेना ।
किती मोडिले झोडिले चूर्ण केले
गळाले पळाले पुढारी न ठेले ॥४०॥
समस्तांस मस्तांस हा काळ वाटे
मराठ्यांसवें झुंजतां धाक सूटे ।
न काळाहि आटोपिती वा मराठे
रणीं शूर झुंजार हे वीर लाठे ॥४१॥

जुमानी न विघ्ना हटें थोरल्याही
शिवें घातली पालथी पातशाही ।

यशस्वी मनस्वी प्रभावंत ज्ञाता
महाराष्ट्रभाग्योदयीं सूर्य आला ॥४२॥

× × × ×

तया जेधवां होय राज्याभिषेक
निवाले मुखें हर्षले सर्व लोक
चिरंजीव ज्ञात्रा खरा कर्मयोगी
जनांच्या मनीं नित्य साम्राज्य भोगी ॥४३॥
मजा स्वप्रजाशा तयें लोकपालें
पहा पाळिल्या त्या कृपाळें नपाळें ।
समस्तांसि सन्मानुनी प्रेमभावं
शिवें लोक आकर्षिले सुस्वभावं ॥४४॥
स्वधर्मी विधर्मी स्वजाती विजाती
न हा भेद कांहीं शिवाच्या सुचिती ।
किती म्ळेंछही पातले आश्रयार्थी
किती गोतही घातले त अनर्थी ॥४५॥
झिजे लोककाजीं शिवा त्यास राजी
गुणोत्कर्ष देखोनि त्यातें नवाजी ।
करी राष्ट्रहानी विरोधें न मानी
असो पुत्रही शत्रु मानी निदानीं ॥४६॥
शिवाच्या तळ्यामाजि हो वाघ गाय
जळ प्राशिती वानुं औदार्य काय ? ।
तया लोभ तो सद्गुणांचाचि फार
मनीं द्वेषही दुर्गुणांचा अपार ॥४७॥

तया गाय पूज्या जशी माय साची
 तशी ब्राह्मणीं थोर निष्ठः शिवाची
 सतीसंत अभ्यागतीं प्रेम भारी.
 भला धर्मनिष्ठ प्रभू सद्विचारी ॥४८॥
 परस्त्री जया नित्य मातेसमान
 भवानीसमा ज्यासि माताहि जाण ।
 तया मातृभक्ता न आघात पंथीं
 सदाचार कीर्तीहि फांके दिगंतीं ॥४९॥
 शिवाजीस भार्या नऊ पुत्र दोन
 गृहासक्ति नाहीं गृही तो असोन
 कधीं द्रव्यदारेंत गुंफे न कोठें
 कसें धग्धगी श्रेष्ठ वैराग्य मोठे ॥५०॥
 भवानी जिजाई गुरु रामदास
 तयांच्या नमी नित्य भावें पदांस ।
 त्रिमूर्तिप्रसादें यशा पावला हो
 स्मरूं त्या शिवाच्या सदा पावलां हो ॥५१॥
 असा धर्मशाली महात्मा उदार
 सदाचारस्वाचारसंपन्न थोर ।
 शिवासारखा भूप झाला न कोठें
 स्वदेशी विदेशी पहा ग्रंथ मोठे ॥५२॥
 × × × ×
 स्वसौख्याभिलाषी न राजा शिवाजी
 झिजे चंदनासारखा लोककार्जी ।

कलीमार्जिं राजर्षिं ऐसा न झाला
दिलें राज्यही सदगुरु माउलीला ॥ ५३ ॥

गुरूही पहा पूर्णभाग्यादयानें
भले लाभले त्या भवानीदयेन ।
तृष्णासारिखें ज्यासि त्रैलोक्यचित्त
विराला स्वरूपींच ठेव्नि चित्त ॥५४॥

“स्वकष्टार्जित प्राज्य राज्यास भोगी
अकर्तात्मभावे अहंतेसि त्यागी ।
प्रजापालनीं दक्ष राहोनि सेवी”
असें सांगुनी मस्तकीं हस्त ठेवी ॥५५॥

वसिष्ठें जसें बांधिलें रामचंद्रा
शिवाजीस तैसें तुह्मीही मुनींद्रा ।
स्वधर्मासि संरक्षिलें लोकनाथा
नमस्कार साष्टांग भावे समर्था ॥५६॥

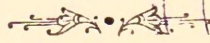
परब्रह्म जें रामरूपासि आलें
तिथें आपुलें चित्त तें अर्पियेलें
सखा ब्रह्मचारी हनुमंत केला
नमस्कार साष्टांग स्वामी तुह्मांला ॥५७॥

परब्रह्म तें जाणुनी जाणवीलें
महावाक्य संशोधुनी शोधवीलें ।
स्वधर्मासि रक्षुनि संरक्षवीला
नमस्कार साष्टांग स्वामी तुह्मांला ॥५८॥

सयस्तांसि द्याया सुखाने सुबोध
 सुधानाम साजेलसा दासबोध ।
 प्रपंची विरागी रमे जेथ ऐसा
 महदग्रंथ निर्मीयला रामदासा ॥ ५९ ॥
 नमो ब्रह्मतेजा नमो क्षात्रतेजा
 नमो रामदासा शिवार्जी सुतेजा ।
 नमो सद्गुरो गा नमो शिष्यवर्या
 सदा धांव गा पाव गा राष्ट्रकार्या ॥६०॥

२१ गीता-ज्ञानेश्वरी.

पद.

चाल-सूरावृत्ताची.

रामा हरे कृष्णा हरे ज्ञानेश्वरा देवा हरे ।
 त्वन्नाममात्रें संसृतीचा ताप हा सारा हरे ॥ ध्रु० ॥
 श्रीपांडुरंगध्यान हें माझ्या सदा चित्तीं भरे ।
 तेणें भवाची तापदा ती आपदा सारी सरें ॥ रामा० ॥ १ ॥
 श्रीविठ्ठलाची भक्ति लोकां ज्ञानदेवें लाविली ।
 तारावया सान्या जना ज्ञानेश्वरी हातीं दिली ॥ रामा० ॥ २ ॥
 श्रीकृष्णदेवा ! तूंचि गा ज्ञानेश झालासि स्वयें ।
 गीतेपरी ज्ञानेश्वरी तारी जना जना स्वप्रत्ययें ॥ रामा० ॥ ३ ॥
 गीता महाराज्ञी भली श्रीआत्मराजाची सती ।
 संन्यासियां संसारिकां-नारीनरां दे सद्गती ॥ रामा० ॥ ४ ॥
 गीता महाराज्ञी खरी गीर्वाणवाणी भर्जरी ।
 वखें धरी अंगावरी शोभे त्रिलोकीसुंदरी ॥ रामा० ॥ ५ ॥
 या दिव्यरूपा पाहुनी त्रैलोक्य डोले आजुनी ।
 ही कर्मवाजा भाजुनी तारीभवाब्धी पासुनी ॥ रामा० ॥ ६ ॥
 औदार्य गीते । काय वानूं ? देसि ज्याचे त्यापरी ।
 कर्म कोणा ज्ञान कोणा भक्तियोगाची परी ॥ रामा० ॥ ७ ॥

ज्या रीथ नाही संस्कृतीं त्या अज्ञ लोकीं प्राकृतीं ।
 दानृत्वकीर्ती ऐकिलीं, लोभावले गीतामृतीं ॥ रामा० ॥ ८ ॥
 प्रेम त्यांचें जाणुनी माये ! स्वयें पान्हावसी ।
 शुभ्र साधें वस्त्र देशी लेउनी त्या पावसी ॥ रामा० ॥ ९ ॥
 ज्ञानेश्वरांच्या बुद्धिमध्यें वेप हा घेसी नवा ।
 उल्हासमूर्तीला भुले या प्रेमळांचा हा थवा ॥ १० ॥
 ज्ञानेश्वरी ! संसारतप्ता तूं सुखाची साउली ।
 आवाळवृद्धा पाजिसी ज्ञानामृतासी माउली ॥ ११ ॥
 श्रीकृष्णचितीं जो खरा गूढार्थ तो त्वां दाविला ।
 अद्वैतमार्गें भक्तिपंथा लोक सारा लाविला ॥ १२ ॥
 भाषा महाराष्ट्री सती भाग्योदयें हे साजली ।
 तूझ्या गुणें सत्कीर्ति झाली हे त्रिलोकीं गाजली ॥ १३ ॥

२२ कविवर्य मोरैपुंके

बहु धन्य भाग्य ह्यणुनि श्रीपंढरि ! पातलों तुझ्या ठाया ।
 गाया सुयश विठोचें झिजविती सद्भक्त नित्य हं काया ॥ १ ॥
 बहु चित्त हर्षतें श्रीविठ्ठलपदवासपरमलाभानें ।
 त्यजिलें मयूरकाव्यामृतपानीं आजवर मला भानें ॥ २ ॥
 वाड्माधुर्य कवीचें रसिका थयथय सदैव नाचवितें ।
 काव्यामृतरसरंगीं रंगुनि तो अन्य मानिना चवितें ॥ ४ ॥
 पंत मयूरकवीची कविता रसिकांसि देतसे गाडी ।
 अरसिकशिरोमणी वा दुर्भागी येथ काढिती खोडी ॥ ५ ॥
 प्राकृतगद्याचार्या गुरुवर्या विष्णुशास्त्रि बोवाला ।
 चटका न लाविला कां ? रचिली ज्याणें सुरम्य ती माला ६
 यमकानुप्रासांचे शब्दचमत्कार फार दाखविले ।
 भक्तिप्रमुख विविधरस रसिकांकरवी अपार चाखविले ॥ ७ ॥
 नमन असां हें मयुरा काव्यनदीना सुदीन दासाचें ।
 वर्षत्रय काव्यामृतपानें मन्मन सुखावळें साचें ॥ ८ ॥
 सच्छील, गुगग्राही, निर्मत्सर, विनयशील, पंडित हा ।
 मजासि ह्मणे ' येथ रहा, काव्य पहा, रामरूपिं चित्त वहा ' ९
 आजन्म ठेविला वा ! अन्यसुदुष्कर असाचि व्यासंग ।
 लाभो रसिकप्रेमी आर्यापतिचा मला भला संग ॥ १० ॥
 माझीं सहस्रनमनें भागवतोत्तंस कवि मयूराला ।
 यद्वागमृतरुचिपुढें न रुचे सद्दानही मयूराला ॥ ११ ॥

यत्कृत 'भारत'रत म्यां होवोनि सहर्ष मास चवदा ते ।
 मासासम घालविले न गणुनि तदितर पदार्थ चव—दाते ॥१२॥
 'सन्मणिमाला' पाहुनि हरिकंठीं हर्ष पावलों थोर ।
 मणिदीप्तिनें पळालें माझें अज्ञानतम महाघोर ॥ १३ ॥
 'आर्याकिका' ऐकुनि सद्प्रदितस्वांत फार मी झालों ।
 प्रेमाश्रुसुप्रवाहीं, होउनि तल्लीन, सर्वथा न्हालों ॥ १४ ॥
 'सत्संग,' 'साधुरीति,' 'प्रश्नोत्तरमालिका' अतीव मन ।
 पाहुनि धालें, फुगलें, सत्संगेतर गणी अती वमन ॥ १५ ॥
 'पंढरिमाहात्म्या'सह वर्णियला 'पांडुरंगदंडक' तो ।
 'सद्भक्तकथा' डंवर पाहुनि कळिकाळ कां न तो डगतो ? १६
 'गंगास्तव' 'कृष्णास्तव' ऐकुनि कोण न शुभेच्छु डोलेल ? ।
 मन्मन कविनें कथिलें—मनकवडा हा, असें न बोलेल ? ॥१७॥
 सज्जनमनोरथांची 'अवलोकुनि बहुत काळ ती 'राजी' ।
 तृप्त नव्हे मन, मज तुझिं वदा अधाशी, तयास मी राजी ! १८
 पिंजारुनी पिसारा 'केकां'चा फोडिलाचि जो टाहो ।
 गोटा हो परि परिसुनि खळखळ रडतो, रडे न खोटा हो १९
 वाङ्मन पूत कराया लिहिलीं जीं देवभक्तसच्चरितें ।
 कोणा न भाविका तीं तारक होतील सत्सुधाभरितें ? ॥२०॥
 'श्रीमद्भागवता'च्या अमृताधिकरुचिर दिव्य पुण्यकथा ।
 सप्रेम गाविल्या त्या पाहुनि जन लागतील मोक्षपथा ॥२१॥
 जेणें विविधछंदीं रचिलीं रामायणें शताधिक तीं ।
 त्या कविमुगुटमणिपुढें कवणाची काव्यसंपदा टिकती ? २२

ज्याच्या कवनें उत्पथगामी तो रामजोशि शाहीर ।
 सन्मार्गी लावियला वानावा तो कसा न कविहीर ॥ २३ ॥
 ज्याच्या कवनें प्राकृत भाषावैभव अपार वाढविलें ।
 त्या कविपतिचे गुणगण कोणी नाहींच आजवरि मविले २४
 सच्चरितामृतपानें पापक्षय चित्तशुद्धिही होते ।
 हरिपदलीना लीना मति ह्यणुनिच येथ लाविली हो ते ॥२५॥
 बहुयत्नें मेळवितों अवगणुनिहि चरितसाधना काय ।
 सत्पुत्र वृद्ध पितया बहु मानी परि तसा धना काय ? ॥२६॥
 श्रीरामा ! जय रामा ! बंदुनि हा पसरितो पसा दास ।
 आरोग्य, यश, सुसंपत् द्या, पात्रचि हा करा प्रसादास ॥२७॥
 अंगीकृत कार्यीं यश देउनि कृतकार्ये मज करावेंची ।
 सत्कार्यीं तनमनधन अनलस होउनि भला सदा वेंची ॥२८॥
 सत्संकल्प सकलही विकलतनु न तोंचि सिद्धिला जावे ।
 रामा ! वर दे ऐसा, त्वत्सुयशा कल्पनगहि लाजावे ॥ २९ ॥
 पांडवसख ! सद्भाविक सौख्यागार ! प्रभो ! प्रसादकर ! ।
 भृगुपद लक्ष्म ! ऋणत्रय फेडाया रामचंद्र ! दे सुवर ॥ ३० ॥

पृथ्वीवृत्त.

महाकवि मयूर मूर्त हरिधामसोपान हो
 असा कलियुगीं रमाधवदयौध सोपा न हो ।
 प्रपंच परमार्थ साधुनि कथासुधापान हो
 करी करवि त्या कधी पितृवनाति वापा न हो ॥३१॥

२३ मनाचे श्लोक.

(ईदूरच्या महाराणी श्री० सौ० इंदिराबाई यांस चार महिने मनाचे

श्लोक समजावून सांगितले. समाप्तीचे दिवशीं

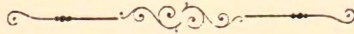
सुप्रभार्ती हे श्लोक स्फुरले.)

भुजंगप्रयात.

समर्थाचिया पूर्ण कारुण्य पोटीं
 सुखीं वाहिली बोधगंगा चखोटी ।
 जना उद्धराया मना बोध केला
 भवभ्रांति—अंधार तो दूर नेला ॥ १ ॥
 सुथेचे सुखीं दोनशे पांच घास
 कसे माउलीने दिले चार मास ।
 अवस्था मनीं लाविली सर्वसंगीं
 रघूत्तंस खेळे सदा अंतरंगीं ॥ २ ॥
 मनाचीं शतें ऐकतां सांगतांही
 गमे लाभली जन्मसाफल्यता ही ।
 मनीं खेद अत्यल्पही आढलेना
 सुखानंद आनंद पोटीं ढळेना ॥ ३ ॥
 समर्थ स्वयें मेघ आनंदवृष्टी
 करी, कोणता जीव राहेल कष्टी ।
 सुखीं नाहली काय ही भूतसृष्टी
 न ये तो महाघोर संसार दृष्टी ॥ ४ ॥

भरे रामरंग स्वयें अंतरंगीं
 बुडे चित्त चिद्रूप हें चित्तरंगीं ।
 न भंगोचि हा रंग कोण्या प्रसंगीं
 मना ! दंग हो शुद्ध चैतन्यसंगीं ॥ ५ ॥
 रघूत्तंस वक्ता रघूत्तंस श्रोता
 असा दोनि भागीं रघूत्तंस होतां ।
 रघूत्तंस हा रंगतां अंगअंगीं
 विराला पहा ! लक्ष्मण प्रेमरंगीं ॥ ६ ॥

२४ दासबोधाचें मंगलाधरण.

(श्रीदासबोधांतील महत्वाचे विषय मुद्दा न सोडतां क्रमानें दोनशें

श्लोकांत आणायची इच्छा झाली तेव्हां त्याचवेळीं संपूर्ण

पहिला दशक पुढील १३ श्लोकांत आला).

- (१) असे कोणता ग्रंथ हा ? काय येथ .
 मुखें बोलिले श्रीगुरु ? प्राप्ति तेथ ।
 कशी कोणती श्रोतयां वाचकांसी ?
 वदोनि स्वयें संशयो सर्व नाशी ॥ १ ॥
 गुरू बोलती नाम या दासबोध
 इथें दाविला भक्तिमार्ग प्रसिद्ध ।
 इथें ऊघडी थोर अध्यात्मखाण
 असा ग्रंथ हा ज्ञानभक्तिप्रधान ॥ २ ॥

इथें बोलिले ज्ञानविज्ञान वाचे
 नसे संशयाचे असे निश्चयाचे ।
 इथें दाखिली शास्त्र-आत्मप्रचीती
 उडे ज्या गुणें घोर संसारभीती ॥ ३ ॥

असा ब्रंभ सश्रद्ध ऐकावयासी
 सदोद्युक्त ते होति गा ! दुष्पराशी ।
 क्रिया पालटे लुक्ति सायुज्यताही
 गळा गाळ घाली न संदेह कांहीं ॥ ४ ॥

(२) नमो बोधरूपा गणेशा ! परेशा
 नमो ज्ञानदात्या सुरूपा सुरेशा ।
 नमो विघ्नहर्त्या नमो विश्वभर्त्या
 परेद्वानि पर्त्या नमो सर्वधर्त्या ॥ ५ ॥

(३) नमो शारदा ! ब्रह्मकन्या सुरूपा
 चतुर्वाक्-स्वरूपा नमो स्फूर्तिरूपा ।
 जगत्कार्यकत्री नमो मूळमाया
 मला स्फूर्ति दे स्वस्वरूपासि गाया ॥ ६ ॥

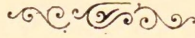
(४) नमो सद्गुरो ! वर्णवे रूप कोणा ?
 जिथें मूळमायाहि पावो सकेना ।
 दिसेना तया कांहीं दृष्टांत द्याया
 भजे मौनरूपेंचि लागौनि पाया ॥ ७ ॥

(५) नमो संत ! श्रीमंत मोक्षश्रियेनें ।
 जिवा स्वात्मसाम्राज्य देती दयेनें ।

- सुखानंदराशी जगीं धर्ममूर्ती
करा हो करा अर्थिवांछाप्रपूर्ती ॥ ८ ॥
- (६) नमो श्रोतृवृंदा! सदानंदकंदा
सदा प्रेमभावेचि गातां मुकुंदा ।
कृपादृष्टीनें बोलवा याहि मंदा
पहा माय ते पूरवी वाळुंदा ॥ ९ ॥
- (७) नमो सत्कवी! शब्दसृष्टिप्रणेते
तुह्नी झाडितां हो अविद्यानिशेतें ।
जनीं देवसत्कर्मधर्मादिकांतें
तुह्नीं गाउनी जागवीतांचि यांतें ॥ १० ॥
- (८) नमो सत्सभा जेथ अध्यात्मचर्चा
घडे वाक्सुपुष्पें हरीची सदर्चा ।
जिथें भक्त सप्रेम गाती हरीला
उभा ठाकतो तोहि भावा भुकेला ॥ ११ ॥
- (९) नमो मोक्ष जो सर्व अर्थावरिष्ठ
भवाचे चुके घोर जेणें अरिष्ठ ।
परब्रह्म अंगें सुखें देईं खेवा
जरी भाग्ययोगें घडे संतसेवा ॥ १२ ॥
- (१०) नमो मानुषाकार हा देह धन्य
असा आत्मलाभासि सत्पात्र नान्य ।
विवेकें अहंताममत्वासि त्यागी
सुखेनैव स्वानंदसाम्राज्य भोगी ॥ १३ ॥

२५ जन्म साफल्य.

सुप्रेम जे मजवरी करितात नित्य
 ज्यांचें असे विमल वर्तन शुद्धसत्य ।
 आनृण्य जोडिन त्या सुखवृनि जेव्हां
 मज्जन्म हा सफल होइल जाण तेव्हां ॥ १ ॥
 ज्यांनीं परार्थ बहु कष्टविले स्वदेहा
 नाहीं कधींहि गणिले सुख-धित्त गेहा ।
 त्यांच्या समान जनकार्य करीन जेव्हां
 मज्जन्म हा सफल होइल जाण तेव्हां ॥ २ ॥
 जे शूर, वीर, कवि, साधु, विचारवंत,
 जे राष्ट्रनायक, धर्मशूर, जे महंत ।
 त्यांच्या स्मरेन कृति पुण्य उदार जेव्हां
 मज्जन्म हा सफल होइल जाण तेव्हां ॥ ३ ॥
 ज्यांनीं स्वदेशमग्न भूवरि गाजवीलें
 ज्यांनीं स्वदेश इतिहासहि साजवीलें ।
 त्यांचें चरित्र गुण गाहन नित्य जाण जेव्हां
 मज्जन्म हा सफल होइल जाण तेव्हां ॥ ४ ॥
 ज्यांच्या मनीं दिसति मूर्तिहि पूर्वजांच्या
 सद्गुण थोर कृति रम्य अपूर्व ज्यांच्या ।
 त्यांचा मनीं सदुपदेश ठसेल जेव्हां
 मज्जन्म हा सफल होइल जाण तेव्हां ॥ ५ ॥

' शीलार्थं संततं झटा—न धनाजनार्थं
 यज्ञार्थं अर्थे मिळवा—न सुखार्जनार्थं ।
 हा शास्त्रबोध मनिं पूर्ण भरेल जेव्हां
 मज्जन्म हा सफल होइल जाण तेव्हां ॥ ६ ॥
 स्नेहार्द्र यत्नयन सर्व जनांसि पाहे
 यत्प्रेमपूर जगतीवरि नित्य वाहे ।
 त्या दीनवत्सल विभूस भजेन जेव्हां
 मज्जन्म हा सफल होइल जाण तेव्हां ॥७॥
 आपद्गत स्वजन पाहवती न डोळां
 तत्क्लेश ते वधुनि होतहि जीव गोळां ।
 तदुःख दूर करण्यास झटेन जेव्हां
 मज्जन्म हा सफल होइल जाण तेव्हां ॥ ८ ॥

२६ धर्मगुरुचा आदर्श.

(ईंग्रजी कवि गोल्डस्मिथ याचें 'डिझर्टेड व्हिलेज' हें काव्य मुलांस शिकवित असतां त्यांनीं ' त्या खेडेगांवाचा धर्मोपदेशक ' हें वर्णन वाचून पुढील काव्य लिहिलें. बहुतेक स्वतंत्र असून आपल्या आचरविचारांना धरून लिहिलें आहे.)

पद

(चाल—सृष्टिचा लडिवाळ).

श्रीहरिचरणीं वंदन करितों नंदनसा हा कवी ।
संतचरित हें दिव्य रसायन याची घ्यावी चवी ॥ध्रु०॥

[१]

पंचवटीं क्षेत्रांत राहिला पुण्यपुरुष चांगला ।
वयोवृद्ध परि सतेज ह्यणुनी तरुण शोभला भला ॥
पुष्पवृक्षपरिवेष्टित उटर्जीं राहुनि विश्रामला ।
'मला मला' हा घोष करुनि तो चित्तीं नच तापला ॥
ज्या प्रभुनें मज सद्यपणें नरदेह थोर हा दिला ।
योगक्षेमहि तोचि चालविल जाणुनि संतोषला ॥
'चोंच निर्मिता चारा पुरवी-' यावरि विश्वासला ।
मायवाप विश्वाचा विठ्ठल तद्भजनीं रंगला ॥
शिकला नाहीं विद्या अथवा नानाविध त्या कला ।
परोपकारीं परी परोपरि पिंड पहा पोसला ॥

शुद्ध चित्त मृदुभाषण यांहीं सर्वांला मानला ।
सभोंवारचे लोक ह्मणती हो पाहुं पुरुष हा चला ॥१॥

[२]

मोठ्यामोठ्या शहरापासुनि दूर सदा राहुनी ।
जनहितकर आयुष्य वेंचिलें निष्पापत्वें जनीं ॥
संपत्सत्ताधीश नुतिप्रिय दुवळ्यांच्या वंचनीं ।
शूर थोर जे त्यांचें द्वारहि पाहीना लोचनीं ॥
हांजी हांजी करुनि थोरपण मिरवावेसे मनीं ।
घेईना, परि तत्पर राहे दीनांच्या रंजनीं ॥
आत्मदुःखसुख विसरे सारे परदुःखोद्धारणीं ।
मानी परधन वमनसम सदा मूक असलापनीं ॥
ज्या ज्या वृद्ध प्रौढा युवती तितुक्या माता गणी ।
मुग्धा सरला वाला याला दिसती कन्या मनीं ॥
भार्या आर्या सुशील तत्पर होती तद्रंजनीं ।
गृहलक्ष्मीसे तिस संमानी हाही मंजुध्वनी ॥ २ ॥

[३]

भवार्णवीं दगदगले थकले त्यांतें तारावया ।
झटला, शिकला यांत महोत्सव मोक्षहि मानावया ॥
जया माय ना बाप वंधु सुत उरला पोसावया ।
भोगी रोगी विषयी व्यसनी—साधु जवळ करि तया ॥
भिक्षावृत्ति स्वधर्म गणुनि प्रतिवर्षीं यावया ।
पलितमुंड लिंवाजि सवकला हाही पोषी तया ॥

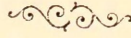
पूर्ववयीं दुर्वृत्त मत्त सोमाजी मागावया ।
 लज्जा शंका ज्यास न उरली सांभाळी हा तया ॥
 तरुणपणीच्या युद्धकथा सरसावुनि सांगावया ।
 सजे सयाजीराव हाहि त्या जखमा बांधावया ॥
 देशकालपात्रत्व पाहिजे जरी दान द्यावया ।
 पात्रापात्रविचार सुजेना द्रववी तन्वन दया ॥ ३ ॥

[४]

परोपकारीं झटला झिजला कायावाचामनीं ।
 कृती तयाची देखुनि वदनें लपशिलिं हो चंदनीं ॥
 भूतें सारीं भगवंताचीं रूपें माली मनीं
 तत्सेवा ही भूतात्म्याची पूजा ऐसें गणी ॥
 सन्मार्गच्युत युवयुवती त्या आर्द्रचित्त होवुनी
 घरीं जाउनी त्यांच्या त्यांना सुधरि बोधबोधुनी ॥
 पाप्यांच्याहि मृत्युसमयिं हा रामनाम गर्जुनी ।
 आश्वासी या सांगे ' लय हें लावा नारायणीं ' ॥
 स्वसुरवासक्त न, रक्त सदा परसौख्याच्या चिंतनीं ।
 अनाथ दुवळे अंध पंगु या सर्वांचा हा धनी ॥
 नवनीताहनि मृदु कोमल तद्धृदय रसें ध्याउनी ।
 विरला विरघळला कवि लक्ष्मण काव्य संपलें ज्ञणी ॥

३ उपदेशपर कविता.

२७ उद्यम

अनुष्टुभ् छंद.

उद्यमें चित्तवृत्ती या पुष्पांपरि विकासती ।
 मालिन्य जाउनी त्यांचें होती संशुद्ध पावन ॥१॥
 उद्यमें दृढ होती हे नेत्रपादकरादिक ।
 उद्यम श्रेष्ठ जीवांचें मुखमंडलमंडन ॥ २ ॥
 उद्यमें झळके तेज कोण पाहे मुखाकडे ।
 आरोग्य भाग्य तेंही या उद्यमें प्राप्त होतसे ॥ ३ ॥
 उद्यमें बुद्धि फांके बा ! शास्त्रजातीं कळांतरां ।
 उत्साह यश संपत्ती उद्यमें द्वारिं खेळती ॥ ४ ॥
 उद्यमेंचि चढे जीव परमात्मपदावरी ।
 जे जे विख्यात या लोकीं ते सारे उद्यमेंचिगा ॥५॥
 दैन्यवाणें जिणें व्यर्थ आळसें तुच्छ होतसे ।
 उद्यमें अपराधीनें साधावे पुरुषार्थ ते ॥६॥
 दारिद्र्य दुःख भोगोनी गांठावे सुमहत्पदा ।
 कष्टां कंटाळतां प्राणी स्वहितासि मुके सदा ॥७॥
 टांकीचे घाव सोसोनी दगडाचा देव होतसे ।
 क्लेशांच्या पाहतां खडका रडका त्रासतो मनीं ॥८॥
 विघ्नांच्या उठतां फौजा लोटावे त्यांवरी बळें ।
 दळें रिपुगणांचीं जो लोंळवी वीर धीर तो ॥९॥

आळसें बुद्धिसामर्थ्य ज्याचें त्यासीहि नाकळे ।
 वडिलें ठेविलें धनही करंठ्यासी न भोगवे ॥१०॥
 उद्यमी निश्चयोत्साहें बुद्धिशस्त्रें पराजिती ।
 पराजिती विघ्नशतां शेखीं सत्फळ पावती ॥११॥
 स्त्रीहृदयी निरुत्साही विघ्नें त्यासीच दापिती ।
 कांपती वीरपुरुषा पुढें यायासि लाजती ॥१२॥
 उद्यम श्रेष्ठ कार्यार्थी यावज्जीव घडो सुखें ।
 परमात्मकृपा हीच सांगे लक्ष्मण मानसा ॥ १३ ॥

२८ निग्रहासी साध्य सर्व कांहीं

(एका विपद्ग्रस्त मित्रास लिहिलेलें पत्र.)

अभंग.

[१]

प्रयत्नें अभ्यासें साध्य नव्हे ऐसें ।
 कांहींच न दिसे विश्वामाजी ॥ १ ॥
 लंडी अंगचोर भ्याड अविश्वासी ।
 बाधित्ती तयासी विघ्नचिंता ॥ २ ॥
 निश्चयाचा ढिला स्वयें अविश्वासी ।
 श्रीकृष्ण तयासी पावतीना ॥ ३ ॥
 आत्मविश्वासी जो धैर्यवंत वळी ।
 काय भूमंडळीं असाध्य त्या ! ॥ ४ ॥
 आत्मविश्वासाचें वजर लेई अंगीं ।
 न भंगे प्रसंगीं धैर्यवळ ॥ ५ ॥
 निश्चयाचा मेरु तयापाशी हरी ।
 सुदर्शनं वारी विघ्नजात ॥ ६ ॥
 इच्छायें तें मिळे सर्वां सर्व कांहीं !
 योग्यतेची नाहीं खाण कोठें ! ॥ ७ ॥
 विषयीं विरक्त देहधर्मीं नियत ।
 सत्कर्मीं निरत धैर्यवंत ॥ ८ ॥

यावरी सत्यत्वे हरीचा अंकिला ।
 वरिती तयाला सकळ सिद्धी ॥ ८ ॥
 अभ्यासें प्रत्यक्ष परब्रह्म सांवळा ।
 करतळीं आवळा तैसा हरी ॥ ९ ॥
 परंतु बा सख्या ! पाहिजे निग्रह ।
 होती सर्वग्रह सानुकूल ॥ १० ॥

[२]

गुणवर्धनासी मर्दन उपाय ।
 मुख्यत्वे अपाय सुलभयश ॥ १ ॥
 विघ्नां आघातांतें आपत्तींतें भिये ।
 यशः प्राप्ती होये तयां कैची ? ॥२॥
 वैभवाचा सूर्य तळपतां आकाशीं ।
 लोपती सर्वांशीं सुविचार ॥ ३ ॥
 आपत्तीच्या रात्री काळोख्या सख्या ! रे ।
 सद्विचारतारे चमचमती ॥ ४ ॥
 आपत्तीच्या लाटा सारीं दोहीं बाहीं ।
 धीरेवीण नाहीं पैल तीर ॥ ५ ॥
 शांत दिसती सारे होतां सुपरीत ।
 वीरां विपरीत धैर्य देतें ॥ ६ ॥
 पोहतां पोहतां शिके पोहण्यासी ।
 विवेकें वीरासी धैर्य चढे ॥ ७ ॥
 झंझावातीं नौका हाकारी नाविक ।
 येणेंचि विवेक धैर्य मिळे ॥ ८ ॥

स्वयं न बुडे तरे आणिकांसीं तारी ।
तोचि या संसारीं धन्य धन्य ॥ ९ ॥

[३]

यश अपयश प्राप्त होई जें जें ।
नेवांत साहिजे सकळही ॥ १ ॥
इच्छाशक्ति तीव्र उदंड पाहिजे ।
निश्चयें लाहिजे सकळ सिद्धी ॥ २ ॥
उत्साहें परिपूर्ण हृदय वीराचें ।
त्यामध्ये खेदाचें नांव नाहीं ॥ ३ ॥
न तोडितां तरु फुटे ना फोपावे ।
अपेशेंचि पावे फळ पूर्ण ॥ ४ ॥
तोडियेला तरु निश्चयानें फुटे ।
फळभारें दाटें काळक्रमें ॥ ५ ॥
पडे तोचि चढे, न पडे न चढे ।
पडतां पडतां चढे निग्रहीच ॥ ६ ॥
निग्रहावांचूनी यश कैचें मिळे ? ।
असो हें न कळे भेकडासी ॥ ८ ॥
निग्रहें निश्चयें पाय टाकी पुढें ।
तयासी रोकडें यश सिद्ध ॥ ८ ॥
बलिष्ठ द्रढिष्ठ तो लोकीं बरिष्ठ ।
तयाचें अरिष्ठ हो न सके ॥ ९ ॥

२९ व्यवहारनीति-फटका.

एक सख्या ! संसार हाट हा अफाट यातें भुलूं नको ।
 सावध सावध सावध राहे व्यवहारामधिं फसूं नको ॥
 गुप्त आपुले विचार नाना भलत्यासलत्या सांगूं नको ।
 स्वमनःसमता सोडूं नको भरिं भलत्याकधिंही भरूं नको ॥
 पूर्ण कसाला लाविल्याविना मित्र कुणाला ह्मणूं नको ।
 खरा मित्र तो प्राण बहिश्चर तुझा खूणही सोडूं नको ॥
 ' मित्ररत्न ' ही दुर्लभ संज्ञा बाजाऱ्याला देऊं नको ।
 शिताभोंवतीं भुतें, तशास्तव उगा द्रव्य तूं उधळूं नको ॥
 कष्टप्रद त्या कलहाचा संसर्ग आपणा लावूं नको ।
 कलहीं वैन्या नरम होइतों जरब लावितां विरसूं नको ॥
 संकटकाळीं डगूं नको । सवदा करितां चकूं नको ॥
 पराधीनता धरूं नको । वेड्यापरि तूं वकूं नको ॥
 संथपणानें भल्याबुऱ्याचें ऐकिल्याविना राहूं नको ॥ऐ०॥१॥
 बटवट निंदा ऐक मुकाळ्या उणें झटपटा बोलूं नको ।
 हमरीतुमरी सदा नको परि तेज आपुलें दवडूं नको ॥
 घाम येइ तों काम करुनीं दाम जोडण्या लाजूं नको ।
 काटकसरिनें न्यायोपार्जित वित्त वेचितां विरूं नको ॥
 लांडिलवाडी त्याग सर्वथा नष्ट कृपणता धरूं नको ।
 ऐपत पाहुनि वेष करावा नष्टा पष्टा मुळीं नको ॥

सर्वस्वाचा नाश करी त्या ब्रह्मस्वाला शिवूं नको ।
 मूळ कुळाचें खंडुनि पाडी विपट निपट हें नको नको ॥
 धनको अथवा ऋणको बावा प्राणांतींही होऊं नको ।
 धनसंबंधीं धन जाउनि वरि स्नेह तुटे हें विसरूं नको ॥
 आत्महत्यारा वनूं नको । पाखांडामधें शिरूं नको ॥
 देह झिजवितां खिजूं नको । सत्यापासुनि चळूं नको ॥
 रामचंद्रसुत लक्ष्मण बोले : रामप्रभुतें सोडूं नको ॥ ऐ०॥२॥

३० अनुभवयोगिराज काव्य.

सर्ग पहिला.

आर्यां.

श्रीरामराय तारी स्वपदनता त्या असो सदा नमन ।
यत्पादकृपालव करि लवकरि भवपाशमुक्त दासमन ॥ १ ॥
एके दिवशीं प्रवरासरित्तटाकीं अतिप्रसन्नमनें ।
भव्य प्रवय तपस्वी तोषविला म्यां सुविप्र सन्नमनें ॥ २ ॥
मच्चित्खेद जाणुनि अंतर्दृक् तो दयार्द्र विरघळला ।
दवकवळित गिर्युपरि प्रेमें अंभोद वाटते वळला ॥ ३ ॥
“चिंता न करीं, आलों कूट तुझे विकट सोडवायाला ।
निष्ठा मद्रचनावरि ठेव पुन्हां न ह्यण ‘सोडवा याला’ ॥४॥
अनुभवयोगी ऐसें मजला सर्वत्र लोक वदतात ।
विश्वकुटुंबश्रेष्ठा मातें आप्तांत तात गणतात ॥ ५ ॥
वृष यश संपादी जरि लाघे सन्मत्रि तद्धितोद्युक्त ।
तेविं प्रपंच बरवा नटतो जरि तो असेल मद्युक्त ॥ ६ ॥
सत्त्वरजस्तम यांहीं स्रजिली ही सृष्टि सृष्टिकर्त्यानें ।
न्यूनाधिकगुणभागें भूतांचें संघ निर्मिले त्यानें ॥ ७ ॥
पाषाणादिक तामस व्याघ्रव्याळादि जीव राजस रे ! ।
द्विगुणक्षर्यां नृदेहीं भाग्यें सत्वप्रदीपभा पसरे ॥ ८ ॥

तामस अज्ञानज वा ! निद्रालस्यादियुक्त तूं जाण ।
 राजस वर्तवि कर्मी, कामद्वेषादिकांस ही खाण ॥ ९ ॥
 संसृतिगर्ती सेवी सत्त्वगुण श्रेष्ठ पुरुष तोचि तरे ।
 सत्त्वचि अलाबु, सत्वर भव तरणें हेंचि पुरुषतोचित रे ! १०
 सत्त्व ज्ञानद पुण्यद संत स्वहितार्थ सेविती यातें ।
 राजस दुःखद, मूढचि गोरस सांडूनि सेवि मद्यातें ॥ ११ ॥
 राजस दुःखद परि तो फिरवी संसारचक्र हें सारें ।
 परमार्थापरि लोकव्यवहारीं दक्षता धरीं वा ! रे ! ॥ १२ ॥
 आधीं आधिव्याधिप्रशमनपटु सत्यधर्म रक्षावा ।
 धर्मचि श्रीहरिला वळवाया कायही उपेक्षावा ॥ १३ ॥
 मग सत्कर्मातिरवानें सोडावें विश्व नित्य दुःखदुमनी ।
 भक्त्याचारविचारें रमवावे सत्यशील थोर सुभी ॥ १४ ॥
 रमुनी रमवी धर्मी सत्कर्मी रामरायपदपद्मी ।
 प्रेमें राहे त्याच्या कमला अमला उभी सदा सद्धीं ॥ १५ ॥
 परमार्थ साधणें हें साध्य परी ठेव साधनीं लक्ष ।
 इहपर साधायी हो तूं संसारांतही सदा दक्ष ॥ १६ ॥
 जेणें कुटुंबपोषण अब्रूनें तेंचिही यशानें हो ।
 इतुकें धन संपादीं धर्मानें नीतिनें सुखानें हो ॥ १७ ॥
 ' पैका नामर्दाचा, यश इज्जत मर्द जो असे त्याची ' ।
 हा साधवोध चिंतुनि जोडावी शुद्ध कीर्ति वा ! साची १८
 वपुवेषवित्तविद्यावैभव लोकांत पावती मान ।
 परि धन्य तोचि यद्गुणगणगणनें विश्व डोलयी मान १९

श्रीवाल्मीकिव्यास-ज्ञानेश्वर-नाथ-रामदासांनी ।
 सद्धर्म लाविले ते पाळावे सतत राम-दासांनी ॥ २० ॥
 धर्माधर्मचिकित्सा अतिगहना कूट पंडितांनाही ।
 अल्पज्ञ वरळती कीं त्यांस कुणी थोर दंडिता नाही २१
 मन्वादिक सुज्ञ भले झटले, सर्वस्व त्यां समाजहित ! ।
 उमजे कैसें, चढतो धनमागांनींच ज्यांस माज, हित ? २२
 वर्णाश्रमधर्म तुवां पाळावे जेविं पितर सादर ते ।
 चित्त सदा कुलजाचें मंगल-हित-धर्मरक्षणींच रते ॥ २३ ॥
 आनंद सौख्य यश दे, धर्मचि आधार होय विश्वास ।
 इहपरलोकीं तारक धर्मचि, या वचनिं-ठेव विश्वास ॥२४॥
 विश्वास नसे तिळही, कलियुग कलिचेंचि चोज चालवितें ।
 पालवितें पापद्रुम, हाल वितें, धर्मदीप मालवितें ॥ २५ ॥
 धर्मोपदेशकर्ते ब्राह्मण सांडूनि मान वागति ते ।
 पावविते होते प्राक् कर्मा खंडूनि मानवा गतितें ॥ २६ ॥
 प्रकटविले साधनपथ होउनि जे मलिन लोपले होते ।
 नाथ-समर्थ-तुकोवा सद्य सवळ केविं झोंपले हो ते ! २७
 नास्तिकपण-मद्यातें प्राशुनि उन्मत्त बहुत बडवडती ।
 अन्यायपापरत सद्धर्मच्युत खळहि समयिं गडवडती २८
 कोटिसुगुणरत्नांचा उद्भव हरिभक्तिच्या असे पोटीं ।
 परि पंचविषयाविषधरदृष्टांच्या भक्ति वागते ओठीं ॥२९॥
 कुलदेशाचारांशीं शास्त्रांशीं करिति जे विरोधातें ।
 विषवृक्षसे त्यज, जणों आले धर्मक्षयार्थ बहुधा ते ॥३०॥

धनलोभी जन कैसे नागविती हेंचि सांगतों तुजला ।
 सर्वत्र हेचि रीति प्रस्तुत दिसते जनांत नित्य मला ॥३१॥
 कलि म्हणतो ' ब्राह्मण हो ! सोडुनि वेदान्त कायदे वाचा ।
 वाचा कुटुंब पोसा' झाला हा कोप काय देवाचा ! ॥३२॥
 गरिवांचे काळ परी धनिकपदीं त्यक्तलज्ज वाळकसे ।
 लुडबुडती, बुडत्यातें बुडाविति नव्हती कराळ व्याळकसे? ३३
 व्याळ बरे, परि संतत खळ हे खळखळ भल्यास रडवीति
 सर्व वळांत अलंघ्यचि गमतें खळवळ, खळा सकळ भीती
 सत्तेचा सद्दीचा बुद्धीचा वेंच दीन दुवळ्यांना ।
 ठकवाया करिती हे खळ देतो कोण रे ! दुवा त्यांना ३५
 त्यांचे दांत निराळे खायाचे तेविं दाखवायाचें ।
 व्रत गरिवागुरिवांना भोंदुनियां ठार मारवायाचें ॥ ३६ ॥
 न्यायान्याय न गणती, न पाहती धर्म पुण्य कीं पाप ।
 थापांत शूर, म्हणती वापास न वाप, घेति जनशाप ३७
 अन्यापहार चिर्तीं नित्य, हरुनि वित्त देति हत्ताप ।
 अन्योत्कर्षें उसळे पित्त, न पापास त्यांचिया माप ॥३८॥
 पाडिति विपट कपटपट्ट, दोघांत स्वार्थ साधण्यासीं ।
 लावुनि झुंज पहाती खेळ अशी कुटिललोकराहाटी ! ३९
 दोघांस मूर्ख ठरवुनि वर्चस्व स्थापण्यास हे शिष्ट ।
 टपती तटस्थ, राखुनि मिष्टपणा, दुष्ट केविं पापिष्ट ॥४०॥
 लिडाविडलें अंतर जरि कपटमळें लोभ दावि बाहेर ।
 भक्ष्याखुसह क्रीडे मांजर, खळही तसाचि वा ! हेर ! ४१

अंतर कपटी परि मुखरसाळ ज्याचें सुत्याज्य तो खळ गा !
माळ वरा, परि गुल्मावृत दे हटकूनि वा ! दगा खळगा ४२
वाग्वर्तनीं जयाच्या मेळ नसे अंतरंग बहिरंग ।

भिन्न सदा ठेबुनि जो वागे त्याचा नसो तुला संग ॥ ४३ ॥

डोळस परि अंध, तसा बधिर असुनि कर्णही अती तिरखट
न्यायी सदा म्हणवितो, ये विपरीतहि जरि प्रतीति, खट ४४
उपकृतिकर्त्याच्याही टपतो नाशास खळ, न हा सरळ ।

गोरसदात्या विषयर चावाया धाउनी वमी गरळ ॥ ४५ ॥

मधुमधुर बोल बोलुनि कपटव्यूहांत लोक हा घेरी ।

भ्रमवी, चकवी, टकवी, टक कविसहि नित्य आणितो घेरी ४६
अन्याय करुनि करवी हरवी परवित्त हस्तकांकरवी ।

मस्तक नीचपदींही लवयुनि अयशोमळें स्वमुख भरवी ४७

कार्याकारण ठेवी कार्यार्थी लोभमूल संबंध ।

कार्यातीं सत्वरचि स्नेहाचा क्रूर तोडितो बंध ॥ ४८ ॥

तेजस्वी स्ववळानें स्वगुणानें लौकिकास जरि चढला ।

मत्सरलोभहतां तें होय महदुःख, जरिहि बहु पढला ॥ ४९ ॥

तेजस्वी पुरुषर्षभ वन्धि, कुमति मत्सरचि पापड तो ।

कीं रविपुढें न टिकतो चंद्र, नभीं नित्यतो फिका पडतो ५०

सत्संगति सुख देते मुजना, कुजना तशी न हें परिस ।

लोहापरि खापरिला देतो स्वर्णत्व कां कधीं परिस ? ५१

खळकृत निंदाच्छलनें सत्तेज जरि क्षणार्थ मावळलें ।

केतुग्रसनें सांगें ! रविचें तत्तेज नित्य कां मळलें ! ॥ ५२ ॥

खलकेतुग्रस्ताते साधुरवीते वधनि हळहळते ।
 विश्व सकळ हे, तच्छल दुःसह न गमेवि तेवि हळहळ ते ५३
 व्यवहारज्ञपणाचा गर्व धरुनि कुटिलनीतिनिष्णात ।
 स्तविति दुरंगीपण त्या व्हांवे अवलोकितांचि सुस्नात ५४
 एवं बहुविध जन हे चेववितो ज्यांसि स्वार्थवेताळ ।
 तन्नीतिरीति न धरीं, वा ! त्यांचे सोडिती थवे ताळ ५५
 दुर्जनसंगति खोटी पंचमहापातकांसि आथार ।
 पूर्वदुरितराशींचि फळ, कामाद्यखिलशक्ती थार ॥ ५६ ॥
 नित्य खळांची संगति सन्मन शोकार्थ्यांत वा ! बुडवी ।
 कढवुनि सच्चिताते रडवी, परमार्थबुद्धिने खुडवी ॥ ५७ ॥
 पूर्व महापापाने घडतां दुःसग तंग वांखावे ।
 धैर्यनगा भंग न हो यास्तव नाभींच नित्य रंगावे ॥ ५८ ॥
 किंबहना हरि सकरुण भक्तोद्धारार्थ संपटें आणी ।
 अज्ञपणे सद्भक्तहि जरि रे ! डोळ्यांस पाणितो पाणी ५९
 नाविक झंझावातीं, योद्धा चतुरत्व संगतीं शिकतो ।
 मलयज देह शिजवुनी परिमलविख्यात पत्तनीं विकतो ६०
 कंटकरुद्ध गुलावा पत्रासंबील जेवना पसरुनी ।
 प्रभुसंकैत असा हे वृत्तिं नांतपिच मति धरुनी ॥ ६१ ॥
 ज्या ज्या देळीं उठती जमीं वा ! हृदय सागरांवरतीं ।
 तेव्हां तेव्हां त्यांतें सावध राहूनि थोर आचरती ॥ ६२ ॥
 सावध राहुनि आला तरि काढावूनि रण निपटून ।
 न दिसों घावा, ऐसें न करी जो त्याधिमानिति पू ६३

अविकोकांकित ोडनि बरळे भलतेंचि चाट वाचाट ।
 सूझ म्हणति कीं मद्यप्राशी वा उथळ मूर्ख हा भाट ॥६४॥
 पंत ह्मणति ' सुझमते आहे वादांत सर्वथा तोटा ' ।
 तें सत्यचि ह्मणुनि बुधें न पडावेंत्यांत, आग्रहचि खोटा ६५
 ' मी तूं ' ' तूं मी करितां देहाहंकार वाढतो भारी ।
 शब्देंचि शब्द वाढे, चित्त तुटे हरुनि मित्रता सारी ॥६६॥
 बकबक बोलुनि साधे कोणाला कोणता कसा अर्थ ? ।
 सार ज्ञानाचें हें सर्व मनोनिग्रहाविणें व्यर्थ ॥ ६७ ॥
 मंत्र करीं एकांतीं, लोकांतीं सुप्रसन्न वाहेर ।
 गंभीर चित्त ठेवुनि लोकव्यवहार फार वा ! हेर ॥ ६८ ॥
 निंदाच्छलहि सदावा कृतघ्नताही सुखेंचि सोसावी ।
 परि धनदेह झिजवुनी सत्पथ सच्छील सुयश पोसावी ६९
 ईश्वर साक्षी ठेवुनि सुद्धें कर्तव्यकर्म सारावें ।
 वारावें दोष सकल स्वकुल भवान्धीत सर्व तारावें ॥७०॥

श्लोक (वृत्त शा. वि.)

दे भोळा बहु वावळा वधुनि बा ! त्याच्या करीं आवळा ।
 शिष्टवें अनि मिष्ट दुष्ट वदुनी काढी पहा ! कोहळा ।
 जो पोळापरि पुष्ट पुंड रडवी दीनांस, जो ओवळा ।
 अंतर्बाह्य, सदा टपे परधना पिंडा जसा कावळा ॥ ७१ ॥

श्लोक (वृत्त शिखरिणी)

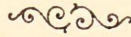
खळांच्या सांगतीं क्षणभरिहि वास्तव्य न करी ।
 खळांतें सोडनि त्वरित झटकावें बहु दुरि । ”

असैं सांगोनी तो मुनिवर तसाची विरमला ।

मला तो सद्ग्य प्रियतम गुरुश्रेष्ठ गमला ॥ ७२ ॥

संगमनेर, मे, १८९८

सर्ग दुसरा

श्रीरामप्रभुचरणीं करितों मी शतसहस्र हीं नमनैं ।

म्यां तत्पदयुगभजनीं रंगावें सर्व घस्र हीनमनैं ॥ १ ॥

देवि सरस्वति ! मंजला सकृपत्वें सर्वकाळ लक्षावें ।

आधिव्याधिभवभयापासुनि हे वायुपुत्र ! रक्षावें ॥ २ ॥

सद्गुरुनाथा ! माथां कर ठेवुनि मज करा कृपापात्र ।

काय अशक्य समर्था ! हो हा जन गलितदोषगणमात्र ॥ ३ ॥

श्रीवाल्मीकिमुने ! वा ! झालां गावुनि रामयज्ञ धन्य ।

रामयज्ञःपीयूषीं उपजविता प्रीतिदार्य नच अन्य ॥ ४ ॥

त्या बुद्धिसागरातें योग्यातें सदितिहासकत्यति ।

नमितों श्रीव्यासातें नारायणरूप सुकविभर्त्यातें ॥ ५ ॥

श्रीमच्छंकर शंकररूपी त्रिजगांत जाहला मान्य ।

‘ सत्यसनातनधर्मस्थापक ’ ही कीर्ति भेळवी नान्य ॥ ६ ॥

श्रीपंढरिसुक्षेत्रीं दैवें मम वास अल्पसा घडला ।

तेणें माझा प्रेमा विठलचरणीं मयूरपदिं जडला ॥ ७ ॥

वैकुंठपेठ पंढरि भूवरी संतां पसंत ही भारी ।

नारीनर इजमार्जी भजति प्रेमें सदैव कंसारी ॥ ८ ॥

पंढरिचें यश भुवनीं गाजाविलें फार पुण्डलीकानें ।
 यत्पितृभक्तिश्रवणें लाजावें मूढ पुण्ड लेकानें ! ॥ ९ ॥
 एके सायंकाळीं पुण्डलिकाचें समीप बसलों तीं ।
 योगीश्वर अनुभवराद् एकाकी तेथ पातला हो ! तो ॥ १० ॥
 साष्टांग नमन माझें घेउनि हर्षें मला ' भला गाजी ' ।
 ऐसें बंदला तेणें प्रहृष्ट होईन मी न मग कां जी ! ॥ ११ ॥
 " बहु अज्ञ अससि परि मदनुग्रहपात्रत्व हें तुझ्या ठायीं
 पाहुनि आलों पुनरपि उपदेशाया स्वयें ठायीं ॥ १२ ॥
 मौन धरुनि एकांतीं स्वपरांतरहेतु ब्रह्म शोधावे ।
 सावधपणें रहावें, स्वपरहितास्तव सुमित्र जोडावें ॥ १३ ॥
 अंतर्वाह्य सुनिर्मळ, परहितरत, मत न ज्यास पाखांड ।
 सात्विक, सत्यप्रिय, सदृत्त, सुहृद्भाव त्यासवें मांड ॥ १४ ॥
 विपयासक्त नसे जो, लोभ अनावर न ज्या, न जो भाड ।
 मत्सरभत पछाडी ज्या न, सुहृद्भाव त्यासवें मांड ॥ १५ ॥
 गौरव माईव करुणा विचीं ज्याच्या, कधीं न जो दांड, ।
 निष्कपटी, अनिमित्तप्रेम, सुहृद्भाव त्यासवें मांड ॥ १६ ॥
 मद्याद्यखिलव्यसनालित, न जाणे सुपारिचें खांड ।
 विद्येचें वेड ज्या, नित्य सुहृद्भाव त्यासवें मांड ॥ १७ ॥
 व्यासप्रणीत अठरा सद्ग्रंथ न ज्यास गमति थोतांड ।
 ईश्वरभक्तिपरायण, नित्य सुहृद्भाव त्यासवें मांड ॥ १८ ॥
 भारतपर्व रिझवि ज्या, कीं श्रीरामायणांतलें कांड ।
 वेदान्तोपनिषद्गति नित्य सुहृद्भाव त्यासवें मांड ॥ १९ ॥

‘ झाडाया पापातें तापातें देहबुद्धितें सांड ’ ।

चित्ता क्षणक्षणां हें शिंकवि, सुहृद्भाव त्यासवें मांड ॥२०॥

दृष्टांत समर्पक सत्स्नेहाचा सांगतों संख्या ! तुजला ।

दुग्ध वरिष्ठ असुनिही सहवासं साम्य देतसेचि जला २१

पूर्वोपकृतिस्मरणं विधियोगें त्यास लागतां आंच ।

मित्रार्थ जळुनि जाईजल, सोसुनि कठिण अग्निचा जाच २२

आत्मार्थ प्रियनाश प्रेक्षुनि वन्हीत घालितेंचि उडी ।

दुग्ध, पुनःसंगतिनें स्वीकारी आपुली सदैव कुडी ॥२३॥

सद्गुणमंडित पंडित सन्मित्र स्नेहयुक्त जोडावे ।

जोडोनि दृढ धरावे तैसेही आपण स्वयं व्हावें ॥२४॥

निर्मत्सर निष्कपटो नीतिज्ञ श्रेष्ठ मित्र दातार ।

स्मरुनि प्रार्थी ‘रामा ! शुचिवृत्ता ! यास तूं सदा तार’ २५

संकटकाळीं धावे विसरुनियां स्वार्थ रे ! चित्यापरि जो ।

सन्मित्र वीर शंकर निःशंक स्मरुनि साश्रु नेत्र भिजो २६

निर्मळ निश्चळ नित्यप्रेमळ तव वाळ तो सिताराम ।

तारा त्वच्छिष्यगणीं देता झाला मनासि आराम ॥ २७॥

ऐसे सुमित्र दुर्लभ बहुमोलाचे हिरेच ते साचे ।

दाविति वरकांतीचें जायाचें प्रेम मित्र ते काचे ॥ २८ ॥

‘ संसार दुःखसागर ’ सद्वच हें अनुभवेचि वळखावें ।

सारासारविचारें सुविचारी मात्र शांतिसुख पावे ॥२९॥

‘संसार सारहीन’ ज्ञाते कथिती, तुला कसें न रुचे ? ।

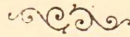
दीपपतंगापरि कां मिथ्याभासासि भुलसि हे कुरुचे ! ३०

विषयानंदाभासा भुलती जे कृष्णसारखे मूढ ।
 शोक-क्षय-भवचक्रारोह न त्यांचा चुके, न हें गूढ ॥३१॥
 सद्ग्रंथसेवनीं मति गुंगावी कीं सदैव हरिचरणीं ।
 भवतरणोपायांतें दाववित्यांच्या तशीच परिचरणीं ॥३२॥
 ज्ञानेश्वरी भवतरी करि पडरींच्या दरींतुनी मुक्त ।
 कीं दासबोध शोधक चित्ताचा तुज अलाबुबहु युक्त ॥३२॥
 भक्तिसुधारस पिकवी कळिकाळांच्या मुखांस जो सुकवी ।
 हरिनामीं रति शिकवी सद्ग्रंथ तयास मानिती सुकवी ३४
 एकांत रमाकांत-प्राप्तिस्तव धरिति सत संतत रे ! ।
 कीं तद्वरेंचि दुस्तर विपदर्णव घोर सर्व संत तरे ॥ ३५ ॥
 श्रीरामपादपद्मीं नाममरंदार्थ हो मिलिंद मना ! ।
 ऐसें विनवुनि चपला सेवाया लावि त्या अरिंदमना ३६
 नामसुधा ही भवगद हरिते, करिते समस्त शोक रिते ।
 हरिहरसंत मम मतें हरि ते, करि तेथ मस्त सा अरि ते ३७
 निंदास्तुति सम मानुनि वागावें सेवुनी उदासपण ।
 मुक्ताहारसम सख्या ! मिरवावें रामपाददासपण ॥ ३८ ॥
 तळमळपिशाच कळिमळयुक्त खळधिलाचि रे ! सदा शिवतो
 निर्मळ निश्चळ हृदयीं प्रेम सादर वसे सदाशिव तो ॥३९॥
 सुखदुःखांचा दाता अन्य न, अन्यांसि लाविती बोल ।
 ' प्रारब्धकर्मभोगी जीव ' गणुनि हें न बोलती फोल ४०
 ज्या ज्या वेळीं जें जें होइल तें स्वस्थचित्त भोगावें ।
 लाभालाभ जयाजय सम गणुनि प्रभुगुणांसि भो ! गावें ४१

चोंचेआधीं करितो चान्याची सोय जाणता देव ।
 सर्व प्रतिपाळी जो भतें सद्भाव त्यावरी ठेव ॥४२॥
 करुणार्णव राघव हा, सर्वांची लाज काळजी याला ।
 याची कास धरावी कीं जाचो कर्षिं न काळ जीवाला ४३
 कामक्रोधादिक वा ! ग्रासाया टपति काळ जीवा हे ।
 वाहे तनमन हरिला, भक्तांची तोचि काळजी वाहे ॥४४॥
 गुप्तहि करितां पातक होतें विष, नरक, काळ जीवास ।
 निष्पापसत्यमार्गे जातां मनिं करि न काळजीवास ॥४५॥
 श्रीराम मायबाप प्रभु हा सर्वांसि सारिखा सदय ।
 कर्मानुसार दुःखें येतां मढासि वाटतो अदय ॥ ४६ ॥
 आतां पुरे ! पुरासी जां ! पुरती सर्व कामना तूर्ण ।
 पूर्णमनोरथ करि हरि भक्त, तसें तदरि शीघ्रही चूर्ण ४७
 जेथें धर्म तिथें यश, नीति तिथें सौख्य, नित्य हा नियम ।
 धर्मन्याय त्यजितां अंतीं करि शांतिःसौख्यहानियम ॥४८॥
 जें प्रतिकूल स्वहिता कीं जें स्वीकारितां जडे शर्म ।
 तें तें तसेंचि इतरां, जाणुनि हें वागतां घडे धर्म ॥ ४९ ॥
 आधार धर्म जगता ! जगतां वाधा न धर्मनिष्ठास ।
 अस्तास चालला रवि स्मरतां पावेन खेद हरण्यास "५०
 विश्वप्रकाश ! पोषक विश्वाचा ! सत्प्रभा प्रसवित्यातें ।
 भेरक मतिचा तूं तुज ध्यातां स्वहितेच्छु विप्र सवित्यातें'५१
 ऐसें चिंतुनि रविला, नीरविला म्यांहि नमुनि योगी तों ।
 तो झाला अंतर्हित अंतर्हित करुनि सौख्यभोगी तो॥

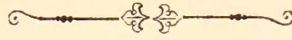
३ क्रोध

चालः—असा धरि छंद.

क्रोध अनिवार । जाणिजे शत्रु हा थोर ॥ ध्रु० ॥
 देहीं राहनि देहाधि नाशी । काष्ठां बन्धि जसा कां ग्रासी ।
 हा क्रोध बोधसूच्यारि । करी अंधार ॥ जा० ॥ १ ॥
 शरीर बळें हे धातूचें । चित्त रक्षितां धातू सांचे ।
 समत्व राखावें चित्तचें । करीं सुविचार ॥ २ ॥
 साम्य विकारें नाथ ठवळावें । तेणें बुद्धिप्रभाव फावे ।
 बुद्धिवैभवं हरिगुण गावें । सांडुनी घोर ॥ ३ ॥
 क्रोध दुज्यावरि दुस्नी काय । लाभ आपणांतरि वा होय ।
 दुःशब्दें भाजणें स्वकाय । कोण अविचार ! ॥ ४ ॥
 क्रोधें शांतिसुखासि हुकावें । क्रोधें आत्मघातकी व्हावें ।
 क्रोधें दैन्यदुःख पावावें । हांसतें पोर ॥ ५ ॥
 चित्तीं काम असे जो गुप्त । क्रोध वाढवी तोचि अतुप्त ।
 तप्त हो तरि लोभचि सुप्त । चेतवी फार ॥ ६ ॥
 जिंकी कामक्रोपलोभासी । सांडी मूळ अहंभावासी ।
 चुकेल तेणें सत्यार्थेसी । नरकद्वार ॥ ७ ॥
 लक्ष्मण बोधी आपगासी । संतनिंदित या मार्गासी ।
 सांडुनि भोगी स्वात्मसुखासी । अपरंपार ॥ ८ ॥

३२ आपत्तीचें गाणें !

वक्तः—शालिनी.

आपत्तीनें लोक होती शहाणे
 तीनें नेणें तें जिणें दैन्यवाणें ।
 आपत्तीचा लागला नाहिं सोडा
 ज्याच्या पाठीं तोचि मोठा करंटा ! ॥१॥
 संपत्काळीं जीव मोहांध होती
 तेणें अंतीं दुर्दशा ये अहो ती !
 अंधत्वे हा खोल गर्ती पडायो
 धांवें, नेणो ही प्रभूचीच माया ॥२॥
 संपत्काळीं देव ना धर्म कांहीं
 नीतिन्याया पारिखा हा सदाही ।
 धारा चित्तीं याचिया दुर्विचारा
 आचाराला ताल ना तंत्र धारा ॥ ३ ॥
 मानी मित्रा शत्रु, शत्रूसि मित्र,
 हानी लाभा नेणतो हें विचित्र ।
 संपत्तीची ती निशा दुर्विचार
 मस्तीं येतां नावडे सद्विचार ॥ ४ ॥
 श्रीमत्ताच्या भोंवती जे पिसाट
 गोळा होती दुर्गुणाचेचि भाट ।

साधायाला नीच मोठें घवाड
याच्या भोंतीं नाचती ते लवाड ! ॥ ५ ॥

आपत्ती ही ऊडवी झांज सारी
तेणें डोळे देखती सृष्टि न्यारी ।
आपत्ती ही शोकमोहा निवारी
कल्याणाचा दावुनी मार्ग तारी ॥ ६ ॥

नेत्रीं प्रेमें लेहुनी अंजनासी
आपत्ती ही मायसी मोह नाशी ।
सृष्टी कैसी कोण मी कोटिला मी
हे बोधोनी नेतसे ते स्वधामीं ॥ ७ ॥

आपत्तीच्या ज्ञान जन्मे कुशीला
धीला धैर्य स्यैर्य दे तेचि शीला ।
आपत्तीच्या आठवूनीहि लीला
वंदी मी या सद्गुरू माउलीला ॥ ८ ॥

अज्ञानाची नीज निःशेष झाडी
संसाराचें स्वप्न मोडोनी काढी ।
आत्मारामींजागृती दे सदाही
नोहे नोहे निंद्य आपत्ति कांहीं ॥ ९ ॥

आपत्काळीं चित्त अक्षोभ्य ज्याचें
आघातींही धैर्य अव्यंग साचें ।
प्रज्ञास्फूर्तीं शांतिदांती विवेक
ज्याच्या चितीं धन्य तो वीर एक ॥ १० ॥

उत्साहश्री शुक्लचंद्रासमान
वाढे, गाढे चित्त आकाशमान ।
दुःखक्लेशा साहुनी तें स्मरेना
कोणाच्या तन्नाम जिव्हेसि येना ? ॥११॥

आपत्तीनें शौर्यधैर्यादि अंगीं
येती किंवा वाढती वा प्रसंगीं ।
आपत्ती ही खाण सर्वा गुणांची
प्रेमें घेते ही परीक्षा जनांची ॥ १२ ॥

जो तो बोले शूर मी वीर धीर
धर्मज्ञाता मीच मोठा उदार ।
ऐसे लोकीं बोलती लक्षकोटी
आपत्ती ही सद्गुणांची कसोटी ॥ १३ ॥

मी हो मोठा देशभक्त प्रसिद्ध
नाहीं ऐसा भक्त धर्मिष्ठ सिद्ध ।
ऐसे लोकीं बोलती लक्षकोटी
आपत्ती ही सद्गुणांची कसोटी ॥ १४ ॥

निर्लोभी मी इंद्रियांचा धणी मी
अन्यस्त्रीतें माय मानी मनीं मी ।
चिर्तीं जो तो ही अहंताच घोटी
आपत्ती ही सद्गुणांची कसोटी ॥१५॥

हुंगाभोंतीं काजवा फेर घाली
जेथें तेथें चालते हीच चाली ।

पोटी मी मी वोठिं त्या ज्ञानगोठी
आपत्ती ही सद्गुणांची कसोटी ॥१६॥

एक्या खाणी कोळसाही हिराही
जन्मे दोघां कार्वनाचीच ग्वाही ।
पावे आघातीं हिरा उंच कोटी
आपत्ती ही सद्गुणांची कसोटी ॥१७॥

एक्यावणीं कावळा कोक़िळाही
त्यांचा भेद स्पष्ट वासंतिं पाही ।
अग्नीमाजी शुद्ध भांगार खोटी
आपत्ती ही सद्गुणांची कसोटी ॥१८॥

संपत्तीचा लाभ ज्या सर्वकाळ
जाणा त्यासी कोपला लोकपाळ ।
आपद्धीना सांग वैराग्य कोठें
लाभे ? सांगा ज्याविना ज्ञान खोटें ! ॥१९॥

आत्मज्ञानावांचुनी मोक्ष कैचा
मोक्षागारीं अद्रयानंद साचा ।
आपत्तीची केवढी वानुं थोरी
तारीं जी या घोर संसारपूरीं ॥२०॥

मोठे मोठे देशभक्त प्रसिद्ध
ज्ञाते दाते भक्त वा साथ सिद्ध ।
योगी रागी वीतरागी समस्त
आपत्तीनें तारिले पंत संत ॥२१॥

आपत्तीची हेळणा हो कुडीती
 ऐसी आहे या जर्गीं लोकरीती ।
 आपत्ती गे ! नेसि तूं सद्वतीला
 वाई ! तूझ्या भुललों संगतीला ॥२२॥
 भाग्यें मातें वोळला पद्मनाभ
 आपत्तीचा जाहला संगलाभ ।
 तेणें वागे प्रेम अयोन्य भारी
 याची गोडी काय जाणे भिकारी ! ॥२३॥
 जन्मोजन्मीं सोडुनि त्यां न जावें
 म्यांही तूतें निश्चळत्वं भजावें ।
 वाई ! माझी जाणुनी भक्ति फार
 द्यावें मागें तें न यावा नकार ॥२४॥
 माते ! मातें देइं सत्संगतीला
 ब्रह्मानंदीं तो विसावा मतीला ।
 चिर्चीं प्रीती कृष्णसंकीर्तनाची
 अन्या वांछा नाहिं गा लक्ष्मणाची ॥ २

पृथ्वी.

करीं धरुनि वाळका जजुनि चालवी माय ती
 पडे तरि रडे स्वयें सदयता वदों काय ती ॥
 स्वभक्त जरि संकटीं अचळ आळवी श्रीपदा
 द्रवोनि हरि संहरी त्वरित सर्वही आपदा ॥ २६

३३ स्तुतिनिंदा.

—:०:—

आर्या.

पुरुषप्रकृतिभव मना ! एकात्मक विश्व सर्व जाणावें ।
 स्वगुणानुरूप चेष्टति जीव सकळ हें मनांत आणावें ॥१॥
 अन्यस्वभावकर्म नको प्रशंसूं नको नको निंदूं ।
 परनिंदेनें पदरीं न पडे परमार्थसत्सुधाविंदू ॥ २ ॥
 द्वैतविकल्पें अंगीं मिथ्याअभिमानरूप गद जडतो
 नडतो : परमार्था येणें नरकांत जीव जड पडतो ॥ ३ ॥
 आद्यंतवंत सारें दृश्य, नसावें ममत्व सृष्टींत ।
 निःसंगत्वे लोकीं विचारावें ब्रह्म भरुनि दृष्टींत ॥ ४ ॥

श्लोक.

रामा ! तू मम रक्षणासि जपसी, चिंता कशाला करूं !
 चिर्चीं निर्मल भाव ठेवुनि सख्या ! त्वद्रूप ध्यानीं धरूं ।
 तोडीं ग ! भवपाश दुःखमय हे ' सोडी मला यांतुनी
 गोडी दे चरणांबुजीं मजसि ते होडी भवाब्धींतुनी ॥५३॥

३४ स्वातंत्र्यलाभ.

पद.

स्वातंत्र्याची मजा गडच्यानो ! । स्वातंत्र्याची मजा ॥६०॥
 पंजरबद्ध शुकातें जेव्हां । मुक्त करी हरिदया ॥गडच्यानो१
 स्वानंदानें विचरे विहरे । रोधिल कोणि न त्या ॥ग.स्वा.
 स्वप्न होउनि बलसुख भोगिल । धरिल न संसृतिभया३
 परशिक्षित परगुण नच गाइल । गाइल हरिहरजया ॥४॥
 अब्बोदक हरि नेमूं देइल । नेइल संकट लया ॥ ५ ॥
 पारतंत्र्य हें जिणें व मरणे । समान, राहि न रया ॥ ६ ॥
 स्वाधीनत्वं करणें समुचित पुण्याच्यासंचया ॥ ७ ॥
 पाशमुक्तिसुख भोगुनि लक्ष्मण । नाचतसे थैथया ॥ ९॥

अनुष्टुभ.

सेवेनें भंग तेजाचा अपमान पदोपदीं ।
 हीनता दीनता भारी निष्पराक्रम जीवन ॥ १ ॥
 रामाचा दास अन्यांच्या सेवनीं राबतां कसा ।
 आब तो जाइना रामा ! नको ही परतंत्रता ॥ २ ॥
 परतंत्र जिण्याला जें लाजे मच्चिच त्या कसें ।
 पाडिलें गोविलें पाशीं ? तापाशीं दाविना पुन्हां ॥३॥
 ' योगक्षेम स्वभक्तांचा चालवी मीच ' हें प्रभो ।
 ब्रीद राखी दयासिंधो ! दीनबंधो ! रघूत्तमा ॥ ४ ॥
 श्रीरामचंद्रचरणस्मरणध्यान या घडो ।
 शुक्लचंद्रकलेसें तें वाढो तल्पेम अंतरीं ॥ ५ ॥

४ प्रासंगिक कविता.

३५ विवाह समयी सासऱ्याचा उपदेश

दिंडी

शके अठराशें एकवीस सालीं
 माघ वद्य प्रतिपदा तीथ आली ।
 द्वितीयाश्रम मज घावया सुकालीं
 परशुरामाची सुता सज्ज झाली ॥ १ ॥
 दहा होतां घाटि पळें आडतीस
 मायवापें मत्करीं दिले तीस ।
 सुता पिता ह्मणति हो ह्मणुनि जीस
 हरिनि हरिलें त्यांचिया काळजीस ! ॥२॥
 “द्वादशाब्दे राखिला मला ठेवा
 तुझां हातीं देतसां सुखी ठेवा ।
 धर्म अर्थे कामेच—ही प्रतिज्ञा
 स्मरुनि वागा, सांगणें नको सुज्ञा” ॥३॥
 बोध केला समयासुरूप गोड
 चिरस्नेहाची करुनि दिली जोड ।
 तदुत्तर ते सप्रेम कन्यकेसी
 बोलिले तें सांगतो श्री तुझांसी ॥ ४ ॥

“तूं हि बाळे ! ऐक हा सूपदेश
 पती जेथें जाण तो तुझा देश ।
 पती दैवत गुरु मानितेचि आर्या
 समर्यादा पतिकार्य करी भार्या ॥ ५ ॥
 सस्य मंजुल मित्र मधुर गे वदावें
 विनयरत्नें वपु नित्य भूपवावें ।
 तुष्ट चित्तें तच्चित्त तोपवावें
 भुवन आनंदें सर्वदा भरावें ॥ ६ ॥
 सर्वसौख्याचें स्थान मित्र साचें
 श्रांत होतां विश्राम पावण्याचें ।
 एकमेकां आधार तुह्मी आतां
 सुखें नांदा हरिजेल सर्व चिंता ॥ ७ ॥
 सिता सावित्री द्रौपदी सती गे !
 अनुसराया तुज योग्य दीसती गे ।
 नित्य वडिलांची शुश्रुषा करी गे
 कुलजकन्या ही कीर्ति वरि वरी गे ॥ ८ ॥
 मांड करण्याची गृहस्थाश्रमाची
 धर्मनीतीला धरुनि वागण्याची ।
 रीत तुझां दावील देवराव
 पर्दा ठेवा तन्निष्ठ शुद्धभाव ॥ ९ ॥
 अर्थकामा साधुनी मोक्षधर्म
 जागवा हो ! पावाल नित्यशर्म ।

उठा ! जागा ! संसार रामरूप
 करुनि भोगा उभयत्र सुख अमूप ॥ १० ॥
 योग्य कार्लीं सत्पुत्र कूस बाहो
 शांतिवैभवही तुह्नांसवें राहो ।
 गमो आनंदी लक्ष्मणा सती ही
 जसी सीता रामास तसी तीही ॥ ११ ॥

३६ एक प्रसंग.

‘ भयकृत् भयनाशनः ’

(माझा वडील मुलगा मोरया हा दोन वर्षांचा असतांना
 घडलेला एक प्रसंग व मिळालेला भक्तीचा उपदेश
 यांत वर्णिला आहे.)

रथोद्धता

एकदा स्वसदनासि कौतुकें
 गात गात शिरळों गृहांगणीं ।
 दौड घेत करि लास्य तत्क्षणीं
 मोरया सुभरिला महासुखें ॥ १ ॥
 साजिरी मधुर मूर्ति कोवळी
 दंतपंक्ति जणुं मौक्तिकावळी ।

सूत्र ते कटितटीं कडीं करीं
 बाळरूप मन देखतां हरी ॥ २ ॥
 उंच हात उजवा उभारिला
 उंचन्यावरि दुजा अधांतरीं ।
 पाय नाचवित आंग हालवी
 बाळकृष्ण गमला मदंतरीं ॥ ३ ॥
 ' घे मना ' वदत बोल बोवडे
 घावरा त्वरित घ्यावया कडे ।
 प्रेम तेथ तितुकेंचि येथही
 चंद्र देखत उचंबळे मही ॥ ४ ॥
 आमुच्यामधिल थोर अंतर
 पायन्या खडबडीत खोलट
 तोल जाय तरि—धीरता गळे
 घर्माविंदु उठले तनूवरी ! ॥ ५ ॥
 तो मनांत परिणाम आणितां
 जाहली सभय वृत्ति बावरी ।
 झांप घालितचि आंग टाकितां
 झेंप घेत करिं मीहि सावरी ॥ ६ ॥
 वायुवेग शिरला पदांतरीं
 प्रेमसागर तुडुंब अंतरीं ।
 लोटलें झडकरी कसा तरी
 बाहुपाश पसडनियां धरी ॥ ७ ॥

घेतला विलगला डिकापरी
 लाडिका परिस जाहला मला ।
 स्पर्शनेचि दवडी मनोमल
 दिव्यता प्रकटवी सुकोमला ॥ ८ ॥
 मोरया मम उरीं विसावला
 काय हा सुखसुखंत नाहिला ।
 वेग म्यां पळभरी न साहिला
 अश्रुपूर नयनांत वाहिला ॥ ९ ॥
 देव तरि तरि कोण स्मारिता ?-
 मारि त्यासि तरि कोण वारिता ? ।
 वालकें स्मरविले रमावरी
 ज्याहुनी मज दुजा न आसरा ॥ १० ॥
 कोण दिव्य तरि ही अनन्यता
 प्रेमता सकलभीतिशून्यता ।
 देशकालविपर्यां अभेदता
 मोरया गुरुच होय तत्वता ॥ ११ ॥
 वालकासि गुरु संत देव वा
 काय काय ह्यणुं यास मी तरी ।
 तारण्यस्तव भवार्णवांत या
 विठलें मजासि धाडिली तरी ॥ १२ ॥
 म्यां मनीं ह्यणितले “परात्परा !
 देइं गा असिच बुद्धिं त्वत्परा ।

बाल हा मसि तसाच मी तुला
 पुत्र दार धन देह अर्पिला ॥ १३ ॥
 दान देईं—विनती तुझ्यापदीं
 संपदीं स्मरण तेविं आपदीं ।
 वेड दे हरि ! तुझेचि मन्मना
 वेड लाविन तुला दयाधना ! ॥ १४ ॥
 मायवाप गुरु तांचि पालक
 तूं त्रिसत्य भयकृत् भयांतक ।
 त्या तुला शरण मी दयाकुला !
 लक्ष्मणासि गुरु बाल जाहला ॥ १५ ॥
 तत्क्षणीं सुखसमाधि लागला
 प्रेममूर्ति हरि चित्तिं जागला ।
 तो प्रसंग स्मरतांचि मागला
 स्फूर्तिंगांगजलपूर लोटला ॥ १६ ॥

आर्या

वत्सलता भक्ति सख्या यांचा मी जाहलों प्रयाग, मला
 प्रवृत्तिनिवृत्तींचा संगम हा एकरूपसा गमला ॥ १७ ॥

३७ लीला आणि मोरया.

(तीन वर्षांच्या अंतरानें जन्मलेलीं हीं भांवडें अपासांत बोलत आहेत. या वाळगीतांत पुढें येणारे मामा झणजे मीच. माझीं मुलें मला मामा नांवा-
नेच संबोधितात.)

लीला:—दादा ! दादा ! ये इकडे
मौज दाविते तुला गडे ॥

मोरया:—कां गे लीले ! बलावते ?
हा मी आलों पहा इथें ॥

लीला:—पहा पहा रे ! दगाकडे
चांदोवा हा ये इकडे ।
चाले माझ्या सवें कसा
जाते तिकडे पळे जसा ॥

मोरया:—जातो तो गे आइकडे
घेइल त्यासी आई कडे ॥
खाऊ खाया हा जाई
मांडीवरि करि अंगाई ॥

लीला:—आई त्याची कुठें असें ?
आह्लांला ती कां न दिसे ? ॥

मोरया:—दिसतो दग जो तो तिकडे
राहे ती त्यापलीकडे ।
पहा ! घरांतचि हा शिरला
मुळी दिसेनासा झाला ॥

लीला:—चैन त्याची झालि अहा !
शिरला गेला घरीं पहा ।

आई येइल ।

पाप्पा घेइल ।

नाहूँ घालिल ।

खाऊ देइल ।

निजविल त्यातें मांडिवरी

गाणीं गाइल गोड वरी ! ॥ १ ॥

× × ×

दादाः—काय अरेच्या ! हे पडले
थेंव, अंगावरि तरि कसले

लीलाः—आहे ठाउक मज सारे ।
दादा वेडा मोठा रे ॥

दादाः—कां गे वेडा मज ह्मणसी ।
फूँ गडी मी करिन तुसी ॥

लीलाः—दादा आमुचा शहाणा हा ।
आहे वेडी मीच पहा ॥

दादाः—थेंव पुन्हां हे आले गे ।
कपडे होतिल ओले गे ॥
सांग वधूं हे काय तरी ।
शाहणी मग तूं होसि खरी ॥

लीलाः—सांगतो मीं मज सारे ।
ठाउक आहे वाप्पा रे ॥
मुतला चांदोवाच वरी ।
त्याची लागे धार खरी ! ॥

गुलाम हांसुनि बघे मला ।

दादा दिसतोना तुजला ॥

टोपी डोक्यावर बघ ती ।

लुकलुक डोळे करिताती ॥

दादाः—प्रकाश अंधुक कसला तो ।

त्याच्या मांगुनि गे ! दिसतो ॥

लीलाः—आई त्याची ।

प्रेमळ साची ।

मूर्ति दयेची ।

देवाजीची ।

घेडान दीपक रे हातीं ।

प्रकाश त्याला दाखविती ॥ २ ॥

× × ×

दादाः—लीले आपुले मामा हे ।

आले आले तूं पाहे ॥

लीलाः—मामा मामा ! सांग मला ।

विचारिते मी एक तुला ॥

चांदोवाची आई कशी ।

काठे राहं सांग मशी ॥

मामाः—सांगतो मी तुज वाळे ।

ढग हे दिसती जे काळे ॥

त्यामगे आकाश निळें ।

वर्तुळ दिसतें बघ सगळें ॥

आकाशाच्या पलीकडे ।
 ती राहे घर तिचें वडें ॥
 आहे ती बहु कनयाळ ।
 सकळांचा करि सांभाळ ॥

मोरयाः—चांदोशाला भाउ किती ।
 पुत्र तिला हो किति असती ॥

मामाः—तेजस्वी सुत तीन हिला ।
 विश्वप्रकाशक रवि पहिला ॥
 दाहक पाचक अग्नि दुजा ।
 शीतल कोमल चंद्र तिजा ॥
 आहे ती बहुपुत्रवती ।
 वाळ तिचे वा ! ही जगती ॥
 सकळा जीवांची आई ।
 आई ह्यगतां ती दाई ॥

आह्नि वाळे ।

लाडिवाळे ।

प्रातिपाळे ।

दास कृपाळे ! ये आई !

लक्ष्मण प्रेमें तुज गाई ॥

३८ पद्मेचें हास्य

(माझी तान्ही मुलगी पद्मावती—हिचें मधुर हास्य
पाहून सुचलें गाणें)

पद (चाल—नृपममता रामावरती)

पद्मावति अमृतोपम हें । स्मित तुजें सुखवि मज वाळे ।
। बहुतची ॥ ध्रु० ॥

१

कोटुनि हें हास्य तुवां गे । आणिलें सांग वेल्हाळे ! ॥ झडकरी
हास्य हें न भूलोकीचें । जें तुझिया वदनिं झळाळे ॥ लाडके ॥
दंभता, नसे तत्वता यांत सर्वथा ।

वाटतें वाळे । स्वसुखाचे सारे चाळे । खचितचि ॥ १ ॥

२

आत्माचि सुखांच्या गोष्टी । रंगुनि करि वाटे चित्तीं । वालिके
स्वानंदसुखाच्या येथें । लहरींवरि लहरी उठती ॥ खचितची
संसार, वदति निःसार त्यांत सुखसार ।

हास्य जें न मिळे । आणिलेस कुटुनि दयाळे वद तरी ॥ २ ॥

३

गे नको नको तूं बोलूं । परि अशीच हांसत राहीं ॥ सर्वदा ॥
पुलकांकित तनु होवो ही । बुडुनियां चित्त सुखडोहीं, ॥
डोलुनी अंतरात्मा हा । विमल शांति भोगो वाई, ॥

वय तरी, सुखदनिर्झरी, मोदसागरीं ।
 न्हावुनी थालों । सुखरूप केवळ उरलों । लाडके ॥ ३ ॥
 स्वर्गगाजलविंदू कीं । अविरत हे वाटे गळती ॥ बालिके ॥
 पारिजातसुमनें अथवा । अंगावरि वरुनी पडती ॥ „ ॥
 कीं सुधावृष्टि हर्षानें । करितसे चंद्रमा क्षणुं ती ॥ „ ॥
 हें माज्य, पृथिवचें राज्य, सकल साम्राज्य,
 त्याज्य मज गमती । तव या मधु हास्यापुढती ॥ बालिके ॥४॥

३९. स्नेहलता

—:०:—

(इंदूरची राजकन्या स्नेहलता इच्यावदल तिची माता महाराणी श्री. सौ. इंदिराबाई यांची देवाय प्रार्थना. ही द्वयर्थी आहे. दुसरी साकी गाळली तर ही प्रार्थना सार्वत्रिक होते. ह्या अर्थी स्नेहलता ह्य. भक्तीची लता. हिचा आश्रय हरि-प्रसाद. भक्तीचा हरीनें स्वीकार केला तरच तिची सफलता. भक्तीला हरिप्रसादाची जोड मिळून त्यांचा विस्तार आकाशतत्वापलीकडील जें शुद्ध परमात्म-स्वरूप तेथपर्यंत होवो हा पांचव्या साकीचा अर्थ आहे. स्नेहलता नित्य लडि-वाळपणानें खेळे क्षणून वात्सल्यानें या साक्या लिहिल्या आहेत.)

साकी.

स्नेहलता ही चंद्रकलेपरि वाढो प्रतिदिन देवा ! ।
 सेवा आपुली द्या इजला हा आत्मकृपेचा ठेवा ॥ १ ॥
 रेवातीरीं इंद्रपुरीं हा देवें दिधला मेवा ।
 हेवा कोणाचाहि न वाधो या नित्य सुखी ठेवा ॥ २ ॥

स्नेहाचें तुझि रोप लाविलें जतन करा गा यातें ।

कीर्तिसुगंधें विश्व भरो हें हो सकलां गायातें ॥ ३ ॥

स्नेहलता ही हरिप्रसादा पावुनि वाढो स्वसुखें ।

यांच्या शीतल छायेखालीं गुण जन गावोत मुखें ॥४ ॥

चढोत यांच्या पल्लवशाखा गगनमंडपावरतीं ।

देव संत या कृपादृष्टिनें वर्षांत हीच विनती ॥ ५ ॥

४० उपकृतिस्मरण.

(परमात्म्याचे उपकार आठवून हें प्रकरण लिहिलें आहे. देवानें परो-
परीनें विविध प्रसंगांतून माझे रक्षण केलें, सुबुद्धि देऊन सद्ग्रंथ व संतसज्जन
यांचा समागम दिला, याबद्दल त्याचें व संतांचे उपकार कृतज्ञतापूर्वक स्मरावे
व तें काव्यरूपानें वर्णावेत अशी श. १८४२ च्या पाठव्याचे दिवशीं प्रेरणा
झाली व तदनुसार हें प्रकरण गेल्या चैत्रांत लिहिलें गेलें. हें बहुधा आमचरित्र-
पर निघालें हें सहजच आहे.

वाळपण १ - ३; मराठी शिक्षक ४-५; वडिल व चुलने ६-७; वडील
रामभाऊंची भक्ति व माझी रोगमुक्तता ८-१३; पुण्यास इंग्रजी विद्याभ्यास व
शिक्षक १४-१८; आवडीचे मराठी, संस्कृत व इंग्रजी ग्रंथकार १९-२७;
भाषाभेद पण अर्थ एक २८-३१; पुण्यांतील विद्वान् व त्यांपैकी ज्यांच्या
व्याख्यानांचा व संगतीचा मला लाभ झाला ते ३२-३४; माधवराव रानडे
३५-३६; श्रीधरपंत जिन्सीवाले ३७-३८; टिळक ३९-४२; सांप्रतच्या
विद्येचा परिणाम ४३-४५. यानंतर एक लावणी दिली आहे. कै. गोपाळराव
आगरकर हे माझे इंग्रजी पांचवीपासून वी. ए. पर्यंत शिक्षक होते. तारुण्यांत

मिळरूपेसर यांचे ग्रंथ पाहिल्यामुळे व आपल्याकडील ग्रंथ किंवा परंपरा न पाहिल्यामुळे त्यांचा मते सुधारका झाली व त्या मतांचा व नास्तिकपणाचा उपदेशही ते वर्गीत, पत्रांत व घरी करीत. मी कॉलेजांत असतांना एक वर्ष नास्तिकपणाच्या त्यांच्या मताचा माझ्या मनावर परिणाम होऊन चित्तवृत्ति गलबली. ही उदासीनता परमात्म्याने कृपा करून खेडाजवळील एका ढोंगरावर घालविली ता प्रसंग आठ कडव्यांच्या या लवणीत वर्णिला आहे. गोपाळरावांचे माझे झगडे वर्गीत व त्यांच्या घरीही होत. त्या प्रसंगां परमात्म्याच्या केवळ दयेने जो अपूर्व लाभ झाला त्याने नास्तिकतेचे संस्कार तत्काल उडाले व चित्त भक्तिमार्गाकडे वळले. गोपाळरावांचे व माझे तेव्हांही अत्यंत प्रेम होते व त्यांचे सौजन्य, अंतःकरणचा मोकळेपणा, व साधेपणा यांविषयी माझा प्रेमामंदर कायम आहे. परमार्थ दृष्टि उत्पन्न झाल्यावर पाहिलेले ग्रंथकार ४७-५१ दर्शन-संगति बोधहि ज्यांपासून प्राप्त झाले असे संत ५२-६२; वादाचा कंटाळा व त्याचे दुष्परिणाम ६३-६४; ज्या मित्रांच्या सहवासांत संवादसुख मिळाले व मिळते ते ६५-६८; उत्तम शिष्य ६९; भार्या व प्रपंच ७०-७२; परमार्थ संगतीने वसलेली मनाची घडी ७३-७५ देवचे उपकार ७६-८०.)

शार्दूलविक्रीडित.

माते जन्म दिला दयाळु हरिने सत्पूर्वजांच्या कुळीं
 वाळतीं बहु रक्षिलें जरिहि मी आलों पित्याच्या मुळीं ।
 वात्सल्ये जनकाग्रजे वहरसे सांभाळिलें नित्य या
 आर्तत्राणपरायण प्रभु खरा त्याचीच सारी दया ॥१॥
 होतें दूधदर्ही गृहीं विपुलसे अंगीं भरे वाळसे
 आधिव्याधि नसे न ठाव दिधला देहीं कधी आळसें ।
 शीतोष्णांत वर्नीं विहार करणें वृक्षांवरी वेंधणें
 डोहांमाजि बुड्या गड्यांसह उड्या खोड्या किती सांगणें२

पौडग्राम असे मुळानदितटीं सद्याचळाच्या कुशीं
वाळ्त्वीं बहु भोगिलीं बहु सुखें जीं वर्णवेना अशीं ।
अभ्यासांत तसाच वालसमुद्दीं खोड्यांत अग्रेसर
त्या सौख्या स्मरतांहि हर्ष उपजे प्रेमास येतो भर ॥ ३ ॥

आर्या.

गोविंदराव ब्रह्मे, शिंपी मास्तर, मराठी शाळेंत ।
यांनीं प्रथम पढविले अंगा लागों दिला न म्यां वेत ॥४॥
वपें तेरा गेलीं हूडपणा बहुत वाजला अंगीं ।
प्रिय गुरुजनांसि होतां विद्यारति विलसलीहि प्रत्यंगीं ॥५॥

शार्दूल विक्रीडित..

आधी व्यंकट, रामचंद्र दुसरे, श्रीकृष्णनामा तिजे,
दादा, बापुहि बंधुपंचक भले सच्छील भावार्थि जे ।
त्यांपैकीं तिसऱ्यास दोन मुलगे—आधी सखाराम, मी
त्यांपाठी, भगिनी मधें उपजली गोदा सुशीला शमी ॥ ६ ॥
वर्षीं तो प्रथमीं दिवंगत पिता झाला महाप्रेमळ
गेला त्याचि पथें चतुर्थ चुलता षष्ठांत तो सोज्बळ ।
दादा पाटिल चित्रकार वरवे सर्वांहि वाखाणिले
ज्याणीं प्रेमभरें निरालसपणें माझे लळे पाळिले ॥७॥
सर्वांमाजि विरक्त भक्त नियमी श्रीरामभाऊ भले
गीता—नामसहस्र—दित्यपठणीं सप्रेम जे रंगले ।
ज्यांचें लक्ष पुरें निरंतर अनुष्ठानीं तथा पूजनीं
संभारीं रतसे दिसोनि सुटले संसारपांशांतुनी ॥ ८ ॥

मदेहीं शिरलें भयंकर घुरें वर्षाष्टमीं जेधवा
 सारे घावरले, उपाय थकले तेव्हां अळंदीधवा ।
 भेटाय्या मज घेउनी त्वरित ते भाऊ स्वयें पातले
 प्रार्थूनी निकरें मलाहि स्वकरें पायांवरी घातले ॥ ९ ॥

अश्रघाटी

“ देवा ! तुझा वाळतूं यास सांभाळ, याची न आवाळ कांहीं करीं,
 संसारजंजाळ वारीं, कृपापाळ ! दारीं करी काळ हा चाकरी ।
 दावी न वैद्यांस, धन्वंतरी यास तूं एक, विश्वास हा अंतरीं !
 वांचवी यास, त्वत्कीर्ति गायांस लावी, खरी आस माझी हरी”

शार्दूल विकीडित.

ज्ञानेशें सदयें स्वभक्तकृत ही सत्प्रार्थना ऐकिली
 देहाची मम दुर्दशा पुनरपी नाही कधी जाहली ।
 भक्त प्रेमभरें सगद्गदरवें देवासि बोभाडलें
 देवें त्यासि उपेक्षिलें न कधिही ऐसें कुणी ऐकिले ॥ ११ ॥
 भक्ताची न तुटेचि भीड हरिला धांवें स्वयें संकर्टीं
 कारुण्यांबुधि भाव देखुनि हरी दुःखें पहा वोखटीं ।
 भाऊंचे उपकार गाइन किती प्रेमाश्रुंनीं नाहुनी
 केलें दत्तविधान मींजहि भली संपादिली भाउंनीं ॥ १२ ॥
 वाराव्या वरुपांत राम ह्यणतां ती मूर्ति सत्वाथिली
 गेली रामरसीं मिळोनि, सहजें पुण्यधि मातें दिली ।

त्यांच्या पुण्यबळें सुख प्रचुर या जन्मांत देवें दिलें
 त्यांची ध्याउनि मूर्ति पावन पदीं म्यां शीर्ष हें ठेविलें ॥१३॥
 ग्रामत्याग घडे चतुर्दशसमीं विद्यार्जनालागुनी
 विद्यापीठ जुनाट पुण्यनगरी स्वीकारिली म्यां मनीं ।
 वर्षे पांच भलें वरें मज खरें त्या अग्रजें पाळिलें
 यावच्छक्य पुढें पहा यदुवरें सप्रेम सांभाळिलें ॥ १४ ॥
 कोणाचाहि न आसरा मिळविला मानीपनाच्या गुणें
 स्वातंत्र्यप्रिय हा स्वभाव स्वपणें नाही उगें बोलणें ।
 वर्षे द्वादश कष्ट थोर घडलें आर्यग्लविद्यार्जनीं
 विद्यानंद तरी वराच लुटला हा काळ विद्वज्जनीं ॥ १५ ॥
 झाले शिक्षक पुष्कळ प्रथम मी सर्वा मनें आदरीं
 सर्वांच्याचि कृपालवें शिरकलों मी शारदापंदिरीं ।
 त्या सर्वांत गणेशपंत रुचले दातार प्रेमार्द्रधी
 नंदगीकर आपटे बहु भले गीर्वाणभापासुधी ॥ १६ ॥
 झाला नाहिंच शिष्यवृंदकलिजा गोपाळरावापरी
 मूर्ति प्रेमळ, वृत्ति मोकळि सदा, ती साधुमूर्ती खरी ।
 त्यांचे ते न मला विचार रुचले तेव्हांहि आतांपरी
 अद्यापि स्मरतां उदार मन तें नेत्रांत येती सरी ! ॥ १७ ॥
 जे जे शिक्षक मित्र सज्जन मला येथें मिळाले भले
 जे जे ग्रंथ अनूतम प्रतिदिनीं वाचावया लाभले ।

१ गणेश रामचंद्र दातार हे न्यू इंग्लिश स्कुलांत १८८७ सालीं तिसरी
 वर शिक्षक होते. २ गोपाळराव आगरकर हे इंग्रजी पांचवीपासून बी. ए. पर्यंत
 माझे शिक्षक होते.

ज्यांची संगति थोर लाभलि मला सच्छीलसंवर्धनी
सर्वांचाहि सदैव मी मनिं असे सप्रेम भारी ऋणी ॥१८॥

आर्या.

तारुण्यभरांत बहु ग्रंथ घरीं पाहिले त्यांनाही
पूज्य गुरुचि मी मानी सोमा उपकृतिस त्यांचिया नाही १९
उपदेशिति सर्वांत सर्वस्थळिं सर्वकाळ सत्ग्रंथ ।
गुरुदक्षिणा न मागति, भागति अंगें, खरोचि हे संत ॥ २० ॥
प्राकृतगद्याचार्या गुरुवर्या विष्णुशास्त्रिबोवाला ।
प्रथम नमस्कृति माझी तेणें ज्ञानस्फुलिंग चेतविला ॥ २१ ॥
प्राकृतकर्वीत मुक्तेश्वर महिपति वामनादि मज रुचले ।
ग्रंथार्थस्तन्यातें ज्ञगटुनि प्यालों-भलें मला सुचलें ॥ २ ॥
श्रीकालिदासभारविभवंभूतिप्रमुखसत्कवीश्वर ते ।
बाण जगन्नाथ तसे ज्यांच्या काव्यामृतांत विश्व रते ॥ २३ ॥
शतकें भर्तृहरिचीं गीताही पाठ जाहली सहजें ।
यांतें स्वात्मसुखास्तव कोण लुधी जाणता मला न भजे ? २४
सुविचारकमलवृंदां गुप्त असें मधुर काव्यमकरंद ।
आकंठ सेविला म्यां तत्पर होवोनि सर्वांहि मरंद ॥ २५ ॥
मिल्टनशेक्सपेअरादि प्रसिद्ध कविहीर आंग्ळ शाहीर ।
जान्सन बर्क इमर्सन कार्लाइल देति हे मना धीर ॥ २६ ॥
गोल्डस्मिथ प्रिय मला कॅरेली वार्कलेही त्या नारी ।
यांच्याहि ग्रंथांचे मजवरि उपकार जाहले भारी ॥ २७ ॥
भाषाभेद असो परि अर्थी तात्पर्य येक समसारे ।
मत्स्यसि जीवन प्रिय आकारें होतु भिन्न कासारें ॥ २८ ॥

चटभोगरा बकुळ वा गुळाव यांचा सुगंध सुखदायी ।
 रुचिभेद हो सुखें परि परिमळभोगांत भेद तो कायी ॥२९॥
 गीर्वाण मातृजननी लाड पुरवि सर्वपूज्य तीहि मला ।
 माय मराठी माझी इंग्रजिही मावशी पहा विमला ॥ ३० ॥
 सम माय मावशी मज आजी परिजन्मदकडे ओढा ।
 'निम्नाकडेचि धांवे नाटोपे जेविं अद्रिचा आंढा ' ॥३१॥
 द्या पुण्यपत्तनीं बहु असती विद्रांस थोर थोर भले ।
 ज्यांच्या वाक्चातुर्यें लोक सकळ सर्वकाळ हे रमले ॥३२॥
 केसरिसुधारकांचा झगडा सोत्साह पाहती सगळे ।
 मीही त्यांतचि देखे-वादार्था बुद्धि संवथा पघळे ॥ ३३ ॥
 व्याख्यात्यांची येथें नित्य पहा झोड ही उठायची ।
 त्यांत तिथेचि निवडले छाप श्रोत्यांवरी पडे ज्यांची ॥३४॥
 तो राजनीतिनिपुण प्रख्यात सुधारकाग्रणी शांत ।
 झटला माधवराव स्वजनाभ्युपयार्थ तो अविश्रांत ॥ ३५ ॥
 विषयप्रतिपादन तें अंबरगंभीर धीर ती वाचा ।
 चौरस चतुरस्र भला अवतारचि काय होय जोवाचा ॥३६॥
 हंसवी रडवी श्रोत्यां पैजा वांधुनि आठवे साची ।
 त्या श्रीधरपंताची वाणी ती स्फूर्तिदा जिव्हाळ्याची ॥३७॥
 गीर्वाणभारतीचा कंडमणि स्नेतिहासभास्कर हा ।
 हा आर्यसंस्कृतीचा तेजस्वी पुत्र खचित यासम हा ॥३८॥
 तच्छिष्योत्तम मित्र प्रथितयशा सज्जनां महामान्य ।
 हा लोकमान्य तिलक प्रज्ञा धृति ज्याच्या असामान्य ॥३९॥

परपक्षखंडणां हा शूर नसे कर्मवीर सामान्य ।
 हा विजयवीर्यशाली होइल लोकां न बा ! कसा मान्य ॥४०॥
 झटतो राष्ट्रच्या हा कायावाळुमनें समुद्ररणीं ।
 निःस्वार्थप्रेमानें वश जेणें केलि ही पहा धरणी ॥ ४१ ॥
 यांचें इतरांचेंही संगतिसंभाषणादि सुख घडलें ।
 तेणें यांच्या ठायीं गुरुबुद्धिप्रेम मन्मनीं जडलें ॥ ४२ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

विद्या ही मदिरा खरीच, भुलवी, आकाश चाटे थिटें
 देहाहंकृति वाड वाढवि, मन स्वाचारधर्मा विटे ।
 नाहीं धर्म नको श्रुतिस्मृति नको शास्त्रें पुराणें जुनीं
 बुद्धिभ्रंश असा घडे, कलि पहा ग्रासी कसी मेदिनी ॥ ४३ ॥
 विद्येचा नच दोष ती तरि असे मृजांसि संतारक
 अल्पज्ञानवळंचि जीव फुगवी हांने तथा मारक ।
 खंडज्ञान मिळे तरी मद चढे पाखंड वाजे मनीं
 सत्संगाधिग तें जिये नच, पडे ज्ञानाब्रही ओकुनी ॥ ४४ ॥
 हा विद्यामद अल्पकाळ चढला माझ्या मनीं यावनीं
 होतें पूर्वजपुण्य कांहिं ह्मणुनी मी वांचलों त्यांतुनी
 नास्तिक्यासम घोर रौरव दुजा नाहीं त्रिलोकीं पहा
 दैवें देवदयार्णवांत भिजला झाला मुदें याद हा ॥ ४५ ॥

लावणी (चाल—नरजन्मामधें नरा.)

नास्तिक्यानें तप्त जाहली मनोभूमि जेधवा ।

फुटला पाझर करुणार्णवा ॥ ध्रु० ॥

१

प्रिय गुरुच्या मम तोंडुनि आलें 'देव नसे कीं कुणी ।

सृष्टिला नाहीं दुसरा धणी ! ॥

पापपुण्य वा बंधमोक्ष या नुसत्या वा ! कल्पना ।

झुकविती सकळां मूढां जनां

काळा कातहि चुना पांढरा हिरवीं पानें जशीं ।

निर्मिती रंग तांबडा तशीं ॥

भूतेंहि पंचहि एकवटोनी विविधाकृति दांविती ।

आत्मा कोठुनि हे आणिती ॥

सृष्टि चालते स्वभावधमें देव नसे वा ! मुळां ।

चालते परंपरा ही खुळी ' ॥

विचारिलें मी ' तरि कां ज्ञाते देवप्राप्तीविशीं ।

करिति हें हाडाचीं काडें अशीं ? ॥

देवधर्म जरि मिथ्या, शास्त्रें संत बोलती वृथा, ।

जग हें झुललें कां या मता ॥ ?

चेतन्याविण जड चळतें हे गुरुजी मज दाखवा ' ॥ १ ॥

२

मिशा विशाळ, स्मित प्रेमळ, प्रसन्नचित्तें पहा ।

वदले ' मुखें खरा एक हा ! ॥

आज तुला हें कळणें नाहीं कळेल काळांतरां ।

मत्स्मृति राहो दे अंतरां ' ॥

सांत्वन माझे नाहिं जाहलें वर्ष लोहलें तरी ।

शिरलें नास्तिशल्य अंतरीं ॥

भाव सटवला अभाव घुसला हें ना तें जाहलें ।

अनिश्चय चिर्तीं भारी सलें ॥

नास्तिक्याचा दंश जाहला विष संचरलें मनीं ।

पेटली पाखंडाची धुनी ॥

तुटली श्रद्धा सुटली संध्या धर्मकर्म खुंटलें ।

विश्व हें निरालंब भासलें ॥

उदास झाली वृत्ति दिसेना कोठें मज आसरा ।

चुकतां माय जशी वासरा ।

समाधान तें भंग पावलें जसा तापला तवा ॥ २ ॥

३

खेटक नामें ग्राम प्रसिद्ध श्रीसिद्धेश्वरपुरी ।

वसलें आहे भीमातिरीं ॥

तीन मास मी तेथ राहिलों चित्त रमेना कुठें ।

विकल्पगिरिवरि तें आपटे ॥

पटेनना नवतत्त्व सत्त्वहरि नास्तिकता पूतना ।

शास्त्रें तिस गणती पूत ना ॥

आस्तिकता कंबळ दीनाची गेली उघडा पडे ।

हिंवानें मत्तनु ही थडथडे ॥

पुण्याई वडिलांची निकटीं होती जी संकटीं ।

धाउनि घे मज ती कटितटीं ॥

एके दिवशीं नेणां कैसा जिव हा उल्हासला ॥
 कारण कांहीं न दिसे मला ॥
 लहरींवरि लहरी उठल्या या आनंदाच्या मनीं ।
 लागली कोठें ती सुखखनी ! ॥
 चमत्कारलों मीच मला हा अनुभव वाटे नवा ॥ ३ ॥

४

सायंकाळीं शिलातलावरि बसनी सृष्टीकडे ।
 पाहिले तुटले गिरिचे कडे ॥
 भीमेचें तें वळण देखिलें दूर ग्रामाकडे ।
 पक्षिगण आनंदानें उडे ॥
 बत्सस्नेहें पान्हावत त्या गाई हुंवारती ।
 गुराखी त्यांमार्गे दौडती ॥
 संध्यारागसुरंजित पश्चिमदिग्भागीं चमकला ।
 तारा गुरु तेजस्वी भला ॥
 किलबिल किलबिल करित धांवती पक्ष्यांचे ही थवे ।
 मधुनी चमचमती काजवे ॥
 मंजुध्वनिनें पुंज अलींचे कुंजीं ते गुंजती ।
 कोठें कोकिलही कूजती ॥
 सृष्टिदेवतेवरी पसरली जणुं काळी कांबळी ।
 असे कां कोणि तिच्याहुनि बळी ? ॥
 सृष्टिपालिकडे कोणि असे कीं दूर करिल जो भवा ? ॥ ४ ॥

बाह्यसृष्टि झांकनां उडालें भानहि सारें तिचें ।
लोपलें दृश्यजात चित्तिचें ।

मति गुंगाया औपथ देती तैसी झाली परी ।
बुडाली अंतःसृष्टी खरी ॥

खेटक गेलें, पर्वत नगरें राज्यें गेलीं लया ।
उरलें कांहि न देखावया ॥

ग्रीस रोम तें ब्रिटनहि गेलें भरतखंडही तसें ।
देखणाहि उरला नसे ॥

अजंत ब्रह्मांडंही गेलीं महाप्रलय पातला ।
विवेकहि सारा वा! आटला ।

दृश्य अदृश्यहि सृष्टजात हें सारें गेलें लया ।
कांहीं कोणि न पाहावया ॥

सृष्टि बुडाली मीहि बुडालों देह बुद्धि आणि मन ।
झालें सहज कसें उन्मन ॥

× × × ×
× × × ×

काळ किती लोटला कुणाला ठावें कैशापरी ।
उतरलि समाधि माझी खरी ॥

परमानंदीं ठाव भिळाला अमृतरसास्वादन ।
घडलें निजसुखसंतर्पण ॥

पुन्या घृतीं चुबकळल्या तळल्या टरटरती गा जश्या ।
परमानंदीं वृत्ती तशा ॥

वसंतागमीं वृक्षलता या टवटवती गा जशा ।

प्रफुल्ल झाल्या वृत्ती तशा ॥

मुरलिरवानें मोहुनि जाती समरसती त्या जशा ।

गोपिका कृष्णरूपिं या तशा ॥

गोपी डोलति नाचति हांसाति कृष्णसंगतीं जशा ।

तन्मय झाल्या वृत्ती तशा ॥

रासक्रीडासुखभोगाचा स्वाद घेतला जयें ।

वाचेहार्तीं घाया नयें ।

गोविंदा रे परमानंदा नमो नमो माधवा ॥ ६ ॥

७

देहेंद्रियगण तुष्ट जाहला शांतिसुखा पावला ।

अवघा जीवभाव हरपला ॥

मी-तूं-विण आनंद केवल प्रेमपूर्ण पाहिला ।

त्रिपुटीरहित भोग जाहला ॥

अर्थोन्मीलित नेत्र ढाळिती आनंदाश्रू कसे ।

शरीर रोमांचित होतसे ॥

प्रसन्न झाली दृष्टि सृष्टिही प्रसन्नता चहुंकडे ।

महासुख घरिं आलें रोकडें ॥

ताप निवाला संशय नुरला शोक सरकला दुरी ।

स्फुरला नारायण अंतरीं ॥

मनीं उमजलों प्रसाद झाला स्वयें देव प्रगटला ।

दयाधन करुणाकर वर्षला ॥

अपात्र असतां खूण दाविली करुणार्णव माउली ।
 भेटली वत्साला गाउली ॥
 शाश्वत चिन्मय सुखरूपा या नमो सृष्टिच्या धवा ॥७॥

८

हीहि मुखाची ऊर्मि उतरली आलों देहावरी ।
 निवालों थोरसुखें अंतरीं ॥
 पूर्वी कथिही नाहिं देखिलें कोटें नच ऐकिलें ।
 हरीचें प्राप्त गूज जाहलें ॥
 प्राप्ताचें संरक्षण व्हाया संतमार्ग चोखट ।
 सुधरला भक्तिवळें उद्भट ॥
 दुसरे दिवशीं पुण्यासि जाउनि दासबोध आणिला ।
 गाथा तुकयाचा मिळविला ॥
 अष्टोत्तरःशत समर्थबोधार्चीं ही पारायणें ।
 करविलीं आधी नारायणें ॥
 आर्तत्राणपरायण माधव तेणें करुनी दया ।
 दाविला मुगम भक्तिपंथ या ॥
 मार्ग उजळला पूर्वजपुण्यें आवडले हरिगुण ।
 हरीनिं सावरिला लक्ष्मण ॥
 प्रेमाश्रुप्लुत होउनि वंदी पुनः पुन्हां माधवा ॥ ८ ॥

शार्दूलविक्रीडित

तीर्थक्षेत्रनिवास, संग बहुधा हा भाविकांचा भला,
 सद्विद्याश्रय, रामकृष्णचरित्र प्रेमा मला लाभला ।

तेणें भक्ति सुखार्णवांत रमला हा जीव मीनापरी
 आर्तत्राणपरायण प्रभु खरा त्याची दया ही खरी ॥४७॥
 वर्षे आठ मयूरपंत कविचा सत्संग हा लाभला
 त्यांच्या काव्यपयोदधींत डुबला हा जीव धाला भला ।
 पंतीं सात्विकभाव दाबुनि दिली श्रीरामभक्ती यया
 आर्तत्राणपरायण प्रभु खरा त्याचीच सारी दया ॥४८॥
 श्रीज्ञानेश्वर एकनाथ तुकया श्रीरामदासादि ते
 तैसे पंडित पंत आदिकरुनी सत्काव्यभर्ते थिते ।
 यांचे ग्रंथ समर्थ सत्य चिदचिद्ग्रंथीसि सोडावया
 गोडी फार अपार लागलि मला मी लागलों गावया ॥ ४९ ॥
 गीताभागवतार्थसेवनमुदें जो लाभ झाला सुखें
 आनंदार्णवमग्न नित्य असतां वर्णीन कैसा मुखें ? ।
 यांचीही बहुवार आजवरि तीं सोल्हास पारायणें
 आर्तत्राणपरायणें घडविलीं सप्रेम नारायणें ॥ ५० ॥
 संतीं कृष्णपदप्रपन्न सुजनीं जो बोध केला जनीं
 तो सश्रद्धहि सन्मुखें परिसुनी आनंदलों मी मनीं ।
 संतांचें यश गावयासि सजलों उत्तीर्ण व्हाया तथा
 आर्तत्राणपरायण प्रभु खरा त्याचीच सारी दया ॥५१॥
 जे जे जागविती दयाधन हरिप्रेमोर्मि यत्संगमीं
 चितीं चिल्लहरी सदैव उठती जे सूर्य मायातमीं ।
 भक्तिज्ञानसमन्वित प्रभु असे म्यां संत जे पाहिले
 त्यांच्या दिव्यपदीं समागमसुखीं म्यां शीर्ष हें वाहिलें ॥५२॥

१ पुढील ९ श्लोकांत १४ सत्पुरुषांचीं नांवें दिलीं आहेत. देव मामलेश्वर,
 सीताराम महाराजें मंगळवेडकर, लक्ष्मणमुखा वासरीकर, ई०

बंदू श्रीयशवंत देव सुकृती जेणें जना तारिले
 षष्ठाब्दीं स्वकरें जयें सकरुणें पेढे मला चारिले ।
 पेढे ते न पसायदान दिधलें देवें स्वहस्तें मला
 बंदू प्रेमसमुद्र शांतिजलयी तो देव सत्त्वाथिला ॥ ५३ ॥
 मातें पंढरिवास चार वरुणें देवें दिला विठ्ठलें
 भक्त्यानंद अपार तेथ लुटिला म्यां पूर्वपुण्यें बळें ।
 तेथें देखिलि नग्न निर्मल मियां आनंदमूर्ती भली
 विद्याहंकृति पार लोपलि पहा जाणीवही लाजली ॥५४॥
 सीतारामपदांसि घट्ट धरिलें प्रेमाश्रुंनीं नाहिलें
 चिंत्तीचें गुज सांगुनी गुरुवरें तेणेंहि आश्वासिलें ।
 ' थंडी जाइल, रामराम वद रे, व्युत्पत्ति सारी दुरी '
 ऐसें बोधुनियां प्रसन्नवदनें तो हस्त ठेवी शिरीं ॥५५॥
 म्यां श्रीलक्ष्मण वाखरीकर बुवा तेथेंचि हो पाहिले
 ते मालेपरि सर्प हास्तिं धरुनी कंठीं जयें वाहिलें ।
 ज्यातें विस्मृतिचा निमेषहि गमे मोठ्या युगासारिखा
 वर्षाकाळहि लोचनांत वसला तो भक्त न्हावी निका ॥ ५६ ॥
 श्रीनारायण केडगांवकर यच्चिंतीं नये डोल तो
 मुद्रा शांत मुख प्रसन्न बघुनी श्रीदत्तही डोलतो ।
 वृत्ति प्रेमळ मूर्ति सोज्वळ रत ध्यानाचिया साधनीं
 लावी प्रेमभरें समस्त जनता श्रीदत्त-आराधनीं ॥ ५७ ॥
 कृष्णाची मुरली गुलाब बनली वेधी जना सुस्वर
 धर्मप्रीति अपार कृष्णभजनीं ज्ञानीं दुजा भास्कर ।

रामानंदपदारविंदकमलीं जो भृंगसा राहिला
 ऐसा सद्गुरुमक्त माहुलिमध्ये सप्रेम म्यां पाहिला ॥ ५८ ॥
 म्यां गाणेश तपस्वि अद्भुत असा पालीकडे देखिला
 माहुंग्यासहि श्यामदासवदनें गीतार्थ म्यां ऐकिला ।
 देवासांतहि शीलनाथ नमिला जो मान्य विद्वज्जनीं
 सिद्धारूढ प्रसिद्ध सिद्ध हुबळीमध्येहि शैवाग्रणी ॥ ५९ ॥
 वाडीभाजिहि वासुदेव यतिची श्रीदत्तभक्तिप्रथा
 ऐकोनी नमिला यतींद्र विनयें संतारका यत्कथा ।
 ' काका राव पुराणिक प्रभु'चरित्राचा भला आरसा
 सेवी रामपदांबुजा अलि जसा अत्यादरें सारसा ॥ ६० ॥
 ते भागानगरींत बापु भटजी सद्भक्तचूडामणी
 गंधर्वासम गान, नाथ दुसरे ज्ञानान्नसंतर्पणीं ।
 यांची संगति पंगतीहि घडली हें भाग्य भारी गणी
 सर्वांचाहि सदैव मी मनिं असे सप्रेमभावे ऋणी ॥ ६१ ॥
 ग्रंथा वाचुनि जे कधी न कळतें तें संतसंगें कळे
 ग्रंथावांचुनि भाविका सकळही तें संतसंगें कळे ।
 संतांचा सहवास होय तरि वा । सद्ग्रंथ सारा कळे
 सत्संगीं रमतां न जीव तरि त्या कांहीं कळे ना वळे ॥ ६२ ॥
 सत्संगीं समधर्मभिन्ननिबर्ही संवादसौख्यासही
 येते जी भरती न त्यासम दुजा आनंद लोकीं तिहीं ।
 वादें वाढत वैरबन्धि बटुधा तो म्यां दिला टाकुनी
 संवादीं सुख थोर रीत ह्यणुनि स्वीकारिली ही जुनी ॥ ६३ ॥

वादें चित्त जळे, समत्व वितळे, संतोष सारा पळे,
 दीर्घस्नेह गळे, अहंक्रुतिबळें पुण्यधि तीही ढळे, ।
 शांतिक्षांति चळे, सुबुद्धिहि मळे, संशोभ वादानळें
 वादी तो न वळे, न वादहि खळे, होती खुळे आंधळे ॥ ६४ ॥
 यच्चिर्त्तीं परमार्थकाम, सुदृढा निष्ठा स्वधर्मीं जया
 प्रीति श्रीहरिपादपद्मभजनीं, ती भूतमात्रीं दया ।
 त्यांची संगति आवडें, न इतरा संशोभ जेणें घडे
 संवादीं प्रभुसेवकाविग मळा कोगी दुजा नावडे ॥ ६५ ॥
 वादीं मार्द्र, सभ्यता, सरलता ती मूर्ख जेथें सदा
 दातार प्रिय मित्र तो स्मरतसे न स्पर्शळा जो मदा ।
 हा ज्ञानेश्वरभक्त केशव पही भी वाचितां कौतुकें
 ज्याची विष्णुबुवा सुधीसह सुधावागी पुरागीं तुके ॥ ६६ ॥
 हा ' गोविंदसुत ' प्रपंच करितां अध्यात्मरंगीं भरे
 वाची बोधुनि दासबोध बरवा माहरासवें आदरें ।
 तैसा विदुळंत कामत मळा तो आवडे प्रेमळ
 द्वैतीं प्रीति धरुनि दत्तचरणीं जो राहिला निवळ ॥ ६७ ॥

१ गणेश परशुराम दातार बी. ए. हे लोकां १८९७ सालीं वारळे. हे
 छात्रांतून पळून गेल्यापासून यांस लेडी विनोदानें ' रामदास ' म्हणत. हे स्वच्छ,
 सडेतोड, निर्लंभ असे होते. २ केशवराव देशमुख बी. ए. हे कै. विष्णुबोवा
 जोगाप्रमाणें वारकरी अनूत १२ वर्षे लता रोज येथें ज्ञानेश्वरी सांगतात. ३ हे
 माझे ३० वर्षांचे जेडी आहेत. यांचें नांव परशुराम गोविंद चिंचळकर. ' परमार्थ-
 विचारमाला, ' ' रहस्यनिरीक्षण ' हे यांचे ग्रंथ प्रसिद्ध आहेत. ४ हे गोव्यांत
 माशेल गांवां दिगंबरदास या नांवानें प्रसिद्ध आहेत.

भक्तीने रमवी मनास मननामोदास वाटी जना
 नेमें वाचनलेखनांत रघुनी बानी परांच्या गुणा ।
 प्रेम सिंचन बाबुराव करि हा निर्व्याज सर्वात्मना
 ऐसे हे समधर्म मित्र-सकळा वंदू यया सज्जना ॥ ६८ ॥
 साताराम सुबुद्ध कोमळ मळा तो आठवे फाटक
 तैसा मोहनिराज वेदमणि जो ज्ञानार्जनी काटक ।
 आस्थावंत अतीव निर्मळ भळी ती इंदिरा सुंदरा
 चाहे प्रेमळ शिष्य हे पढवितां ज्ञानप्रभेचा झरा ॥ ६९ ॥
 कोणासी मनि वैरभाव नुरला, थोडे विकल्या जन
 दोषा दावुनि तारण्यास हरिनें हे ठेविले सज्जन ।
 जेथे जात तिथे समस्त करिती अत्यंत प्रेमादर
 आर्तत्राणपरायण प्रभु खरा त्याची न कोणा सर ॥ ७० ॥
 माझा मित्रकलत्रपुत्र बहुधा संसार विस्तारला
 त्यानें बोधियल्या सर्वर्म विमला श्रीकृष्णलीला मला ।
 सर्वां सर्व असोनि तथ नमणें हें वर्म ठावें जया
 संसाराहुनि अन्य धोर न दिसे अध्यात्मशाला तया ॥ ७१ ॥
 संपत्ती विपुला न, नाहिं पडली त्या अन्नवस्त्रा क्षिती
 भार्या प्रेमळ शांत सद्गुणवती धर्मानुकूला सती ।
 तेणें होय वरा गृहाश्रम सदा आनंद नांदे घरीं
 आर्तत्राणपरायण प्रभु खरा त्याची दया ही खरी ॥ ७२ ॥

१ बाबुराव उर्फ माधव गोविंद भिडे. २ साताराम व मोहनीराज हे दोघे माझे प्रिय शिष्य वारले. मोहनीराज बी.ए. झाल्यावर कांहीं वर्षे पंढरपुरास हायस्कूलांत शिक्षक होते. ३ इंदरची धाकटी महाराणी.

संसारिं सुखदुःखभोग सकळांपाठी असे लागले
मोठे पंडित पंत धीर तरिही ते भोगितां भागले ।
माझा भाग मला मिळोनि सहसा माझी सुखानंदता
त्यामध्येहि न भंग पावलि खरी ही कृष्णकारुण्यता ॥ ७३ ॥
कर्मी सादर मी असोनि घडती विध्युक्त कर्म न तीं
नानाशास्त्रविचारणीं चतुरशी नाहीं धृती वा मती ।
योगाभ्यास न ठाउका परि असे हा एक आधार या
आहे निश्चय कीं असे मजवरी श्रीकृष्णजीची दया ॥ ७४ ॥
जे व्हावें ह्यणुनी मनोरथ भले उत्तुंग म्यां वाहिले
ज्यासाठीं बहु कष्ट सोसुनि पहा सद्योग आरंभिले ।
झालों तें जरि मी न, अच्छ दिसला सन्मान्य सन्मार्ग या
होतों तो नच आज, केवल असे ही कृष्णजीची दया ॥ ७५ ॥
देवें विघ्नशतांत रक्षुनि मला या या स्थिती आणिले
तेणें वृश्चिकसर्पदुर्जनविषांपामूनि संरक्षिलें ।
नानारोगकुयोग ते निवटुनी नानापरी पाळिले
त्याचा मी उतराइ हांडन कसा सांगा भले हो भूले ॥ ७६ ॥

ल. रा. पांगारकरांची पुस्तके

१. भक्तिमार्गोद्दीप—(वाक्यनिर्णय) हे पुस्तक लोकप्रिय झाले असून भारतातूनही खूपशांच्या मालमालांतले हे आहे. पत्राक्षिपणाची उत्तम कामगिरी ही करीत आहे. कि. ८

२. नीरोपेत—चरित्र आणि काव्यविवेचन हा १२ महत्त्वाच्या तयार केलेला प्रथम विद्वन्मान्य झाला आहे. पंतांचे खाशेली चरित्र यांत दिले असून त्यांच्या अपाठ काव्यसागराचे केल्याना लागू काव्यविवेचन व त्यातील शैलीं उद्बुद्ध असून बालकांस अनागते निदगार आहे. कि. रु. २.

३. श्रीमहेश्वरमहाराज—चरित्र आणि काव्यविवेचन हा दोवाराचा प्रथम चरित्राचा प्रथम पुस्तक असून उत्तरातील दिशातील उद्बुद्ध वच विवरणासह दिले आहेत. कि. ८१२

४. श्रीमहेश्वरमहाराज—चरित्र आणि काव्यविवेचन हा चरित्र यांत ११ प्रकरणांत पार बहारीने दिले आहे. कि. ८५.

५. काविराभाषण—संस्कृत व प्रकृत समाजोपे व शैली प्रकरणे यांतून उद्बुद्ध वच संगतदार दिले असून हे समाजोपे आहे. कि. ८४.

६. पारिजातकोची फुलें—रामार्थविचारोपे संतति करणारे अर्थोपे विचार (Maxims) विचारवाचने दिले व पुस्तक समीप व उपयुक्त झाले आहे. कि. ८४.

७. नारदभाषितसूत्रे—ही ८४ संस्कृत सूत्रे, त्यांचा अस्तुत विवरण प्राप्तून भक्तिशास्त्राचा यांत सांगोपांग विचार केले वून भाषाक्रांत अविप्रेमोपे सांगडल्याचा आनंद होणार आहे.

८. नवविद्यासक्ति—यांत नवविद्यासक्तिचे नव प्रबंध रत्न स्वरूपीकरण केले आहे. कि. ८४.

९. विरंजनाश्रवांची सावेता—भाग १ पावेला. हे पहिल्या बाजीराव पेशव्यांचे बंधूने असून यांची बाणी कविप्र व प्रासादिक आहे. या भागांत त्यांच्या स्तोत्रसंग्रह संस्कृत व उद्बुद्ध २१ स्तोत्रे आहेत. शिवाय त्यांचा हजार ओव्यांचा परिमळ अमुक आत्मचरित्रपर प्रेक्षणी या भागांत दिला आहे १ वी. पी. नं. १८२.

पत्ता—ज्येष्ठस्थापक 'मुमुक्षु' कचेरी,